

BAKI BEYNƏLXALQ
MULTİKULTURALİZM MƏRKƏZİ
BAKU INTERNATIONAL MULTICULTURALISM CENTRE

Azərbaycan
Milli Elmlər Akademiyası

Azərbaycan
Yaradıcılıq Fondu

Multikulturalizm

Ədəbi-bədii, elmi-publisistik jurnal

3 (11) 2018

iyul-avqust-sentyabr

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
və Azərbaycan Yaradıcılıq Fondunun
birgə nəşri

BAKİ
2018

Redaksiya heyəti

Aleksandr İşeyn
Allahşükür Paşazadə
Anar Rzayev
Aytən Mustafayeva
Aytən Qəhrəman
Azərpaşa Nemətov
Etibar Babayev
Etimad Başkeçid
Firdovsiyyə Əhmədova
İsa Həbibbəyli
Kamal Abdulla
Kamran İmanov
Lidiya Qranovskaya
Mehman Qaraxanoğlu
Milix Yevdayev
Natiq Rəsulzadə
Nəriman Qasımoğlu
Paşa Əlioğlu
Rəhilə Qeybullayeva
Rəşad Məcid
Robert Mobili
Sevda Sultanova
Sərdar Fərəcov

Beynəlxalq redaksiya şurası

Aleksandr Nesterov (*Rusiya*)
Aleksandr Qriç (*ABŞ*)
David Qotsiridze (*Gürcüstan*)
Didye Frankfurt (*Fransa*)
Eero Tarasti (*Finlandiya*)
İrma Ratiani (*Gürcüstan*)
Klaus Volf (*Almaniya*)
Maija Burima (*Latviya*)
Ramazan Qorxmaz (*Türkiyə*)
Sandro Teti (*İtaliya*)
Sudha Svarnakar (*Braziliya*)
Takayuki Yokota Murakami (*Yaponiya*)
Tereza Damasio (*Portuqaliya*)
Valeri Pines (*ABŞ*)
Vidas Kavalyauskas (*Litva*)
Yeva-Mariya Aux (*Almaniya*)

Baş redaktor

Fəxri Uğurlu

Baş redaktorun müavini

Tahir Kazımlı

Redaktorlar

Azər Qaraçanlı
Sərraf Balaxan
Qismət Rüstəmov

Məsul katib

Taleh Eminoğlu

Texniki direktor

Fuad Cəfərov

Texniki redaktor

Əliş Mirzəllı

Dizayner

Mətanət Qaraxanlı

Korrektor

Kəmalə Cəfərli

Üz qabığının 1-ci səhifəsi – Multikulturalizm monumenti (Kanada, Toronto, müəl. Fransisko Pirelli).

Dörd oxşar abidə dünyanın müxtəlif yerlərində – Buffalo (CAR), Çançun (Çin), Sarayevu (Bosniya və Herseqovina), Sidney (Avstraliya) şəhərlərində yerləşir.

Üz qabığının 4-cü səhifəsi – **Türk şəhidliyi abidəsi** – Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və Bakının azad olunması (1918, 15 sentyabr) uğrunda həlak olmuş Qafqaz İslam Ordusu döyüşçülərinin xatirəsinə Bakının Şəhidlər xiyabanında ucaldılmış abidə. Abidənin müəllifi Hüseyn Bütünər.

Redaksiyanın ünvanı:

Az1001, Bakı şəhəri, N.Rəfibəyli küç., 6

tel.: (+994 12) 492 33 29

e-mail: multikulturalizmjurnali@gmail.com

facebook: Multikulturalizm jurnalı

Jurnal ildə 4 dəfə nəşr olunur.

Qeydiyyat: 05/ƏN11-5-5946

Materiallardan istifadə edərkən jurnala istinad vacibdir.

© “Multikulturalizm” jurnalı, 2018

İÇİNDƏKİLƏR

RƏSMİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Qurban bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqına təbriki	6
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Roş-Ha-Şana - Yeni il münasibətilə Azərbaycanın yəhudi icmasına təbriki	7
Mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqun təşviqi ilə bağlı Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin xarici ölkələrdə keçirəcəyi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı	8
Azadlıq meydanında qardaşlığın təntənəsi	9
Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın İtaliyaya rəsmi səfəri	19

TARİXİMİZ, BUGÜNÜMÜZ

Solmaz RÜSTƏMOVA-TOHİDİ – Bakının azad olunması	30
---	----

COXMƏDƏNİYYƏTLİLİK

Ərtegin SALAMZADƏ – Azərbaycan təsviri incəsənətində multikulturalizm	42
---	----

AZƏRBAYCAN ƏCNƏBİLƏRİN GÖZÜ İLƏ

Dr. Seifu TIRFIE – Azerbaijan – My Second Home	50
Kamil İBRAHİMOV – Alman səyyahı Engelbert Kempfer Şamaxı haqqında	54

AXUNDOV ZALI

<i>Nəsr guşəsi</i>	
Şərif AĞAYAR – Şəkil (hekayə)	63

HÖTE ZALI

<i>Poeziya guşəsi</i>	
Nəriman QASIMOĞLUNUN təqdimatında Anna Axmatovanın şeirləri	70

TƏNDİQ VƏ ESSEİSTİKA

Kamal ABDULLA – Sırr qorunduğu andan yayılmağa başlayır 80

Rəşad İLYASOV - Təsəvvüf fəlsəfəsi və multikulturalizmin ontoloji paralelliyinə dair 84

MM – MULTİKULTURALİZM MOZAIKASI 86

VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbinin gündəliyi 93

REGİON

“MULTİKULTURALİZM” təqdim edir: Borçalıdan gələn səslər 105

Azərbaycanda multikulturalizm dövlət siyasətidir. Eyni zamanda, bu, bizim həyat tərzimizdir. Tarixi dövəndən və siyasi sistemdən asılı olmayaraq, xalqımız hər zaman istər ölkədə, istərsə də onun hüdudlarından kənarında multikulturalizmi fəal müdafiə və təşviq etmişdir.

**İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Qurban bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqına təbriki

Hörmətli həmvətənlər!

Sizi dünya müsəlmanlarının mənəvi birlik, həmrəylik və qardaşlıq rəmzi olan müqəddəs Qurban bayramı münasibətilə ürəkdən təbrik edir, xalqımıza və Azərbaycanın hüduqlarından kənarda yaşayan bütün soydaşlarımıza ən səmimi arzu və diləklərimi yetirirəm.

Qurban mərasimi Uca Yaradana məhəbbət və itaət, yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərlərə hörmət, hər bir bəşər övladına mərhəmət və dözümlülük təlqin edən İslam dininin insanlar üçün hidayət yolu seçilməsi ilə əlamətdardır. Bu mübarək bayram bütün dünya müsəlmanlarının mənəvi-ruhi birliyini, əməli-saleh insanların Tanrı sevgisini və haqq-ədalətə naminə hər cür fədakarlığa hazır olmalarını təcəssüm etdirir.

Mütərəqqi islami dəyərlərə bağlılığı ilə seçilən Azərbaycan xalqı əsrlər boyu, hətta ən mürəkkəb dövrlərdə Qurban bayramını özünün əziz günlərindən biri kimi qoruyub saxlamışdır. Hazırda minlərlə həmvətənimizin də aralarında olduğu milyonlarla müsəlman müqəddəs Həcc ziyarətində möhtəşəm həmrəylik nümayiş etdirərək, Uca Yaradana şükranlarını bildirir, ölkəmizdə və dünyada sülhün, əmin-amanlığın bərqərar olması üçün dualar edirlər.

Bayram günləri müsəlmanlarımız Allah və din yolunda öz müqəddəs borcunu yerinə yetirir, qurbanlar kəsilir, imkansızlara və ehtiyacı olanlara yardımlar edilir, şəhidlərimizin nurlu xatirəsi ehtiramla yad olunur. Məmnuniyyət hissi ilə qeyd etmək istəyirəm ki, hər belə bayram cəmiyyətimizdə xeyirxahlığın, birlik və bərabərliyin, Vətənə və milli dövlətçiliyə sədaqətin təntənəsinə çevrilir.

İnanıram ki, bu mübarək bayram müstəqil Azərbaycan Respublikasının tərəqqisi naminə xalqımızın qəhrəmanlıq və fədakarlıq qüdrətini artıracaq, ölkəmizdə vətəndaş sülhünü və milli-mənəvi həmrəyliyi daha da gücləndirəcəkdir.

Əziz bacı və qardaşlarım!

Kəsdiyiniz qurbanların Allah tərəfindən qəbul olunması arzusu ilə bir daha hər birinizə möhkəm cansağlığı, ailələrinizə firavanlıq, süfrələrinizə bol ruzi-bərəkət arzulayıram.

Qurban bayramınız mübarək olsun!

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin
Roş-Ha-Şana – Yeni il münasibətilə
Azərbaycanın yəhudi icmasına təbriki**

Hörmətli həmvətənlər!

Yəhudi xalqının yeni il bayramı – Roş-Ha-Şana münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edir, hamınıza ən səmimi arzu və diləklərimi yetirirəm.

Biz xalqlar arasında ənənəvi dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin, tolerantlığın və multikultural dəyərlərin mövcud olduğu müasir Azərbaycan cəmiyyətində etnik-mədəni müxtəlifliyi milli dövlətçiliyimizin əvəzsiz nailiyyəti kimi qiymətləndiririk. Ölkəmizin bütün xalqları, o cümlədən yəhudi icması Azərbaycanda həmişə əmin-amanlıq şəraitində yaşamış, heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan dil və mədəniyyətini, adət-ənənələrini qoruyub saxlamışdır.

Müstəqil Azərbaycan dövləti bu gün də öz mütərəqqi tarixi ənənələrinə sadıqdır. Müasir demokratik prinsiplərə uyğun olaraq ölkədə insan haqlarının təminatı, milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərinin qorunması və inkişaf etdirilməsi dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir.

Yüz illərdir Azərbaycanda məskunlaşıb yaşayan yəhudi icması bu gün cəmiyyətimizin ayrılmaz hissəsinə və bərabərhüquqlu üzvünə çevrilmişdir. Məmnuniyyət hissi ilə qeyd etmək istəyirəm ki, yəhudi əsilli vətəndaşlarımız hazırda böyük inkişaf və tərəqqi mərhələsini yaşayan ölkəmizin ictimai-siyasi həyatında yaxından iştirak edir, demokratik dövlət quruculuğu prosesinə öz layiqli töhfələrini verirlər.

Əziz dostlar!

Hər il təntənə ilə qeyd etdiyiniz Roş-Ha-Şana yeniliyin, mənəvi saflığın, xoş müjdələrin və həmrəyliyin təcəssümüdür. Bu əziz gün münasibətilə bir daha hamınıza səmimi təbriklərimi çatdırır, ailələrinizə səadət, süfrələrinizə ruzi-bərəkət arzulayıram.

Bayramınız mübarək olsun!

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 7 sentyabr 2018-ci il

Mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqun təşviqi ilə bağlı Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin xarici ölkələrdə keçirəcəyi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Multikulturalizm siyasəti vasitəsilə etnik-mədəni və dini müxtəlifliyin tənzimlənməsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının əldə etdiyi nailiyyətləri dünya ictimaiyyəti yüksək dəyərləndirir. Bu gün bir çox dövlətlər Azərbaycanın bu sahədəki uğurlu təcrübəsini öyrənir. Onuncu ildönümünü qeyd edəcəyimiz və qlobal hərəkata çevrilmiş “Bakı Prosesi” multikultural dəyərlərin təbliği baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikasının təşəbbüsü ilə müxtəlif mədəniyyətlər və dinlər arasında səmərəli dialoqun qurulması məqsədilə irəli sürülmüş “Bakı Prosesi” çərçivəsində müntəzəm olaraq Azərbaycanda Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu, Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu, eləcə də Dünya Dini Liderlərinin Sammiti və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Sivilizasiyalar Alyansının Qlobal Forumu keçirilmişdir. Mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqun möhkəmləndirilməsinə böyük töhfə verən və artıq Azərbaycanın dini-mənəvi dəyərlərə dərin ehtiramının ifadəsinə çevrilmiş bu cür tədbirlər ölkəmizin tolerantlıq mühitinin və multikulturalizm təcrübəsinin təbliği baxımından son dərəcə mühümdür.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq **qərara alıram**:

1. Azərbaycanın mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoq məkanı kimi dünyada tanınması istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsini təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ehtiyat fondundan Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinə 2,0 (iki) milyon manat ayrılınsın.

2. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi bu Sərəncamın 1-ci hissəsində göstərilən məbləğdə maliyyələşməni təmin etsin.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 29 sentyabr 2018-ci il

Azadlıq meydanında qardaşlığın təntənəsi

Sentyabrın 15-də paytaxtın Azadlıq meydanında Bakı şəhərinin 1918-ci ildə Qafqaz İslam Ordusu və Azərbaycan Milli Ordu birləşmələri tərəfindən bolşevik işğalından azad edilməsinin 100 illiyinə həsr olunmuş parad keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan və Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyeva paradda iştirak ediblər.

Müdafiə naziri general-polkovnik Zakir Həsənov Azərbaycan və Türkiyə prezidentlərinə raport verib.

Dövlət başçıları əsgərləri salamlayıb.

Hərbi orkestr Türkiyənin və Azərbaycanın dövlət himnlərini ifa edib.

Sonra sözləri görkəmli Azərbaycan şairi Əhməd Cavad, musiqisi dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyliyə məxsus “Çırpınırdım Qara dəniz” mahnısı səsləndirilib.

Paradda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyev və Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan çıxış edib. Çıxışların mətnini diqqətinizə çatdırırıq.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin nitqi

Hörmətli Türkiyə Cümhuriyyətinin Prezidenti,
əziz qardaşım Rəcəb Tayyib Ərdoğan!

Hörmətli qonaqlar!

Əziz hərbçilər, xanımlar və cənablar!

İlk növbədə, mənim dəvətimi qəbul edib Azərbaycana gəlmiş əziz qardaşım Türkiyə Cümhuriyyətinin Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanı öz dərin təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Bu bayram günündə biz birlikdəyik. Yüz il bundan əvvəl də biz bir yerdə idik, bu gün də bir yerdəyik. Yüz il bundan əvvəl Nuru paşanın komandanlığı altında yeni yaradılmış Azərbaycan Milli Ordusu könüllülərlə birlikdə Bakını işğalçılardan azad etdi. Bu tarixi hadisə münasibətilə bütün Azərbaycan və Türkiyə vətəndaşlarını ürəkdən təbrik etmək istəyirəm. Azərbaycanın rəmzlərindən biri olan Azadlıq meydanından bütün türk bacı-qardaşlarımıza səmimi salamlarımı, sevgimi, məhəbbətimi çatdırıram.

Biz bu ilin may ayında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyini qeyd etdik. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması tarixi hadisə idi. İlk dəfə olaraq müsəlman aləmində demokratik respublika yaradılmışdı. Biz fəxr edirik ki, bu respublikanı yaradan Azərbaycan xalqı olmuşdur. Ancaq gənc müstəqil Azərbaycan böyük çətinliklərlə üzləşmişdi. Azərbaycan

hökuməti öz ərazisinə tam nəzarət edə bilmirdi. Bakı şəhəri və bir neçə başqa şəhər işğal altında idi. Azərbaycan hökuməti Gəncə şəhərində yerləşmiş və orada fəaliyyət göstərmişdi. Qafqaz İslam Ordusunun Azərbaycana gəlməsi və Nuru paşanın rəhbərliyi altında Gəncədən Bakıya yürüşü, bir neçə şəhərin azad edilməsi və sentyabrın 15-də şiddətli döyüşlər nəticəsində Bakının azad edilməsi tarixi hadisə idi. Qədirbilən Azərbaycan xalqı bunu heç vaxt unutmayacaq, şəhidlərin əziz xatirəsini daim öz qəlbində yaşadacaqdır.

Biz bu gün əziz qardaşım, Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanla şəhidlərimizin məzarlarını ziyarət etdik. Onların məzarları yan-yanadır. Onlara Allahdan rəhmət dilədik, onların xatirəsi bizim qəlbimizdədir və onların göstərdikləri qəhrəmanlıq bu gün Türkiyə və Azərbaycan birliyini daha da möhkəmləndirir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ömrü uzun olmadı. Əfsuslar olsun ki, iki ildən sonra Cümhuriyyət süqut etdi, Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini itirdi. 1991-ci ildə Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etmişdir və bizi ilk tanıyan Türkiyə olmuşdur. Bu da bir qardaşlıq nümunəsi idi.

Bu gün Türkiyə–Azərbaycan əlaqələri ən yüksək zirvədədir. Məncə, dünyada ikinci belə nümunə yoxdur ki, iki ölkə bir-birinə bu qədər yaxın olsun, bu qədər bir-birinə arxa-dayaq olsun. Bizim birliyimiz bütün sahələrdə özünü büruzə verir. Təkcə bu il Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğanla mənim altı görüşüm olmuşdur – ikisi Azərbaycanda, ikisi Türkiyədə, ikisi isə beynəlxalq tədbirlər çərçivəsində. Bizim görüşlərimiz müntəzəm olaraq keçirilir və hər görüşün böyük əhəmiyyəti var. Siyasi əlaqələr bu gün ən yüksək zirvədədir. Biz uğurlu iqtisadi əməkdaşlıq edirik. Ticarət dövriyyəsi artır. Azərbaycandan Türkiyəyə, Türkiyədən Azərbaycana milyardlarla dollar həcmində sərmayə qoyulur. Biz birgə enerji-nəqliyyat layihələrini uğurla icra edirik. O layihələr ki, Avrasiyanın enerji və nəqliyyat xəritəsini yaradır. Bakı–Tbilisi–Ceyhan, Bakı–Tbilisi–Ərzurum neft-qaz kəmərləri, TANAP layihəsinin bu il istifadəyə verilməsi tarixi layihələrdir. Birgə siyasi iradə ortaya qoyulmuşdur. Birgə maliyyə resursları təşkil edilmişdir və bu nəhəng transmilli layihələr uğurla icra edilmişdir. Biz Avrasiyanın nəqliyyat xəritəsini yenidən yaradırıq. Keçən ilin oktyabrında əziz qardaşımın iştirakı ilə Bakıda Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolunun rəsmi açılış mərasimi keçirilmişdir. Bu dəmir yolu yeni nəqliyyat damarıdır. Bu dəmir yolu ilə daşınan yüklərin həcmi getdikcə artır və artacaq. Bizim ölkələrimizin əhəmiyyəti, önəmi artır. Bütün bu böyük layihələri ancaq biz birlikdə edə bilərdik və etdik. Nəzərə alsaq ki, bu layihələr böyük maliyyə resursları, böyük siyasi iradə tələb edir, ancaq birgə səylərimizlə biz buna nail ola bilmişik. Bu gün Türkiyə və Azərbaycan iki qardaş ölkə kimi bu layihələrin bəhrəsini görür. Bizim birliyimiz hər bir sahədə özünü göstərir, o cümlədən hərbi sahədə bizim iş birliyimiz, əməkdaşlığımız dərinləşir. İl ərzində bir neçə dəfə müştərək hərbi təlimlər keçirilir. Bu gün Türkiyə və Azərbaycan ordularının əs-

gərləri Azadlıq meydanında yan-yana dayanıblar və onlar bizim önümüz-dən qardaş kimi keçəcəklər.

Türkiyə son illər ərzində çox böyük və şərəfli yol keçmişdir. Əziz qar-daşım Rəcəb Tayyib Ərdoğanın liderliyi ilə Türkiyə dünya miqyasında bö-yük gücə çevrilibdir. Türkiyənin iştirakı olmadan dünyada heç bir məsələ həll oluna bilməz. Yaşadığımız bölgənin tarixi və bugünü bunu əyani şəkil-də göstərir. Türkiyənin siyasi imkanları genişlənir, dünyada oynadığı rol artır və bu, bizi çox sevindirir. Türkiyə nə qədər güclü olarsa, Azərbaycan da bir o qədər güclü olacaqdır. Türkiyə böyük iqtisadi gücə sahib bir ölkə-dir. Təsadüfi deyil ki, Türkiyə iqtisadiyyatına milyardlarla dollar xarici sər-mayə qoyulur. Təkcə Azərbaycanın Türkiyəyə qoyduğu və qoyacağı sər-mayə 20 milyard dollara bərabərdir. Türkiyənin dünya miqyasında çox güclü ordusu var. O, dünya miqyasında ən güclü ordulardan biridir və həm Türki-yə, həm də bizim üçün bu, qürur mənbəyidir. Bütün bu uğurlar yalnız güclü liderin yorulmaz fəaliyyəti və xalqın Rəcəb Tayyib Ərdoğanla olan dəstəyi nəticəsində mümkün olmuşdur. Bu gün mən Azadlıq meydanından bütün bu uğurlar münasibətilə Türkiyə Cümhuriyyətinin Prezidentini və bütün türk xalqını ürəkdən təbrik etmək istərdim.

Gələn ay Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin bərpasının 27-ci ildönü-münü qeyd edəcəm. Tarix üçün bu, çox qısa bir vaxtdır. Müstəqilliyimizin ilk iki ili çox ağır, faciəvi keçmişdir, torpaqlarımız işğal altına düşmüşdür, Azərbaycan böyük iqtisadi çətinliklərlə, iqtisadi-siyasi böhranla üzləşmiş-dir. Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi gedirdi. Nəzərə alsaq ki, birinci iki ilimiz çox ağır keçmişdir, sonrakı dövrdə Azərbaycan böyük uğurlara imza atdı. Bu gün Azərbaycan bölgədə önəmli ölkəyə çevrilib, dünyadakı rolu-muz artır, bizim beynəlxalq mövqelərimiz möhkəmlənir, dünya ictimaiyyəti bizim siyasətimizi dəstəkləyir. Bunun ən bariz nümunəsi odur ki, bir neçə il bundan əvvəl dünyanın 155 ölkəsi Azərbaycanı BMT Təhlükəsizlik Şurası-na qeyri-daimi üzv seçmişdir. Bu, dünyanın Azərbaycana olan dəstəyinin təzahürüdür. İqtisadi sahədə aparılan islahatlar Azərbaycana böyük imkan-lar gətirdi, biz böyük nailiyyətlərə çata bildik. Təkcə onu demək kifayətdir ki, son 15 il ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatı 3,2 dəfə artmışdır. Ölkə iqtisa-diyyatına 250 milyard dollar sərmayə qoyulmuşdur. Sosial məsələlərin həl-li işində böyük uğurlar əldə edilmişdir. Bu gün Azərbaycanda işsizlik 5 faiz səviyyəsindədir. Azərbaycan dost ölkələrlə, ilk növbədə Türkiyə ilə birlikdə böyük layihələr icra edir. Yəni bütün bunlar tam əminliklə deməyə əsas verir ki, Azərbaycanın gələcəyi də parlaq olacaq.

Ölkəmiz ordu quruculuğu sahəsində də böyük uğurlar əldə edib. Bu gün Azərbaycan Ordusu, beynəlxalq reytinglərə görə, dünya miqyasında 50 ən güclü ordu sırasındadır. Bizim hərbi potensialımız artır. Bizim güclü ordumuza böyük ehtiyacımız var. Çünki torpaqlarımız işğal altındadır.

Dağlıq Qarabağ əzəli Azərbaycan torpağıdır. Əsrlər boyu Azərbaycan xalqı bu torpaqlarda yaşayıb, yaradıb. Mənfur qonşular 1990-cı illərin əv-

vəllərində Azərbaycandakı qeyri-sabit vəziyyətdən istifadə edərək torpaqlarımızın bir hissəsini işğal edib. İşğal edilmiş torpaqlarda bütün tarixi, dini abidələrimiz ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə məhv edilib. Xalqımıza qarşı soyqırımını törədilib və bu işğal bu gün də davam edir. Ona görə güclü ordu Azərbaycanın gələcəkdə müstəqil ölkə kimi yaşaması, ərazi bütövlüyünün bərpası üçün əsas şərtədir. Azərbaycan Ordusu döyüş meydanında öz gücünü, məharətini göstərmişdir. Bu gün Azadlıq meydanına döyüşlərdə olmuş Azərbaycan bayraqları gətiriləcək. O bayraqlar ki, 2016-cı ildə Ağdərə, Füzuli, Cəbrayıl rayonlarının işğaldan azad edilmiş torpaqlarında Azərbaycan əsgəri tərəfindən qaldırılmışdır. O bayraqlar ki, bu ilin may ayında Azərbaycan–Ermənistan sərhədinin Naxçıvan hissəsində uğurlu əməliyyat nəticəsində işğaldan azad edilmiş torpaqlarda qaldırılmışdır. Gün gələcək, Azərbaycanın dövlət bayrağı bu gün hələ də işğal altında olan bütün torpaqlarda qaldırılacaqdır.

Əziz dostlar, bu gün, sözün əsl mənasında, tarixi bir gündür, Türkiyə–Azərbaycan birliyi, Türkiyə–Azərbaycan qardaşlığı günüdür. Biz bu nəslin nümayəndələri bu günü yaşadıyıq, yaşadacağıq. Bu gün bütün dünya görür ki, Türkiyə və Azərbaycan bir yerdədir, bütün dünya görür ki, bizim sarsılmaz dostluğumuz, qardaşlığımız əbədidir.

Yüz il bundan əvvəl Nuru paşanın Qafqaz İslam Ordusunun və Azərbaycan Milli Ordusunun birgə əməliyyatı nəticəsində Bakı işğalçılardan azad edildi. Bir gündən çox davam edən şiddətli döyüşlərdə bizim əcdadlarımız əsl qəhrəmanlıq, şücaət göstərmişlər. Onu da qeyd etməliyəm ki, bu tarixi zəfərdən iki gün sonra Azərbaycan hökuməti Gəncədən Bakıya gəlmiş və Bakı Azərbaycan dövlətinin paytaxtı elan edilmişdir. Bizim qədim şəhərimiz, Azərbaycan xalqının qədim şəhəri Bakı öz əsl sahibinə qayıtmışdır. Nuru paşanın, Qafqaz İslam Ordusunun, bütün qardaşlarımızın qəhrəmanlığı, dostluğu, qardaşlığı unudulmazdır, əbədidir, bizim qəlbimizdə daim yaşayacaqdır.

Tarixi zəfərdən sonra qəhrəman əsgərlərimiz Bakı küçələrinə zəfər yürüşünə çıxmışlar. Minlərlə Bakı sakini onları alqışlayırdı, onları öpürdü, qucaqlayırdı, bağına basırdı. Bu, bir birlik bayramı idi.

Bu gün minlərlə Bakı sakini şəhərin küçələrində bu paradı, Türkiyə və Azərbaycan əsgərlərinin möhtəşəm yürüşünü gözləyir. Bu gün Bakı şəhəri Türkiyə və Azərbaycan bayraqları ilə bəzədilib. Küçələrdə, binalarda, hərbi gəmilərdə, səmada Türkiyə və Azərbaycan bayraqları dalğalanır. Bu gün bu möhtəşəm mərasimi təkcə Bakı şəhərinin sakinləri yox, bütün dünya görür. Milyonlarla insan Türkiyə və Azərbaycanda, milyonlarla soydaşımız xaricdə bunu görür və haqlı olaraq qürur hissi keçirir.

Əziz dostlar, bacılar və qardaşlar, mən bir daha sizin hamınızı bu tarixi günün münasibətilə – Bakının işğaldan azad edilməsinin 100 illiyi münasibətilə təbrik etmək istəyirəm. Türkiyə və Azərbaycan xalqlarına daim inkişaf, tərəqqi arzulamaq istəyirəm. Bildirmək istəyirəm ki, Türkiyə–Azərbaycan dostluğu sarsılmazdır, əbədidir!

Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın nitqi

Əziz qardaşım Prezident İlham Əliyev!
Azərbaycan və Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin
qəhrəman nümayəndələri!
Dəyərli qonaqlar!
Xanımlar və cənablar!

Çox dəyərli bakılı qardaşlarım!

Sizləri ən səmimi hisslərimlə, məhəbbətlə, hörmətlə salamlayıram.

Bu səmimi dəvətinə və qonaqpərvərliyinə görə Prezident İlham Əliyevə təşəkkür edirəm. Xanımına şəxsən öz adımdan və xanıмым adından ürəkdən salam və ehtiramımı bildirirəm.

Əvvəla, Azərbaycanın müstəqilliyi üçün canlarını fəda edən bütün şəhidlərimizi ehtiramla anırıq, onlara Allahdan rəhmət və ruhlarının şad olmasını diləyirəm. Onlar fədakarlıqları və cəsərləri ilə özlərindən sonra nəsildən-nəsələ qürurla xatırlanacaq şanlı bir dastan yazaraq, Türkiyə və Azərbaycanın əbədi qardaşlığının da rəmzi oldular. Biz dünyanın 34 ölkəsində 78 şəhid məzarlığı olan bir ölkəyik. Türkiyə Azərbaycan uğrunda 1132 şəhid verib. Azərbaycan Türkiyədən sonra ən çox şəhidimizin olduğu

ölkədir. Buradakı məzarlarda yanaşı uyuyan şəhidlərimiz, eyni zamanda, ölkələrimiz arasındakı birgə taleyin təmsilçiləridir. Türkiyə və Azərbaycan tarixi bir, mədəniyyəti bir, dili bir, dini bir iki qardaş ölkədir.

Böyük şair, mərhum Bəxtiyar Vahabzadə bu birliyimizi belə gözəl ifadə edib:

*Bir ananın iki oğlu,
Bir amalın iki qolu.
O da ulu, bu da ulu,
Azərbaycan–Türkiyə.*

*Dinimiz bir, dilimiz bir,
Ayımız bir, ilimiz bir,
Eşqimiz bir, yolumuz bir,
Azərbaycan–Türkiyə.*

*Birdir bizim hər halımız,
Sevincimiz-məlalımız.
Bayraqlarda hilalımız,
Azərbaycan–Türkiyə.*

*Ana yurdda yuva qurdum,
Ata yurda könül verdim.
Ana yurdum, ata yurdum,
Azərbaycan–Türkiyə.*

Bəli, Türkiyə və Azərbaycanın birliyi bu misralarda təcəssüm edən qardaşlığın ən gözəl nümunəsidir.

Biz bu gün burada yalnız Qafqaz İslam Ordusunun və azərbaycanlı qardaşlarımızın dillərdə dastan olan mübarizəsi ilə Bakının işğaldan azad olunmasının 100-cü ildönümünü qeyd etmirik, eyni zamanda, əziz şəhidlərimizin bizə əmanəti olan “Bir millət, iki dövlət” deyə rəmzləşdirdiyimiz qan qardaşlığımızı da dərk edirik.

Dəyərli qardaşlarım, burada bir həqiqəti dərhal vurğulamaq istəyirəm. 1918-ci il sentyabrın 15-də hazırda yaşadığımız ərəzilərdə baş verən müharibə əsla adi bir hadisə deyil. Bir əsr əvvəl burada aparılan mübarizə bizim qardaşlığımızın, dostluğumuzun, birlik və bərabərliyimizin də rəmzidir. Tarixi bilmədən, bir əsr əvvəl Nuru paşanın və əsgərlərinin minlərlə kilometr uzaqdan Bakıya və Gəncəyə gəlmələrinin səbəblərini dərk etmədən Azadlıq meydanındakı bu həmrəylik mənzərəsinin mənasını anlaya bilmərik. Bundan bir əsr əvvəl qardaşlarımızın işğal altında çəkdiyi zülm elə bir həddə çatmışdı ki, Nuru paşa Gəncəyə gələndə azərbaycanlı uşaqlar hamısı bir ağızdan məmnunluqlarını belə ifadə etmişdilər:

*Qatar gəlib yan verir,
Gəncəliyə şən verir.
Gəncənin cavanları
"Bakı!" deyə can verir.*

Azərbaycanın məşhur "Lalələr" mahnısının kədərli hekayəsi də eyni şəkildə çəkilən əzabların və Qafqaz İslam Ordusunun qəlblərdə yaratdığı sevinc hissini ifadəsidir.

Gəncə bölgəsinə hərəkət edən minlərlə əsgər başlarındakı qırmızı fəsləri və qotazları ilə uzaqdan gəlincik çəmənzarına bənzər bir mənərə yaradırdılar. Gəlincik Azərbaycan dilində lalə deməkdir. Bəstəkar Telman Hacıyevin lalə ilə bağlı mahnısında şair hissələrini bu cür ifadə edib:

*Yazın əvvəlində Gəncə çölündə
Çıxıblar yenə də dizə lalələr.
Yağışdan islanan yarpaqlarını
Sarıblar dəryəyə, düzə lalələr.*

*Meylim üzündəki qara xaldadır,
Hicranın əlacı ilk vüsaldadır.
Nə vaxtdır aşıqın gözü yoldadır,
Bir qonaq gələsiz bizə, lalələr.*

Nuru paşanın və Qafqaz İslam Ordusunun Bakıya və Gəncəyə gəlişi azərbaycanlı qardaşlarımız arasında belə böyük həyəcana, belə böyük bir ümidə səbəb olub.

Dəyərli qardaşlarım, bu gün 1918-ci il sentyabrın 15-də qazanılmış böyük qələbəni kiçik, əhəmiyyətsiz göstərməyə çalışan bəzi qüvvələrin olduğunu bilirik. Buna təşəbbüs göstərənlər o dövrdə aldıkları ağır məğlubiyyətin rüsvayçılığını hələ də unuda bilməyənlərdir.

Osmanlı dövlətinin imzaladığı Mudros atəşkəs müqaviləsi, təəssüf ki, bu dairələrə fürsət verib və Qafqaz İslam Ordusunun bu torpaqlardan çəkilməsinə yol açıb. Bundan daha da ağırlısı odur ki, həmin dövrdə eyni dairələr Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varlığına son qoymaq üçün böyük səy göstərirlər. Təəssüf ki, müstəqilliyinin bərpaşından 22 ay sonra bu məsələdə uğur qazanıblar.

Qafqaz İslam Ordusunun və Azərbaycan Ordusunun 1918-ci ildə burada həyata keçirdikləri əməliyyatlar o dövrdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin edərək bugünkü müstəqilliyinin təməlini qoyub.

Azərbaycanın 1991-ci ildə müstəqilliyini yenidən bərpa etməsindən sonra onu ilk tanıyan ölkənin Türkiyə Cümhuriyyəti olması heç də təsadüfi deyil. Bu, qan qardaşlığımızın təbii nəticəsidir. Türkiyə olaraq müstəqilliyi-

nin ilk dövrlərindən başlayaraq Azərbaycana əlimizdən gələn hər cür dəstəyi göstərdik və göstərməyə davam edəcəyik.

Bu gün Türkiyə Azərbaycanın sadəcə siyasi və hərbi deyil, eyni zamanda ticarət, iqtisadiyyat, mədəniyyət və digər bütün sahələrdə ən mühüm tərəfdaşdır. Müstəqilliyini bərpa etdikdən bəri Türkiyədə təhsil almış azərbaycanlıların sayı 125 mindən çoxdur. Hazırda 15 mindən çox azərbaycanlı tələbə Türkiyə universitetlərində təhsil alır. Əsgərlərimiz birgə təlimlər keçir, Əfqanıstan kimi dünyanın müxtəlif bölgələrində birlikdə fəaliyyət göstərirlər. Şübhəsiz ki, bu uğurlarda Ümummilli Lider Heydər Əliyevin nümayiş etdirdiyi dəyanətli liderliklə yanaşı, əziz qardaşım İlham Əliyevin söylərinin çox böyük bir payı vardır.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərləri, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu, TANAP kimi birgə həyata keçirdiyimiz layihələr bütün regiona töhfəsini verir. Türkiyə Azərbaycanda ən böyük sərmayədarlardan biridir. İnşallah, Azərbaycan da çox yaxın zamanlarda Türkiyədə eyni mövqeyə malik olacaq. Digər tərəfdən, bütün bu nailiyyətlərlə bərabər, gördüyümüz işlərlə heç vaxt kifayətlənməmişik və kifayətlənməyəcəyik. Gələcəkdə bizi daha böyük vəzifələr gözləyir. Biz aramızdakı əlaqələri daha da sağlamlaşdıraraq, gələcək nəsillərə güclü bir miras qoymalıyıq. Biz minlərlə şəhidimizin qanı ilə yoğrulmuş dostluğu daimi edəcək layihələri həyata keçirərək "Bir millət, iki dövlət" şüarımıza uyğun şəkildə hər sahədə əməkdaşlığımızı dərinləşdirməliyik.

Hörmətli Prezident, dəyərli dostlarım!

Azərbaycanın sevinci bizim sevincimizdir, qüruru bizim qürurumuzdur, dərdi, ağrısı, problemi də bizim problemimizdir. Azərbaycan kədərlənərsə, biz də kədərlənərik, Azərbaycan sevinərsə, biz də sevinərik. Azərbaycanın ən böyük problemi olan Dağlıq Qarabağ məsələsi bizim üçün də eyni dərəcədə ağırlıq problemdir. Türkiyə olaraq problemin həlli üçün Azərbaycanın göstərdiyi səyləri sonadək dəstəkləməyə davam edəcəyik. İllərdir vətən həsrəti ilə ömür sürən bir milyondan çox qardaşımızın intizarına artıq son qoymaq vaxtıdır. Qardaş Azərbaycanın ərazilərinin 20 faizini işğal altında saxlayanların, bir milyondan çox qardaşımızın öz vətəninə qayıtmasına mane olanların bizdən sərhədlərimizi açmağımızı gözləmələri əbəsdir. Türkiyənin bu məsələdə mövqeyi məlumdur, aydındır, dəqiqdir. Əvvəla, bu məsələdə addım atmalı olan tərəf işğalçılardır, bir milyon qardaşımızın qəlbini doğma vətən həsrəti ilə yandıranlardır. Əlbəttə, biz bütün qonşularımızla yaxşı əlaqələr qurmağı və davam etdirməyi arzu edirik. Amma Dağlıq Qarabağ probleminin həlli Ermənistanla əlaqələrimizin bərpasının ən vacib şərtidir. Bunu hamı bilməlidir. Bundan 26 il əvvəl Xocalıda, Dağlıq Qarabağda törədilmiş qətliamlara görə məsuliyyət daşıyanların, qatilləri qəhrəman elan edənlərin bizə verə biləcəyi heç bir tarixi dərs yoxdur. Türkiyə əsgərləri bu gün burada Azərbaycan əsgərləri ilə çiyin-çiyinə bundan 100 il əvvəl birlikdə qazınan böyük qələbənin ildönümünü qeyd edirlər. Bu bayram

gələcək nəsillərə ötürəcəyimiz ən böyük ərməğandır. Bir əsr əvvəl bu torpaqlarda minlərlə şəhidimizin qanı ilə yazılan dastanın unudulmasına və unutturulmasına qətiyyənlə imkan verməyəcəyik.

Hər iki ölkənin gənclərinin birgə tariximizdən və bugünkü bayram tədbirindən nəticə çıxaracağına inanıram. Bu fikirlərlə çıxışma yekun vuraraq, bu böyük qələbəni bizlərə ərməğan edən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin və müstəqil Azərbaycanın Ordusunun bütün qurucularını, Qafqaz İslam Ordusunun Azərbaycana göndərilməsini təmin edən Ənvər paşanı, bu qalib ordunun komandanı Nuru paşanı rəhmətlə yad edirik.

Qafqaz İslam Ordusunun bütün komandanlarına, hər bir əsgərinə və xüsusilə bu torpaqlar uğrunda canından keçmiş əziz şəhidlərimizə Allahdan rəhmət diləyirəm.

Bu möhtəşəm tədbiri həyata keçirən qardaşım İlham Əliyevə və komandasına şəxsən öz adımdan və xalqım adından bir daha minnətdarlığımı bildirirəm.

Rəbbim bizi şəhidlərimizin yolundan ayırmasın. Sizlərə də ehtiramımı bildirirəm. Bu böyük ildönümü münasibətilə həm Azərbaycan Respublikasının, həm Türkiyə Cümhuriyyətinin, həm də türk millətinin hər bir fərdinin bayramını təbrik edirəm. Allah sizi qorusun!

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın İtaliyaya rəsmi səfəri

Sentyabrın 25-də Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyeva İtaliya Respublikasına rəsmi səfərə gedib. Həmin gün o, İtaliya Respublikası Senatının sədri xanım Maria Elisabetta Alberti Kasellati ilə görüşüb.

Senatın sədri Mehriban Əliyevanı səmimiyyətlə salamlayıb, Azərbaycan-İtaliya münasibətlərini, o cümlədən parlamentlərarası əlaqələri yüksək qiymətləndirib. O, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyi ilə bağlı İtaliya Senatında keçirilən konfransın əhəmiyyətinə toxunaraq qeyd edib ki, Azərbaycan ötən əsrin əvvəllərində demokratiya, mütərəqqi ideyaların daşıyıcısı kimi mühüm addımlar atıb.

Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın çoxşaxəli fəaliyyətini yüksək dəyərləndirən xanım Kasellati deyib ki, Heydər Əliyev Fondu İtaliyada mədəni və humanitar sahələrdə, o cümlədən mədəni abidələrin bərpaı ilə bağlı bir sıra layihələr həyata keçirib. Bütün bu işlərə görə Mehriban Əliyevaya minnətdarlığını bildirən Senatın sədri bu əməkdaşlığın gələcəkdə də davam etdiriləcəyinə əminliyini bildirib.

Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətinə verdiyi yüksək qiymətə görə İtaliya Senatının sədrinə minnətdar-

lığını ifadə edib. Mehriban Əliyeva Azərbaycan-İtaliya əlaqələrinin bundan sonra da uğurla inkişaf edəcəyinə əminliyini bildirib.

Görüşdə vurğulanıb ki, rəsmi Roma Azərbaycanın Avropanın, o cümlədən İtaliyanın enerji təhlükəsizliyindəki rolunu yüksək dəyərləndirir. Bununla yanaşı, xalqlarımız arasındakı münasibətlərin yaxınlaşmasına töhfə verən İtaliya ilə Azərbaycan arasındakı mədəni əlaqələr də inkişaf edir.

* * *

Sentyabrın 25-də Romadakı Custiniani sarayında “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 100 illiyi və Azərbaycan Respublikası ilə İtaliya Respublikası arasında strateji tərəfdaşlıq münasibətləri” adlı konfrans keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyeva və İtaliya Respublikası Senatının sədri xanım Maria Elisabetta Alberti Kasellati konfransın açılışında iştirak ediblər.

Konfransı açan İtaliya Senatında İtaliya-Azərbaycan parlamentlər-arası dostluq qrupunun rəhbəri xanım Rossana Boldi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyi ilə bağlı keçirilən bu tədbirin əhəmiyyətindən bəhs edib. O, İtaliya-Azərbaycan əlaqələrinin çox yüksək səviyyədə inkişaf etdiyini bildirib və ikitərəfli strateji əməkdaşlığın önəmini qeyd edib. İki ölkə arasında əlaqələrin hər bir sahədə inkişaf etdiyini deyən Rossana Boldi Azərbaycan-İtaliya münasibətlərinin inkişafında Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın rolunu xüsusi vurğulayıb. O, Heydər Əliyev Fondu tərəfindən İtaliyada həyata keçirilən layihələrin bu ölkənin mədəni irsinin qorunması baxımından önəmli olduğunu söyləyib.

İtaliyada bu cür əhəmiyyətli konfransın keçirilməsinin önəmini vurğulayan İtaliya Respublikası Senatının sədri Maria Elisabetta Alberti Kasellati deyib: “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyinin İtaliyada qeyd olunması bizim üçün bir şərəfdir. Bu tədbirin burada keçirilməsinin çox böyük önəmi var. Çünki bu binada İtaliyanın Konstitusiyası imzalanıb. Bu il biz Konstitusiyanın imzalanmasının 70 illiyini qeyd edirik”.

100 il bundan əvvəl Azərbaycan Respublikasının parlamentində ilk dəfə olaraq seçkilərin keçirildiyini, qadınlara tam seçki hüququnun verildiyini qeyd edən Senatın sədri bildirib ki, bu, regionun tarixində önəmli bir addım idi. Həmçinin Azərbaycan parlamentində bir çox millətlərin nümayəndələrinin təmsil olunması mürəkkəb dövrdə ölkənin tarixində əhəmiyyətli iz buraxıb.

Heydər Əliyev Fondunun İtaliyada tarixi-mədəni abidələrin bərpası ilə bağlı həyata keçirdiyi layihələrdən bəhs edən xanım Kasellati Fondun prezidenti Mehriban Əliyevaya iki ölkə arasında mədəni əlaqələrin inkişafındakı roluna görə təşəkkür edib.

Senatın sədri terrorizmin və ekstremizmin cərəyan etdiyi bir dövrdə təhlükəsizliyin təmini üçün ölkələr və xalqlar arasındakı əlaqələrin möhkəmləndirilməsinin əhəmiyyətindən danışıaraq Qərb ilə Şərq arasında körpü rolunu oynayan, Avropa İttifaqının önəmli tərəfdaşı, İtaliyanın tarixi dostu olan Azərbaycanın bu istiqamətdə rolunu xüsusi vurğulayıb.

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyeva konfransda çıxış edib.

Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın ÇIXIŞI

Hörmətli İtaliya Respublikası Senatının sədri xanım Kasellati!
Hörmətli tədbir iştirakçıları, xanımlar və cənablar, əziz dostlar!

Mən sizin hamınızı səmimi qəlbdən salamlayıram. İlk növbədə İtaliya Senatında Azərbaycana həsr olunmuş tədbirin keçirilməsində bizə dəstək göstərdiyinizə görə, xanım sədr, Sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Bugünkü konfrans ölkəmizin taleyində çox əhəmiyyətli bir hadisəyə həsr olunub. 100 il bundan əvvəl müsəlman aləminin ilk demokratik respublikası – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradılmışdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti cəmi iki il davam etdi. Biz fəxr edirik ki, hələ XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqı mütərəqqi və azadlıq ideyalarına əsaslanaraq öz müstəqilliyini əldə etmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qısa zamanda ölkəmiz üçün çox vacib olan addımlar atdı. Azərbaycanda demokratiya institutları formalaşmağa başladı, çoxmillətli parlament fəaliyyətə başladı, ölkə üçün 200-dən çox vacib qanunlar qəbul edildi, o cümlədən Azərbaycan qadınlına səsvermə hüququ verildi. Müsəlman qızları üçün ilk dünyəvi

məktəb açıldı, Azərbaycanın dövlət bayrağı təsis olundu, Milli Ordumuz yarandı. Əfsuslar olsun ki, gənc respublika cəmi 23 ay yaşadı. Ölkəmiz ciddi geosiyasi problemlərlə üzləşərək müstəqilliyini itirdi.

1991-ci ildə Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etdi və Azərbaycan xalqı öz ölkəsinə, öz taleyinə sahib oldu. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ölkəmizin dövlətçiliyinin əsaslarının təməlini qoyub. Bu gün Azərbaycan dövləti və Azərbaycan xalqı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularının xatirəsinə böyük hörmətlə yanaşır, ölkəmizdə və Azərbaycana tərəfdaş olan ölkələrdə 100 illik yubileyə həsr olunmuş tədbirlər keçirilir.

Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra İtaliya–Azərbaycan əlaqələri çox uğurla inkişaf edir. Parlamentlərarası dostluq qrupları, hökumətlərarası komissiya fəaliyyət göstərir. 2014-cü ildə İtaliya ilə Azərbaycan arasında strateji tərəfdaşlıq haqqında birgə Bəyannamə qəbul edilmişdir. Siyasi dialoq çox yüksək səviyyədə inkişaf edir, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti dəfələrlə İtaliyada rəsmi səfərdə olmuşdur. Bu ilin iyul ayında İtaliya Respublikasının Prezidenti cənab Mattarella Azərbaycanda səfərdə olmuşdur. Bu, tarixi bir hadisədir. Çünki İtaliya–Azərbaycan əlaqələrinin tarixində ilk dəfə idi ki, İtaliya Respublikasının dövlət başçısı ölkəmizdə səfərdə olmuşdur. Səfər çox uğurla keçdi və əminəm ki, ikitərəfli münasibətlərimizin möhkəmlənməsinə öz töhfəsini verməkdədir.

Ölkəmizdə səfərdə olan zaman cənab Prezident Mattarella məni Böyük Xaç Kavaləri ordeni ilə təltif etdi. Bu, mənim üçün böyük şərəfdir və fürsətdən istifadə edərək bir daha cənab Prezidentə öz dərin minnətdarlığımı çatdırmaq istəyirəm.

İqtisadi əlaqələrimiz çox gözəl müsbət dinamika göstərir. İtaliya Azərbaycanın ən böyük ticarət tərəfdaşıdır. Azərbaycanda 95 İtaliya şirkəti fəaliyyət göstərir. Onlar müxtəlif sahələrdə həm özəl sektorla, həm dövlət qurumları ilə əməkdaşlıq edir, xidmət, ticarət, nəqliyyat, kənd təsərrüfatı, şərabçılıq və digər sahələrdə çox uğurlu iş birliyi yaradılıb.

Bu ilin iyul ayında Azərbaycan və İtaliya prezidentlərinin iştirakı ilə Sumqayıtda SOCAR Polimer layihəsi çərçivəsində polipropilen zavodunun açılışı olmuşdur. Bu zavodun tikintisinin podratçısı İtaliyanın “Maire Tecnimont” şirkətidir. Cari ilin fevral ayında “Maire Tecnimont” şirkəti ilə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti arasında Heydər Əliyev adına Bakı Neft Emalı Zavodunun modernləşdirilməsi və yenidən qurulması haqqında müqavilə bağlanmışdır. Təkcə bu layihələrin ümumi dəyəri 2,5 milyard dollar təşkil edir. “Maire Tecnimont” şirkətinin bu layihələrdə payı 1,3 milyard dollardır. Bu rəqəmlər bir tərəfdən Azərbaycan ilə İtaliya arasında olan iqtisadi əlaqələrin miqyasını, digər tərəfdən ölkəmizdə mövcud olan iqtisadi inkişafın dinamikasını və miqyaslarını göstərir.

Azərbaycanda son 15 ildə iqtisadiyyat 3,2 dəfə artmışdır. Ölkəyə 250 milyard dollar investisiya qoyulmuşdur. Bu investisiyaların təxminən yarısı xarici investorlar tərəfindən ölkəmizə gətirilmişdir. Azərbaycanın xarici

borcu ümumi daxili məhsulun cəmi 20 faizini təşkil edir. Biz sosialyönümlü siyasət aparırıq. Son illər ölkəmizdə işsizliyin səviyyəsi kəskin şəkildə enmişdir və cəmi 5 faiz təşkil edir. Yoxsulluq təxminən 50 faizdən 5,4 faizə düşmüşdür. Davos Dünya İqtisadi Forumu Azərbaycanın iqtisadiyyatını rəqabət qabiliyyətinə görə 35-ci yerə layiq görmüşdür. İnküziv İnkişaf İndeksinə görə Azərbaycan inkişaf edən ölkələr arasında 3-cü yerdədir. Bütün bu göstəricilər onu göstərir ki, Azərbaycanda həm iqtisadi, həm siyasi baxımdan çox sabit vəziyyət yaranıb, investisiyalar üçün çox gözəl mühit var. Biz İtaliya şirkətlərini ölkəmizə dəvət edirik, mövcud olan şəraitdən istifadə etmək üçün bütün qapılar açıqdır.

Azərbaycan regionun aparıcı dövlətidir. Bütün irimiyaşlı layihələr Azərbaycanın təşəbbüsü və iştirakı ilə həyata keçirilir. Ötən ilin oktyabr ayında Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun rəsmi açılışı oldu və bu dəmir yolu istifadəyə verildi. Bu, Avropa ilə Asiyayı bağlayan ən qısa yoldur.

Ölkəmiz Avropanın enerji təhlükəsizliyinə öz töhfəsini verməkdədir. Azərbaycan tərəfdaş ölkələrlə "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsini uğurla icra edib. Bu ilin may ayında layihənin Bakıda rəsmi açılışı oldu. Layihənin böyük hissəsini təşkil edən TANAP boru kəmərinin açılışı bu ilin iyun ayında Türkiyənin Əskişəhər şəhərində olmuşdur. Ümumi dəyəri 40 milyard dollar olan bu layihə Azərbaycan qazını Avropaya nəql edəcəkdir.

Azərbaycan sülhsevər, qədim sivilizasiyaya, qədim mədəniyyətə və tarixə malik olan bir ölkədir. Ölkəmizdə dini və ya milli zəmində heç zaman heç bir qarşıdurma olmayıb və bu gün də yoxdur. Əsrlər boyu Azərbaycanda müxtəlif dinlərin, mədəniyyətlərin, millətlərin nümayəndələri sülh, qarşılıqlı hörmət şəraitində yaşayıblar. Təsadüfi deyil ki, bu gün də Azərbaycan dünyada multikulturalizm mərkəzlərindən biri kimi tanınır. Ölkəmizdə mütəmadi şəkildə multikulturalizmə həsr olunmuş beynəlxalq forumlar, mədəniyyətlərəarası dialoq forumu keçirilir. Azərbaycanın bu təşəbbüsü BMT, UNESCO, ISESCO kimi mötəbər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən çox yüksək qiymətləndirilir və dəstəklənir. 2008-ci ildə Bakıda Avropa Şurasına və İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olan ölkələrin mədəniyyət nazirlərinin görüşü keçirilmişdir. Bu təşəbbüsə "Bakı Prosesi" adı verilmişdir. "Bakı Prosesi" bu il 10 illiyini qeyd edir. Bu proses davam edir, millətlər və xalqlar arasında səmərəli dialoqun qurulmasına xidmət edir.

Azərbaycan sülhsevər ölkədir. Biz qonşularımızla və digər dövlətlərlə siyasətimizi qarşılıqlı maraq və qarşılıqlı hörmət əsasında qururuq. Lakin təəssüf hissi ilə qeyd etməliyəm ki, artıq 25 ildən çoxdur Azərbaycan xalqı qonşu Ermənistanın işğalçı siyasətindən əziyyət çəkir. Bu siyasət nəticəsində ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazisinin 20 faizi işğal altındadır, 1 milyon soydaşımız məcburi köçkün və qaçqın vəziyyətində yaşayır. Təkcə Xocalı faciəsi nəticəsində bir gecə ərzində 600-dən çox günahsız insan, o cümlədən qadınlar, uşaqlar, yaşlılar vəhşicəsinə öldürülmüşdür. Mindən çox insan itkin düşmüşdür. On dörd ölkə Xocalı faciəsini rəsmən soyqırımı kimi

tanıyıb. BMT Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən qəbul edilmiş 4 qətnamə erməni silahlı qüvvələrinin işğal olunmuş ərazilərdən dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edir. Lakin Ermənistan beynəlxalq hüququn normalarını kobudcasına pozaraq işğalçı siyasətini davam etdirir. Bir daha qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycan sülhsevər ölkədir, biz danışıqlar aparırıq. Biz hesab edirik ki, Ermənistan–Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi beynəlxalq hüququn normaları əsasında öz həllini tapmalıdır, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunmalıdır, Dağlıq Qarabağ və ətrafında yerləşən 7 rayon işğaldan azad olunmalıdır, bütün qaçqınlar və məcburi köçkünlər öz doğma yurdlarına qayıtmalıdır. Ümidvaram ki, İtaliya ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri kimi münaqişənin həllində böyük rol oynayacaq.

Əziz dostlar, mən bir daha qeyd etmək istəyirəm ki, sizin gözəl Roma şəhərində yenidən olmağımdan çox şadam. Mən böyük məmnuniyyətlə qeyd etmək istəyirəm ki, bizim əlaqələrimiz – siyasi, iqtisadi və humanitar əlaqələrimiz çox yüksək səviyyədə inkişaf edir. Mən xüsusən humanitar sahədə olan əlaqələri qeyd etmək istəyirəm. Xanım sədr bu haqda söylədi, hesab edirəm ki, insanları və xalqları bir-birinə daha yaxın edən, daha dost mühit yaradan məhz humanitar sahədir, elmdir, mədəniyyətdir, təhsildir və bu sahələrdə biz böyük nailiyyətlər əldə etmişik. Mən bir daha böyük məmnuniyyətlə qeyd etmək istərdim ki, İtaliya–Azərbaycan münasibətləri müsbət dinamika ilə inkişaf edir. Əminəm ki, xalqlarımız arasında olan dostluq münasibətləri bundan sonra da güclənəcəkdir.

Mən sizin hər birinizə bu tədbirdə iştirak etdiyinizə, qonaqpərvərliyinizə görə bir daha dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Çox sağ olun!

* * *

Sonra konfrans işini panel iclaslarla davam etdirib.

Həmin gün Romada Custiniani sarayında Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyevanın şəərəfinə İtaliya Respublikası Senatının sədri xanım Maria Elisabetta Alberti Kasellati tərəfindən rəsmi nahar verilib.

* * *

Sentyabrın 25-də Romada Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyi münasibətilə rəsmi ziyafət verilib.

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyeva rəsmi ziyafətdə iştirak edib.

Əvvəlcə İtaliyanın və Azərbaycanın dövlət himnləri səsləndirilib.

Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyeva tədbirdə çıxış edib.

Birinci vitse-prezident qonaqları salamlayaraq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranma tarixinə nəzər salıb. Diqqətə çatdırıb ki, həmin dövrdə ölkəmiz üçün çox vacib addımlar atılıb. “Biz ölkəmizdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularının xatirəsinə böyük hörmətlə yanaşıırıq. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyi Azərbaycanda və tərəfdaş ölkələrdə geniş şəkildə qeyd olunur”, – deyən Birinci vitse-prezident belə bir gecənin Azərbaycana dost olan İtaliyada, bu ölkənin gözəl paytaxtında – Romada keçirilməsindən məmnunluğunu ifadə edib.

Azərbaycanın zəngin, qədim tarixə və mədəniyyətə malik olduğunu, Şərqlə Qərb arasında – qədim İpək Yolu üzərində yerləşdiyini deyən Mehriban Əliyeva əsrlər boyu burada müxtəlif sivilizasiyaların, mədəniyyətlərin, dinlərin, millətlərin nümayəndələrinin sülh, qarşılıqlı hörmət şəraitində yaşadıklarını vurğulayıb. “Biz fəxr edirik ki, bu ənənələr bu gün də qorunub saxlanılır. Azərbaycanda multikulturalizm, dözümlülük, qarşılıqlı hörmət artıq həyat tərzidir”, – deyən Birinci vitse-prezident bu gün ölkəmizin dünyada multikulturalizm mərkəzlərindən biri kimi tanınması-

nın təsadüfi olmadığını, Azərbaycanda millətlərarası dialoqun qurulmasına həsr olunan bir sıra beynəlxalq tədbirlərin keçirildiyini və belə tədbirlərin BMT, UNESCO, ISESCO kimi mötəbər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən dəstəkləndiyini bildirib.

Ölkəmizin müstəqillik illərində qazandığı nailiyyətlərdən danışan Mehriban Əliyeva müxtəlif sahələrdə əldə edilmiş uğurları sadalayıb. Azərbaycanın beynəlxalq arenada nüfuzunun artdığını deyən Birinci vitse-prezident 2011-ci ildə ölkəmizin BMT Təhlükəsizlik Şurasına qeyri-daimi üzv seçildiyini, Azərbaycanın həm Avropa Şurasının, həm də İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olduğunu, 2008-ci ildə Bakı şəhərində Avropa Şurasına və İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv ölkələrin mədəniyyət nazirlərinin görüşünün təşkil olunduğunu, bu təşəbbüsə “Bakı Prosesi” adının verildiyini bildirib, bu prosesin xalqlar və millətlər arasında səmərəli dialoq qurmağa xidmət etdiyini vurğulayıb.

Humanitar sahədə İtaliya–Azərbaycan əlaqələrinə toxunan Birinci vitse-prezident son illər Azərbaycandan İtaliyaya təhsil almaq üçün gedən tələbələrin sayının artdığını xoş hal kimi dəyərləndirib. Həm Azərbaycanda, həm də İtaliyada qarşılıqlı mədəniyyət günlərinin keçirildiyini, müxtəlif sərgilərin, konsertlərin, görüşlərin baş tutduğunu söyləyib. “Romanın məşhur “Villa Borghese” parkında dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəviyə ucaldılan abidə Azərbaycan xalqı tərəfindən çox böyük hörmətlə qarşılır və çox yüksək qiymətləndirilir”, – deyən Mehriban Əliyeva bu sahədə gələcəkdə də əməkdaşlığın möhkəmlənəcəyinə əminliyini ifadə edib.

İtaliyanın iqtisadiyyat və maliyyə naziri Covanni Tria çıxışında bu gün Azərbaycanda təhsilə, elmə böyük diqqət ayrıldığını, cari ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyinin qeyd edilməsinin əhəmiyyətini vurğulayıb. Onun fikrincə, 1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycanın parlaq inkişaf yolu keçməsinə səbəb ölkə rəhbərliyinin insan kapitalına böyük diqqət yetirməsidir.

Nazir bildirib ki, bu gün Azərbaycan zəngin mədəniyyətinə, qədim adət-ənənələrinə əsaslanaraq yeni təşəbbüslərlə çıxış edir. Bu təşəbbüslər mədəniyyətlər və xalqlar arasında əlaqələrin genişlənməsinə xidmət edir. Heydər Əliyev Fondunun İtaliyada mədəni irsin qorunması istiqamətində həyata keçirdiyi layihələrdən danışan Covanni Tria bunlara görə Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevaya minnətdarlığını ifadə edib.

Sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyinə dair sənədli film nümayiş etdirilib.

* * *

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyeva İtaliyaya rəsmi səfəri çərçivəsində sentyabrın 26-da Roma Papası Fransisk ilə görüşüb.

Görüşdə Müqəddəs Taxt-Tac ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin yüksək səviyyəsindən məmnunluq ifadə olunub, əməkdaşlığımızın mədəni irsin qorunması sahəsində daha da genişləndiyi vurğulanıb, Azərbaycanın dinlərarası, mədəniyyətlərarası dialoqa mühüm töhfələr verdiyi qeyd edilib.

Söhbət zamanı Heydər Əliyev Fondunun çoxşaxəli fəaliyyəti, Fondun xristian abidələrinin qorunması, bərpası istiqamətində gördüyü işlər yüksək qiymətləndirilib.

Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyeva Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin salamlarını Roma Papasına çatdırıb.

Papa Fransisk Prezident İlham Əliyevin salamlarına görə minnətdarlığını bildirib, onun da salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırmağı xahiş edib.

* * *

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyeva sentyabrın 26-da Müqəddəs Taxt-Tacın dövlət katibi kardinal Pietro Parolin ilə görüşüb.

Görüşdə Azərbaycanın Şərq ilə Qərb arasında özünəməxsus mədəniyyət körpüsü rolu oynadığı bildirilib, ölkəmizdə əsrlər boyu formalaşmış tolerantlıq ənənələri, multikultural mühit, Azərbaycanın mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqun möhkəmlənməsinə verdiyi töhfələr, bununla bağlı ölkəmizdə keçirilən beynəlxalq tədbirlər, xüsusilə də Heydər Əliyev Fondunun bu istiqamətdə gördüyü işlər yüksək qiymətləndirilib.

* * *

Həmin gün Romada Heydər Əliyev Fondu tərəfindən bərpa edilmiş Müqəddəs Sebastian katakombalarının açılışı olub. Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyeva açılış mərasimində iştirak edib.

Bildirilib ki, bərpa işləri mükəmməl həyata keçirilib. Ümumilikdə katakombalarda 8 minə yaxın sərdaba yerləşir. Katakombaların zəngin tarixi var. Onlar bütün xristian dünyası üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Katakombalar təbii və ya süni yeraltı məntəqələrdir. Onlar çox dar dəhlizlərdən ibarət olur. Bu katakombalar 1578-ci ildə aşkarlanıb. Buradakı bəzi abidələrin yaşı III əsrə gedib çıxır.

Qeyd edək ki, bundan əvvəl Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə Müqəddəs Marçellinio və Pietro katakombaları da bərpa olunmuşdu. Dünyaya mədəniyyəti, xüsusilə də xristianlar üçün böyük mənəvi dəyəri olan katakombaların müsəlman ölkəsi tərəfindən bərpa edilməsi Azərbaycanın dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqa verdiyi növbəti töhfədir.

* * *

Sentyabrın 26-da İtaliya Respublikasının Prezidenti Sercio Mattarella tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyevanın şərəfinə rəsmi nahar verilib.

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyevanın İtaliya Respublikasına rəsmi səfəri bununla başa çatıb.

Solmaz Rüstəmovna-Tohidi

tarix elmləri doktoru, professor

Bakının azad olunması

100 il bundan əvvəlin faciə və qəhrəmanlıq dastanı

Azərbaycanın milli dövlətçilik tarixində ən əlamətdar zaman kəsiyi sayılan 1918-ci ilin mühüm hadisələri sırasında 15 sentyabr – Bakı şəhərinin rus-erməni-İngilis qüvvələrindən azad edildiyi gün xüsusi yer tutur.

Belə ki, 1918-ci ilin 27-28 mayında Zaqafqaziya Seyminin Müsəlman fraksiyasının keçirdiyi tarixi iclaslarda qəbul edilən siyasi qərarlar və sənədlər (Azərbaycan xalqının ilk müstəqil milli dövlətinin – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradıldığını elan edən “İstiqlal Bəyannaməsi” də daxil olmaqla) son dərəcə mühüm siyasi, hüquqi, tarixi əhəmiyyətə malik olsa da, həmin dövr üçün hələ deklarativ xarakter daşıyırdı. Müstəqil dövlətinin yarandığını elan etmiş, lakin nə paytaxtı, nə ordusu, nə maliyyəsi olan azərbaycanlıların vəziyyəti isə həmin günlərdə eyni addımı atmış ermənilərdən heç də yaxşı deyildi.

Əksinə, XIX əsrin sonlarından bəri təşkilatlanan, eyni zamanda, öz silahlı terrorçu dəstələrini hazırlayan ermənilərin uzun onilliklər boyu Çar Rusiyası və Osmanlı Türkiyəsi ordularında xidmət etmiş çoxsaylı zabıt və əsgərləri var idi. I Dünya müharibəsi başlandıqdan sonra savaşa qatılan, xüsusilə Qafqaz cəbhəsində döyüşən ermənilər artıq təlim görmüş, döyüş təcrübəsinə yiyələnmiş nizami hərbi dəstələr halına gəlmişdilər. Həmin dövr “Böyük Ermənistan” dövlətinin yaradılması istiqamətində istər Osmanlı və Rusiya imperiyaları ərazisində, istərsə də Qərbi dövlətlərində fəaliyyətlərini mərkəzləşdirən və genişləndirən erməni milli-siyasi-dini qüvvələri külli miqdarda maddi vəsaitə malik olmaqla, öz hərbi dəstələri vasitəsilə iddia etdikləri Türkiyə və Azərbaycan ərazilərinin müsəlman əhalisinin bir hissəsini qırıb, qalanını qaçmağa məcbur etmiş, artıq gələcək Ermənistan Respublikasının hüdudlarını cızmış və onun ərazi fundamentini hazırlamışdılar. İndi bu əraziləri genişləndirmək, onu türk-azərbaycanlı əhalidən tamamilə təmizləmək, ən “pis” halda isə bu əhalinin sayını minimuma endirməklə onu “milli azlığa” çevirmək yolunda iş gedirdi.

Bu məqsəd, demək olar ki, Cənubi Qafqazdakı aparıcı qeyri-müsəlman siyasi qüvvələrin, geniş mənada isə böyük dövlətlərin planlarında da yer almışdı.

I Dünya müharibəsinin hələ davam etdiyi illər Qafqaz regionunun taleyini yalnız orada yaşayan xalqlar deyil, dünyanın aparıcı dövlətləri – vuruşan böyük qüdrətlər həll edirdi. Və bu da danılmazdır ki, həmin qüdrətlər – ilk növbədə Antanta ölkələri Qafqazın xristian gürcü və erməni xalqlarının öz dövlətlərini yaratmaq haqqını tanıdıqları halda, burada yaşayan və düşmən cəbhədə vuruşan Osmanlı türklərinə meyilli “müsəlman” əhalinin bu haqqını qəbul etmədilər.

Azərbaycanın Bakı şəhəri daxil olmaqla, Xəzərsahili bütün torpaqları bolşevik Rusiyasının, Qarabağ daxil olmaqla Yelizavetpol (Gəncə) quberniyasının böyük hissəsi, Naxçıvan və İrəvan quberniyaları gələcək Ermənistan dövlətinin, Zaqatala, Balakən zonası isə Gürcüstanın tərkibinə daxil olmalı idi. Zaqafqaziya Seymində aparıcı rola malik gürcülərin Bakıda 1918-ci ilin mart hadisələrinə münasibətdə gözləyici mövqe tutması da bu planlarla bağlı idi. Həmin məqam bir daha onunla təsdiq olunurdu ki, Rusiya monarxiyası devrilərkən onun əsasən Tiflisdə saxlanan hərbi əmlakı müsəlmanların orduda xidmət etmədikləri bəhanə gətirilərək gürcülər və ermənilər arasında bölünmüşdü. Azərbaycan nümayəndələrinin ısrarlı tələblərindən sonra onlara son dərəcə cüzi pay ayrılmış, Seym tərəfindən müsəlmanlara Qafqaz cəbhəsindən dəmir yolu ilə vətənə qayıdan minlərlə rus-erməni əsgərləri ilə dolu eşelonları tərkisilah etmək məsləhət görülmüşdü. Çarəsiz qalan Azərbaycan milli qüvvələri bu yolla silah əldə etməyə vadar edilmiş, bu da azərbaycanlı və rus hərbiçiləri arasında qarşıdurmaya gətirib çıxarmışdı. Həmin qarşıdurma isə (xüsusilə Şamaxor hadisələri) 1918-ci ilin mart faciələri ərəfəsində Bakıda toplanmış rus hərbi hissələrinin ilk günlər bolşevik-erməni ittifaqı tərəfində vuruşması ilə nəticələnmişdi.

Formal olaraq ərazisi və paytaxtı olmayan ermənilər əslində artıq İrəvan quberniyasında, Zəngəzurda və Qarabağın bir hissəsində azərbaycanlılardan təmizlənmiş geniş ərazilərə malik olmuşdular. Məsələn, 1918-ci ilin mart ayına qədər təkcə İrəvan quberniyasının 199 kəndi tamamilə yandırılmış, dağıdılmış və boşaldılmışdı. Türkiyədə 1915-ci ilin məlum hadisələrindən sonra Qafqaza köç etmiş yüz minlərlə erməni qaçqını bu torpaqlarda məskunlaşdırılmışdı. Erməni mənbələrinin özlərinin verdiyi məlumatlara görə, 1914-1916-cı illərdə Cənubi Qafqaz regionuna, əsasən də əzəli Azərbaycan ərazilərinə Osmanlı Türkiyəsindən 350 min erməni köçmüşdü. Canlarını xilas etmək üçün öz doğma torpaqlarından qaçan və qovulan azərbaycanlılar, həmçinin Şamaxı, Göyçay, Cavad, Ərəş və başqa qəzalarda bolşevik-erməni zorakılığına məruz qalmış on minlərlə azərbaycanlı isə meşələr, dağlar və çöllərdə dolaşır, aclıq və xəstəlikdən qırılır, qismən də Gəncə quberniyasında sığınacaq taparaq ağır qaçqın həyatı yaşayırdı.

Beləliklə, Azərbaycan torpaqlarının bütövlüyü, Azərbaycan xalqının varlığı real təhlükə ilə üzləşmişdi. 1918-ci ilin martında Bakı və Şamaxıda törədilən qırğınlar bu təhlükənin nə qədər ciddi olduğunu bir daha göstərdi. Sayca üstünlük təşkil etmələrinə baxmayaraq, azərbaycanlılar bu iki böyük Azərbaycan şəhərində və qəzalarında son dərəcə ağır itkilər (30 mindən artıq insanın öldü-

rülməsi, milyardlarla ölçülən maddi zərər) verməklə erməni-bolşevik qüvvələrə uduzdular. Zaqafqaziya Seymindəki Azərbaycan nümayəndələrinin Bakının azad olunması üçün ordu göndərmək cəhdləri (Hosinskinin və Maqalovun başçılıq etdiyi hərbi əməliyyatlar) uğursuzluqla nəticələndi. Qələbədən ruhlanan daşnak-bolşevik qüvvələri Azərbaycanın regionlarına üz tutdular. Azərbaycanın milli qüvvələrinin iqamətgahı sayılan Gəncə üzərinə – Şaumyanın kinayə ilə dediyi “müsəlmanların bu son intriqə yuvasına” həlledici hərbi yürüşə hazırlıq başlandı.

Nə ordusu, nə lazımınca silah-sursatı, nə siyasi müttəfiqləri olan Azərbaycan milli qüvvələrinin (başda “Müsavət” partiyası olmaqla) bu vəziyyətlə barı-sacağı təqdirdə Azərbaycan xalqını nə gözlədiyini təsəvvür etmək çətin deyil.

Həmin dövrün bütün mənbələri, o cümlədən, düşmən mövqedən yazılan, həmçinin bu tarixin ən nüfuzlu və bitərəf xarici tədqiqatçıları birmənalı olaraq təsdiq edirlər ki, azərbaycanlılar üçün, demək olar, tamamilə ümitsiz olan bir şəraitdə Zaqafqaziya Seymində bu xalqı təmsil edən insanlar müstəsna dərəcədə çevik siyasi və diplomatik məharət, görünməmiş bir prinsiplilik nümayiş etdirərək son dərəcə mürəkkəb siyasi müstəvidə nəinki mövqelərini saxlaya bildilər, hətta bir çox məsələlərdə öz siyasi iradələrini yeritməyə, bəzi hallarda isə vəziyyəti hətta öz mənafeələrinə uyğun dəyişməyə nail oldular. Xatırladaq ki, gürcülərə Almaniya, ermənilərə isə İngiltərə arxa çıxdığı bir ortamda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradıcıları olan bu insanların həmin şəraitdə arxalana biləcəyi yeganə siyasi-hərbi qüvvə Osmanlı dövləti idi.

Rusiyada 1917-ci il inqilablarından, xüsusilə bolşeviklər hakimiyyətə gəldikdən sonra Osmanlı dövləti Qafqazda yaranmış vəziyyətdən bəhrələnərək 3 mart 1878-ci il Berlin müqaviləsi ilə itirilmiş Qars, Ərdəhan və Batumu geri qaytarmaq və Cənubi Qafqazda Osmanlı himayəsində olan müstəqil dövlətlər qurmaq məqsədilə fəallığını artırmışdı. Bu baxımdan Osmanlı dövləti həmin dövr Cənubi Qafqazda üç xalqın – azərbaycanlı, gürcü və erməni nümayəndələrindən ibarət yaradılmış Zaqafqaziya hökumətinin müstəqilliyini mühüm sayır, Almaniya, Avstriya-Macaristan və Osmanlı dövlətləri ilə müharibədən çıxmağa qərar vermiş Sovet Rusiyası ilə 1917-ci ilin 22 dekabrında başlanan Brest-Litovsk sülh danışıqlarında bu hökumətin iştirakını vacib bilir və onun tanınması üçün öz dəstəyini vəd edirdi. Eyni zamanda, Zaqafqaziya hökumətinə daxil olan azərbaycanlı milli qüvvələr, türklərə əks mövqedə duran gürcü-erməni blokundan fərqli olaraq, Osmanlı dövləti ilə müstəqil əlaqələr qurmağa başlayırdı. Bu sahədə ilk addım Nəsim bəy Yusifbəylinin başçılığı və təşəbbüsü ilə Gəncədə Milli Komitə tərəfindən atılır. Gəncənin nüfuzlu xadimlərindən Nağı Şeyxzamanlı, rus əsirliyindən qaçaraq Gəncəyə gəlmiş Osmanlı zabiti Hüsəməddin Tuğac bəy və Tiflisdən onlara qoşulan Ömər Faiq Nemanzadədən ibarət bir heyət böyük çətinliklərlə Türkiyəyə gedərək burada Qafqaz cəbhəsi ordu komandanı Vəhib Paşa, daha sonra daxili işlər naziri Tələt Paşa və müdafiə naziri, baş komandan Ənvər Paşa ilə görüşür, Qafqazın müsəlman xalqlarının Osmanlı dövləti və türk ordusunun yardımına ehtiyacı və haqqı olduğunu əsaslandırırırlar. Türkiyə hökuməti ilə Qafqazın müsəlman xalqlarının maraqlarının üst-üstə düş-

məsi, həmçinin bu xalqların üzləşdiyi qətliaamların qarşısının alınması zərurətindən tezliklə əməli addımlar atılır, Osmanlı hökuməti Qafqaza ordu göndərmək qərarı verir.

Lakin I Dünya müharibəsində türklərin müttəfiqi olan Almaniyanın Qafqaz məsələsində Osmanlı dövləti ilə mənafeləri toqquşurdu. Qafqazda Brest-Litovsk müqaviləsi ilə müəyyən olunan sərhədlərin pozulmasını istəməyən, gürçüləri tam himayə edən, ermənilərə rəğbət bəsləyən Almaniyanın Bakı neftinə sahib olmaq hədəfi də var idi. Bu və bir sıra digər səbəblərdən Ənvər Paşa Qafqaza göndəriləcək ordunun gizli bir şəraitdə yaradılmasını lazım bilir və onun təşkilinə yalnız özünün etibar etdiyi zabitləri, qohumlarını və sıx əməkdaşlıqda olduğu hərbi dostlarını cəlb edir. Başda Almaniya və Rusiya olmaqla, böyük dövlətlərin diqqətini cəlb etməmək üçün qurulacaq ordu “Qafqaz İslam Ordusu” adlandırılır, ona Azərbaycanda yaşayan türk və müsəlmanlardan təşkil edildiyi və türk zabitlərinin bu ordunun yaradılmasında yalnız yardımçı olduğu kimi bir görüntü verilir. Ənvər Paşanın qardaşı Nuru Paşa bu ordunun komandanı təyin olunur. Qara dəniz–Tiflis–Bakı dəniz, quru və dəmir yolu xəttinin üzərində olması və ətrafında sıx şəkildə azərbaycanlıların yaşaması kimi əlverişli səbəblərə görə Nuru paşa ordu mərkəzinin Gəncədə qurulmasına qərar verir. Geniş səlahiyyətlər alan Nuru Paşa 1918-ci il martın 25-də 6-cı Osmanlı ordusunun yerləşdiyi Mosula gəlir, burada seçdiyi 20 nəfər qərargah zabiti və lazımlı hərbi heyətlə birlikdə Təbriz–Zəngəzur yolu ilə mayın 25-də Gəncəyə çatır. Nuru Paşanın və zabitlərdən ibarət ilk türk hərbi hissəsinin “o zaman müdhiş bir anarxiyaya məruz qalan, digər tərəfdən də bolşevizm təcavüzü ilə təhdid olunan” Gəncənin müsəlman əhalisi tərəfindən görünməmiş bir sevinc və coşğunluqla qarşılanması bir çox xatirə ədəbiyyatında ətraflı təsvir olunub.

Gəncəyə gəldikdən sonra dərhal ordu quruculuğuna başlayan Nuru Paşa bir sıra ciddi problemlərlə üzləşir. Ən əvvəl yerli azərbaycanlı əhali arasından nəzərdə tutulan 30 min nəfərlik ordu yaradılması planının qeyri-real olduğu aydınlaşır. O zaman Gəncədə yalnız 600 nəfərdən ibarət Milli Korpus var idi. Həmçinin ayrı-ayrı bölgələrdə əsirlikdən qaçmış türk zabitlərinin rəhbərliyi altında könüllülərdən ibarət milis dəstələri təşkil olunmuşdu ki, bu qüvvələr bir yerə toplansa belə, onların gücü ilə nəinki Bakını azad etmək, heç Gəncənin özünü və ətrafını erməni yaraqlılarından təmizləmək də qeyri-mümkün idi. Səfərbərliyin son dərəcə ağır keçməsi, yetişmiş hərbi kadr və digər imkanların məhdud olması, eləcə də bir sıra digər obyektiv və subyektiv faktlar qarşısında Nuru Paşa artıq bir həftədən sonra Qafqaz Ordusu komandanı Vəhib Paşaya məktub göndərərək nizami hərbi birliklərin təşkili üçün lazımı silah-sursat, on min dəst hərbi forma və s. ilə yanaşı, orta və kiçik rütbəli zabit və əsgər heyəti göndərilməsini xahiş edir.

Bu məsələ, yəni Azərbaycana nizami türk ordusu göndərilməsi həmin günlər Zaqafqaziya Seymi nümayəndə heyəti tərkibində Batumda Osmanlı dövləti ilə danışıqlar aparən azərbaycanlı nümayəndələr – Məhəmməd Əmin Rəsulzadə və Məmməd Həsən Hacinski tərəfindən də ayrıca müzakirə olunurdu. Azərbaycandakı durumdan daha yaxşı xəbərdar olan azərbaycanlı nümayəndə-

lərin təklifi ilə 1918-ci ilin 4 iyununda Osmanlı dövləti ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti arasında bağlanan müqaviləyə, Azərbaycan hökuməti tərəfindən tələb olunarsa, Osmanlı hökumətinin daxili intizam və asayişin bərpası üçün lazımı silahlı qüvvə ilə yardım etməsi haqda bənd (4-cü) daxil edilir. Bir tərəfdən AXC Milli Şurasının sədri M.Ə.Rəsulzadə və xarici işlər naziri M.H.Hacınski, digər tərəfdən Osmanlı dövləti ədliyyə naziri və Dövlət Şurası sədri Xəlil bəy əfəndi və Qafqaz cəbhəsi Osmanlı orduları komandanı Vəhib Paşa tərəfindən imzalanan bu müqaviləyə əsasən, artıq üç gündən sonra, iyunun 7-də Vəhib Paşa Gəncəyə yeni qoşun hissəsinin – Qafqaz piyada diviziyasının göndərilməsi barədə əmr verir. Bu əmrə əsasən, 257 zabıt və 5575 əsgərdən ibarət hərbi birləşmələr keçdikləri əraziləri erməni silahlılarından təmizləyə-təmizləyə 9-10 iyununda Qazax və Tovuz bölgəsindən Gəncəyə daxil olurlar. Bu qoşunun tərkibində səyyar xəstəxana, mətbəx, nəfəsli orkestrdən tutmuş xeyli miqdarda silah-sursat və 1366 at da vardı.

Gəncə camaatı türk ordusunu böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşılayır, qurbanlar kəsilir, şəhərin hər yanı Osmanlı və Azərbaycan bayraqları ilə bəzədilir (İlk aylar AXC-nin bayrağı kimi türk bayrağı əsas götürülmüşdü).

“Gəncə Müfrezəsi” (hərbi birlik) adı almış bu qoşunların ilk döyüşü artıq iyunun 10-da Gəncənin Azərbaycan hökumətinə tabe olmayan və silahlı müqavimət göstərən erməni məhəllələrinin və qonşu erməni kəndlərinin silahlı qüvvələrinin zərərsizləşdirilməsi ilə başladı. Silahları təhvil vermək və təslim olmaq haqda xəbərdarlıqlara atəşlə cavab verən və erməni bağlarını mühasirəyə almış türk əsgərlərindən 15 nəfərini xüsusi amansızlıqla öldürən erməni silahlıları ilə üç gün davam edən vuruşlardan sonra Gəncə Müfrezəsi 13-14 iyununda şəhərin erməni məhəllələrini tamamilə öz nəzarəti altına aldı və silahları topladı. Həmin günlər erməni məhəlləsinin yaxınında yerləşən Yelenendorfda (indiki Göygöl) yaşayan alman əhalisi də Gəncə Müfrezəsi komandanlığı vasitəsilə dinc yolla zərərsizləşdirildi. Ölkədəki anarxiya şəraitində özlərini qorumaq üçün alman gənclərindən təşkil olunmuş milis dəstələrinin yüngül silahlarla bərabər dörd pulemyotu da vardı. Müqavimət göstərməyəcəkləri halda təhlükəsizliyinə təminat alan alman əhalisi – əks təqdirdə silahlarının alınacağı şərti qarşısında – türk-azərbaycanlı qoşunların əməkdaşlıq təklifini qəbul etdi. Gəncə Müfrezəsinə qatılan alman milis taboruna türk zabıtləri komandir təyin olundu və onlar Zurnabad-Hacıkənd xəttinə yerləşdirildi ki, bununla da həmin kəndlərin ermənilərlə əlaqəsi kəsildi.

Gəncənin başdan-başa silahlanmış erməni məhəllələrinin zərərsizləşdirilməsinin böyük əhəmiyyəti vardı, çünki həmin günlər Gəncə istiqamətində hücum keçən bolşevik-daşnak qoşunları şəhərin alınmasında silahlı üsyana qalxmalı olan erməni əhaliyə arxalanırdılar. Beləliklə, itkilər versə də, ilk vuruşunu uğurla başa vuran Qafqaz İslam Ordusu Bakı başda olmaqla, Azərbaycan torpaqlarının azad edilməsi uğrunda qarşıdakı döyüşlərə hazırlaşmağa başladı.

Burada qeyd olunmalıdır ki, Osmanlı qoşunlarının Azərbaycana gətirilməsi Azərbaycan tərəfinə müəyyən güzəştlər hesabına başa gəlirdi ki, bunların arasında ən ağırlısı İrəvanın Azərbaycan torpaqlarında yaradılmış Ermənistan

dövlətinin paytaxtı kimi ermənilərə güzəştə gedilməsi idi. Azərbaycan Milli Şurasının 29 may tarixli iclasında “İrəvanın Ermənistanına güzəştə gedilməsinin” dönə-dönə “qaçılmaz”, “tarixi zərurət”, “acı həqiqət” kimi qiymətləndirilməsinin arxasında həmin qərarın qəbul edildiyi dövrdə regionda yaranmış son dərəcə mürəkkəb vəziyyət dururdu. Azərbaycanlılarla eyni gündə müstəqil Ermənistan Respublikasının yaradıldığını elan etmiş erməni milli qüvvələrinin regionda həm də real siyasi və hərbi qüvvə, bu dövlətin yaradılmasının isə artıq həll edilmiş məsələ olduğu ilə hesablaşmamaq mümkün deyildi. Digər tərəfdən, həmin dövr yeni yaradılan respublikaların taleyinin müəyyən edilməsində Osmanlı Türkiyəsinin həlledici rol oynadığı, Ermənistan Respublikasının hansı ərazilərdə yaradılması məsələsini məhz bu dövlətin həll etdiyi də məlum həqiqət idi. Batum danışıqlarında Türkiyə nümayəndə heyətinin tarixən Azərbaycana məxsus bir sıra ərazilərin ermənilərə verilməsinə dair “tövsiyəsi” və həmin dövrdə İrəvan quberniyasına daxil olan 7 qəzadan artıq 5-nin, o cümlədən, quberniyanın ikinci böyük şəhəri Aleksandropolun (Gümrü) türk qoşunları tərəfindən tutulduğu faktı qarşısında “ermənilərə veriləcək siyasi mərkəzin” artıq ancaq İrəvan şəhəri ola biləcəyi həqiqətdən qaçılmaz idi. AXC-nin hələ öz siyasi mərkəzi Bakı şəhərinin, eləcə də Bakı quberniyasının bütün qəzalarının (Şamaxı, Quba, Cavad, Göyçay, Lənkəran) rus-bolşevik-daşnak işğalı altında olduğu, Zəngəzur və Qarabağda erməni generalı Andranikin silahlı dəstələri tərəfindən azərbaycanlılara qarşı aparılan hərbi əməliyyatların gündən-günə genişləndiyi, Gəncə üzərinə hücumun başlandığı, Azərbaycan ordusunun hələ də yaradılmadığı, Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarını azad edəcək və Azərbaycan xalqını kütləvi qırğından qurtaracaq yeganə qüvvə kimi isə yalnız Osmanlı Türkiyəsinin çıxışı etdiyi bir şəraitdə bu dövlətin “tövsiyələrini” qəbul etmək də qaçılmaz idi.

Lakin güzəştlər bununla bitmir. 1918-ci ilin iyun ayının 16-da öz fəaliyyətini Tiflisdən Gəncəyə köçürən Azərbaycan Milli Şurası və hökuməti burada son dərəcə gözlənilməz və xoşagəlməz bir münasibətlə qarşılaşır. Bu zaman şəhərdə real hakimiyyətə malik olan Qafqaz İslam Ordusunun Baş komandanı Nuru paşanın ətrafında cəmlənmiş və “İlhaqçılar” adlanan dini-klerikal və mülkədar-burjua zümrələrin nümayəndələrindən ibarət siyasi qüvvələr Milli Şura və hökumət üzvlərinə etimadsızlıq göstərir, onlara xalq adından müstəqil dövlət yaratmaq səlahiyyəti verilmədiyini, azərbaycanlıların müstəqil yaşamaq qüdrətinə malik olmadığını, bu səbəbdən də Türkiyəyə birləşməyin daha məqsədəuyğun olduğunu bəyan edərək, əslində, Azərbaycan dövlətçiliyini tanımaqdan imtina edirlər. Nuru Paşa siyasi məsələlərə qarışmadığını bildirsə də, İlhaqçıların Azərbaycanda türkcülük hərəkatının ideoloqlarından biri, 1909-cu ildə Türkiyəyə mühacirət etmiş və Nuru Paşanın siyasi müşaviri kimi onunla birgə Gəncəyə gəlmiş Əhməd bəy Ağaoğlu tərəfindən dəstəkləndiyi məlum olur. Yaranmış ciddi siyasi böhran şəraitində real vəziyyəti və konkret tarixi şəraiti, o cümlədən, Gəncə üzərinə yürüşə başlamış 16-18 minlik bolşevik-daşnak qoşunlarının qarşısında Türkiyədən yeni hərbi qüvvələrin çağırılması zərurətini nəzərə alan Milli Şura üzvləri, başda M.Ə.Rəsulzadə olmaqla, sözün əsl mənasında siyasi müdriklik və iradə nümayiş etdirir, “Nuru Paşanın və Türkiyə hökumətinin

Azərbaycanın daxili işlərinə qarışmaq kimi” qiymətləndirdikləri bir sıra şərtləri qəbul edərək mümkün olan həddə qədər güzəştlərə gedirlər: Azərbaycanın istiqlalını saxlamaq məqsədilə Milli Şura öz fəaliyyətini müvəqqəti dayandırır, birinci hökumət buraxılır, bütün hakimiyyət (qanunverici və icra) Müəssislər Məclisi çağırılanadək Fətəli xan Xoyskinin sədrliyi ilə yaradılmış və tərkibinə ilhaçılar da daxil edilmiş ikinci Müvəqqəti hökumətə həvalə edilir. Bu hökumətin səlahiyyətləri xeyli genişləndirilsə də, ona Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini, mövcud siyasi azadlıqları ləğv etmək hüququ verilmir.

Azərbaycan dövlətçiliyini partiyalar, vəzifə və şəxsi maraqlar fəvqündə qoyaraq özünün sədri olduğu dövlət hakimiyyət orqanını – Milli Şuranı buraxmağa, səlahiyyətlərini müəyyən şərtlərlə hökumətə verməyə razı olan və bu addımı “demokratiyanın geri çəkilməsi və mürtəcə qüvvələrin uğuru” adlandıran M.Ə.Rəsulzadə, bununla belə, Milli Şuranın buraxılmasının ertəsi günü “Azərbaycan Məclisi-Millisi rəisi” statusu ilə 7 nəfərdən ibarət nümayəndə heyətinin başında İstanbulda keçirilən sülh konfransında iştirak etmək üçün Türkiyəyə yola düşür. Bundan sonra Azərbaycan dövlət rəhbərlərinin bütün səyləri və diqqəti işğal altında olan Azərbaycan torpaqlarının və paytaxt Bakının azad edilməsinə yönəlir.

Həmin dövr Bakıda Şaumyanın başçılıq etdiyi bolşevik-erməni hökuməti – Bakı Xalq Komissarları Soveti hökmranlıq edir və bu şəhəri ən yaxşı halda bəynəlmiləl, əslində isə erməni-rus şəhəri sayaraq Azərbaycan milli qüvvələrinin “Bakını öz paytaxtı etmək arzusundan” kinayə və qəzəblə danışırdı. Moskvanın birbaşa tapşırığı ilə neft sənayesini milliləşdirən Bakı Soveti fasiləsiz olaraq Bakı neftini tələb olunan həcmdə Rusiyaya göndərirdi.

Mart hadisələrindən sonra bolşeviklər sanki özlərini axıdılmış müsəlman qanına görə rüsvayçılıqdan və məsuliyyətdən kənara çəkməyə çalışaraq, eyni zamanda hakimiyyət uğrunda mübarizədə artıq yeganə rəqiblərindən azad olmaq məqsədilə Erməni Milli Şurasını da idarəçilikdən kənarlaşdırmış, erməni-pərəst qəzetləri bağlamış, daşnakların silahlı birləşmələrini isə qismən tərksilah, qismən də Qırmızı ordunun tərkibinə daxil etmişdilər. Lakin bolşeviklərlə daşnakların yollarının ayrıldığını və Bakı Sovetinin rəhbərliyində artıq “erməni faktoru”na son qoyulduğunu düşünmək səhv olardı. Belə ki, Stepan Şaumyanın sədri olduğu Bakı Sovetində 12 komissar postundan yarısını ermənilər tuturdu, özü də bütün mühüm hakim vəzifələrə (sədr, xarici işlər, ordu və donanma, Hərbi-İnqilab Komitəsi, dəmiryolu və dəniz nəqliyyatı, Fövqəladə Komitə, Dövlət Nəzarəti) məhz onlar nəzarət edirdilər. Yerli əhalinin nümayəndələrinə – azərbaycanlılara cəmi iki, həm də xüsusi əhəmiyyəti olmayan sahələr – şəhər təsərrüfatı (N.Nərimanov) və kənd təsərrüfatı (M.H.Vəzirov) tapşırılmışdı. Sonradan Bakı quberniyasının komissarı təyin edilmiş M.Əzizbəyov isə Azərbaycan kəndlilərini Sovet hakimiyyətini könüllü qəbul etməyə çağırmaq üçün ermənilər tərəfindən öldürülmək təhlükəsi altında erməni əsgərlərinin müşayiəti ilə qəzalara getməli olurdu.

Erməni birləşmələrinin sadəcə adı dəyişdirilərək elə həmin erməni komandirlərinin rəhbərliyi altında onlardan “sovet qoşunları” kimi Bakı Soveti tərə-

findən öz hakimiyyətinin Azərbaycanın regionlarında yayılması və möhkəmləndirilməsi üçün fəal surətdə istifadə edilirdi. Məşhur daşnaksakan Amazaspın komandanlığı altında Qubaya göndərilən 3 minlik qoşun yalnız “Daşnaksütun” partiyasına aid olan ermənilərdən ibarət idi və bu qoşun tərəfindən keçirilmiş cəza aksiyası nəticəsində mayın əvvəllərində Quba qəzasında 4 minə yaxın dinc müsəlman əhali qətlə yetirilmiş, 167 kənd yandırılmışdı. Quba hadisələrinə qədər isə S.Lalayevin və T.Əmirovun başçılıq etdiyi seçmə erməni quldur dəstələri tərəfindən Şamaxı şəhəri və onun 110 kəndi darmadağın edilərək tamamilə yandırılmış, 18 mindən artıq dinc əhali qətlə yetirilmişdi. Azərbaycanın digər iri yaşayış məntəqələri – Lənkəran, Salyan, Kürdəmir, habelə Ərəş, Nuxa, Göyçay, Şuşa, Cavanşir, Cəbrayıl, Zəngəzur qəzalarının da aqibəti belə faciəli olmuşdu.

Bakı quberniyasında tam qələbə çalan bolşevik-erməni hakimiyyəti 1918-ci ilin iyun ayının 10-da Hacıqabul stansiyasında cəmlədiyi 10 min nəfərlik mükəmməl silahlanmış qoşunla Yelizavetpola – Gəncəyə üz tutdu və Gəncə–Qarabağ erməniləri ilə sövdələşərək, Azərbaycan milli qüvvələrinin əsas istehkamlarının ələ keçirilməsi uğrunda hərbi əməliyyatlara başladı.

Bu “son, həlledici yürüş”ün əvvəllərində Qırmızı ordunun qələbəsinə tam əmin olan Şaumyan 23 iyunda Leninə yazdığı məktubunda bolşevik-erməni hərbi birləşmələrinin “adi Sovet qoşunları – ən yaxşı halda partizan dəstələri deyil, əsl nizami ordu” olması ilə öyünür və onun imkanlarını yüksək qiymətləndirirdi. Türk ordusu haqqında isə Şaumyan tamamilə əks fikirdə idi: “...Türklərin qorxu törədən elə bir silahlı qüvvələri yoxdur. “Daşnaksütun” partiyasının məlumatına görə, Qara dənizdən İrana kimi bütün cəbhədə türklərin 18-20 minlik yorulmuş, qeyri-mütəşəkkil qoşunları var. Bu qoşunlarla onlar Zaqafqazıyanı özlərində saxlaya bilməzlər və bizə qarşı yalnız cüzi qüvvə irəli sürəcəklər. Odur ki, hər hansı bir böyük təhlükə gözləmək lazım gəlmir...”

Elə həmin günlərdə Qırmızı ordu ilə Qafqaz İslam Ordusu arasında başlanan döyüşlər az sonra bu qoşunların döyüş qabiliyyətini göstərəcək və qüvvələr nisbətinin kimin xeyrinə olduğunu müəyyən edəcəkdi.

Bakının azad olunması uğrunda türk və azərbaycanlı hərbi birləşmələrdən ibarət olan Qafqaz İslam Ordusu ilə rus-erməni qüvvələrindən yaradılmış Bakı Sovetinin Qırmızı ordusu arasında başlanan və üç aydan artıq dəyişkən uğurlarla davam edəcək müharibənin ilk döyüşü Göyçay yaxınlığında baş tutur. Qırmızı ordunun qarşısını Göyçay bölgəsində kəsmək qərarı ən əvvəl hərbi meydanını Gəncə quberniyasının hüduqlarından kənara çıxarmaq niyyəti ilə, həm də Gəncəyə doğru hərəkət edən bolşevik qoşunlarının dəmir yoluna hakim olması, eləcə də qarşıda heç bir əngəl görülməməsi ilə şərtlənirdi. Bu bölgənin strateji əhəmiyyət daşıdığını və Gəncə üçün əsl təhlükənin məhz Göyçay yaxınlığındakı düşmən qüvvələrindən gələcəyini düşünən Qafqaz İslam Ordusunun baş komandanı Nuru Paşa yenidən Qazax bölgəsinə daxil olmuş türk alayını, uzun bir yol gələn əsgər və zabıtlərə dincəlmək imkanı belə vermədən, Ağstafadan qatarla Ucara, oradan da Göyçaya göndərdi. İyunun 17-də iki alaydan ibarət türk qoşunları Gəncədən gələcək əsas qüvvəni gözləmədən və kəşfiyyat aparandan Qaraməryəm ətrafında yerləşmiş düşmən qüvvələrinə qarşı hərəkətə keçdi-

lər. Bütün gün olduqca isti hava şəraitində aparılan bu savaşa tərəflərin heç biri üstün gələ bilmədiyinə görə axşam qaranlığında döyüşlərə ara verib mövqelərinə çəkildilər. Sovet qoşunlarının qurduğu pusquya düşən türk qoşunlarının bu ilk savaşı ağır itkilər (200 şəhid, 156 yaralı, xeyli hərbi sursat) verməklə uğursuzluqla nəticələndi. 10 mindən artıq qüvvə ilə döyüşə girmiş Amazasprın rəhbərlik etdiyi bolşevik-daşnak qoşunları Göyçaya hücum üçün bir sıra mühüm mövqeləri ələ keçirdi.

İyunun 18-də Nuru Paşa azərbaycanlı hərbi qüvvələrinin komandanı general Əliağa Şıxlinski və 5-ci Qafqaz piyada diviziyasının qərargah rəisi Rüşti bəylə birlikdə Gəncədən cəbhə bölgəsinə – Müsüslü stansiyasına gəlib vəziyyətlə yerində tanış oldu. Bolşevik-daşnak qüvvələrinin sayının ətrafdakı erməni və rus kəndlərinin sakinlərinin qatılması ilə 30 minə çatdığı, həmçinin bu qoşunların Bakıdan Qaraməryəmə gedərkən yol boyu 50-dən artıq azərbaycanlı kəndini yandırdığı, bölgədə yaşayan dinc müsəlman əhalini qırdığını, bir həftə ərzində 400 mindən artıq müsəlman sakinin qaçaraq Göyçay, Ağdaş, Yevlax ətrafına sığındığı məlum oldu. 5-ci Qafqaz piyada diviziyasının, hələ yolda olan qüvvələr hesaba alınmaqla, özündən sayca xeyli üstün, silahla yaxşı təchiz olunmuş, yemək və su təminatı sarıdan bir çətinlik çəkməyən düşməne qarşı vuruşmağının imkansız olduğu aydınlaşdı.

Belə bir şəraitdə azərbaycanlı gənclərin orduya cəlb olunması, vuruşan qoşunların ən azı su və ərzaqla təmin edilməsi məsələsi tam ciddiliyi ilə üzə çıxdı. Həmin məsələlərlə bağlı Göyçayda xalqa xitabən tənbeh dolu müraciət edən Nuru Paşanın Əliağa Şıxlinski ilə birlikdə ətraf qəsəbə və kəndlərdə yaşayan ağsaqqal və nüfuzlu sakinlərlə apardığı danışıqlar nəticəsində azərbaycanlı könüllülər toplanmağa başladı. Göyçay, Ağdaş, Yevlax, hətta Bərdə ətrafından yığılan gənclər və bütün əli silah tutanlar qısa müddətdə cəbhə xəttindəki yerlərini almaq üçün hərbi təlimlərə cəlb olundular.

Yaranmış vəziyyətin ağırlığını anlayan Nuru Paşa İstanbula ünvanladığı raportlarda Qafqaza daha bir diviziyanın göndərilməsini dənə-dənə israr edirdi. Lakin bu tələb yerinə yetirilənə qədər cəbhədə vəziyyəti dəyişmək vacib idi. Göyçay–Qaraməryəm cəbhə xəttində bir müddət qarşılıqlı müdafiə mövqeyi tu-

tan türk və bolşevik qüvvələri yeni döyüşə hazırlaşdı. Türk qoşunlarının iyunun 29-da hücumu keçmək planından xəbər tutan Sovet ordusu iyunun 27-də səhər tezdən hücumu başladı. Qəfil hücumdan ani çaşqınlıq keçirən türk qoşunları tez bir müddətdə özünü toplayaraq düşməni geri oturtdu, sonra irəli gedərək yeni mövqelər ələ keçirdi və axşama yaxın Qaraməryəmi azad etdi. Bu savaşda Müsüslüdən gətirilən Həbib Səlimovun komandanlığı altındakı Azərbaycan kö-nüllü süvari birliyinin də böyük rolu oldu.

Qaraməryəm ətrafındakı qələbə Qafqaz İslam Ordusunun ilk böyük uğuru sayılmaqla Bakının azad edilməsi yolunda aparılan son dərəcə ağır, itkilərlə dolu, lakin şərəfli qalibiyyətin başlanğıcı oldu. Bu döyüşün ertəsi günü, iyun ayının 30-da Göyçay tərəfdən əks-hücumu keçən Sovet qoşunlarının həmləsi də uğursuzluqla nəticələndi. Bolşevik rus-erməni qüvvələrinə böyük itkilər verdiren türk ordusu pərakəndə halda qaçan Qırmızı ordunun çoxlu silah-sursatını ələ keçirdi, eyni zamanda, Ağdaş, Göyçay, Qaraməryəm və İsmayilli bölgələrində yaşayan erməni və rus əhalini itaət altına alaraq tərksilah etdi.

Göyçay vuruşlarında həlak olan türk əsgərlərinin böyük bir hissəsi və yaralılar Gəncəyə aparıldı. Şəhidlər Gəncə və ətraf məntəqələrdəki qəbiristanlıqlarda dəfn edildi. Həlak olmuş döyüşçülərin bir qismi də islam adət-ənənəsinə uyğun olaraq qanlı libasları ilə şəhid olduqları yerdə dərhal torpağa tapşırıldı. Bununla da Göyçay, Qaraməryəm, Bığır və İsmayilli bölgələrində ilk türk məzarlıqları yarandı. Belə məzarlıqların sayı Qafqaz İslam Ordusunun keçdiyi bütün döyüş yolu boyu artacaqdı.

İyul ayının 5-də 7 min nəfərlik hərbi qüvvə ilə Kürdəmirə çəkilməmiş bolşevik-erməni qüvvələrinə qarşı hücumu başlayan Qafqaz Ordusunun alayları gərgin döyüşlər nəticəsində iyulun 10-na kimi Kürdəmir və Ağsunu azad etdi. Kürdəmir stansiyası və kəndi qismən, Ağsu qəsəbəsi isə tamamilə qaçan ermənilər tərəfindən yandırılmışdı. Kürdəmir uğrunda üç gün davam edən şiddətli və qanlı döyüşlərdə türk alayları ilə birgə keçmiş “vəhşi” diviziyanın azərbaycanlı süvari bölmələri də fərqləndi.

İyul ayının ortalarında bir neçə günlük gərgin döyüşlərdən sonra Salyan-Neftçala bölgələri də düşməndən azad edildi.

Ənvər Paşa və Şərq Orduları Komandanlığı İstanbuldan Nuru Paşaya ardıcıl təlimatlar göndərərək tələsməyi, Bakını tez bir zamanda düşməndən təmizləməyi tələb edirdilər. Lakin bu tələbi yerinə yetirmək elə də asan deyildi. Qafqaz İslam Ordusunun bir çox hərbi birləşmələri vuruşlarla yanaşı, ermənilərin Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində törətdikləri qırğınların qarşısını almalı, asayışı təmin etməli olurdu. Üstəlik, top və silaha olan kəskin ehtiyac da türk hərbi birləşmələrinə düşməne sarsıdıcı zərbə vurmağa imkan vermirdi. Silahın azlığı ucbatından lüzumsuz yerə atəş açılırdı. Döyüşlərin getdiyi yerlərdə su qıtlığı olduğundan əsgərlər arasında yoluxucu xəstəliklər yayılmışdı ki, bu da ordunun gücünə olduqca mənfi təsir göstərirdi. Bütün bu amillər Bakı üzərinə hücumu sürətləndirməyə mane olurdu. Qarşıda hələ ermənilər tərəfindən tamamilə yandırılmış, talan edilmiş, yerli müsəlman əhalidən boşaldılmış Şamaxı şəhərini və qəzasını azad etmək vəzifəsi dururdu. Şamaxının müdafiəsinə isə So-

vet qoşunlarından əlavə, Şamaxı qırğınlarını törətmiş və türk qoşunlarının intiqamından qorxan yerli erməni-molokan əhalidən ibarət silahlı qüvvələr – böyük döyüş qabiliyyətinə malik keçmiş cəbhəçilər cəlb olunmuşdu.

İyul ayının 6-da Türkiyədən Azərbaycana 65 zabit və 2.475 sıravidən ibarət daha bir hərbi birləşmə yola salındı. Eyni zamanda, Nuru Paşa Bakı üzərinə Osmanlı hərbi qüvvələrinin yürüş edəcəyi görüntüsünü dəyişmək üçün Qafqaz İslam Ordusunda yeni təşkilatlanma apardı. Mürsəl Paşanın rəhbərliyi altında Bakı (Şərq) Cəbhəsi quruldu, hərbi qüvvələr iki – Şimal və Cənub qruplarına ayrılaraq podpolkovnik Osman bəyin və podpolkovnik Həbib Səlimovun komandanlığına verildi. Şimal qrupu Şamaxı, Cənub qrupu isə Kürdəmir–Hacıqabul–Bakı dəmir yolu xətti boyunca cənuba doğru irəliləməli və qarşılarındakı düşmən qüvvələri darmadağın edərək Bakıya yaxınlaşmalı idi. İyul ayının ortalarında Şimal qrupunun birləşmələri Şamaxı istiqamətində hücum keçdi.

Qarşıya qoyulan vəzifə Qırmızı ordu birliklərini mühasirəyə salmaqla onların Bakıya doğru çəkilməsinin qarşısını almaq və onları tamamilə məhv etmək idi. Bir neçə gün davam edən və son dərəcə ağır coğrafi şəraitdə aparılan döyüş əməliyyatları nəticəsində erməni-bolşevik qüvvələrinin bu bölgədə əsas qərargahı olan Mədrəsə erməni kəndi alındı, iyul ayının 20-nə kimi isə Şamaxı şəhəri və bütünlüklə qəza ərazisi düşməndən azad edildi. Lakin ordu komandirləri Amazasp və Kazarov başda olmaqla erməni dəstələrinin müqavimət göstərə bilməyib Bakıya doğru qaçması nəticəsində qarşıya qoyulan vəzifəni sonadək yerinə yetirmək – Qırmızı ordu birləşmələrini tam darmadağın etmək, beləliklə də onun yenidən öz qüvvələrini toplayıb möhkəmlətmək imkanının qarşısını almaq mümkün olmadı.

Həmin dövrdə Sovet qoşunlarında siyasi rəhbər kimi xidmət edən Anastas Mikoyan Şaumyana göndərdiyi teleqramda türk qoşunlarının hücumu qarşısında cəbhədəki mövqelərini özbaşına tərk edən və bütün briqadasını özü ilə aparan Amazaspı xəyanətdə suçlayaraq onun məhkəməyə verilməsini tələb edirdi. Lakin erməni birləşmələri Şamaxı qəzasından sadəcə qaçmırdı, onlar yol boyu artıq dağıdıb yandırdıqları kəndlərə bir daha girərək, təsərrüfatlarını bərpa etməyə çalışan kəndliləri öldürür, qarşılarına çıxan əmlakı, məhsulu talan və qərət edirdilər. Bu işdə yerli ermənilər də əsgərlərə dayaq olur, azərbaycanlılara öz kəndlərinə qayıtmağa imkan vermirdi. Odur ki, türk hərbi birləşmələri Şamaxının təkrar hücumu məruz qalan kəndlərini bir-bir azad etməli və yerli əhalini öz məskənlərində yerləşdirməli olurdu. Türk qoşunlarının hücumu qarşısında Şamaxı qırğınlarında fəal iştirak etmiş erməni əhali də erməni qoşunları ilə birgə Bakıya qaçırdı. Şamaxı faciələrinin törədilməsində ermənilərin müttəfiqi olmuş və sonradan ayrıca hərbi birləşmələr kimi bolşevik-erməni ordusuna cəlb edilmiş qəzanın molokan-rus əhalisi isə, bolşevik komissarı Mikoyanın bütün təkid və təhdidlərinə baxmayaraq, türk qoşunlarının hücumu qarşısında cəbhəni tərk edərək öz kəndlərinə qayıtdı, türk komandanlığının təklifini qəbul edərək silahlarını təhvil verdi və təhlükəsizliyinə təminat aldı.

Beləliklə, Qafqaz İslam Ordusunun Şimal qrupu Şamaxı–Mərzə, Cənub qrupu Salyan–Neftçala bölgələrini, iyulun 27-də isə Hacıqabul məntəqəsini

aldıqdan sonra ordu qarşısında Bakıya doğru əsasən düzənlik və susuz ərazilər açıldı. Ay yarımından bəri aramsız döyüşən Qafqaz İslam Ordusu verdiyi itkilərlə bağlı hərbi gücünün azalmasından əlavə, silah-sursat, rəbitə, nəqliyyat, su və ərzaq çatışmazlığı kimi bir çox çətinliklərlə üzləşirdi. Ordunun hərəkəti çox vaxt nəqliyyat, qatar, mənzil təşkilatı, ərzaq ehtiyatı olmadan yürüdülürdü. Cəb-bəxana çox uzaqlardan, təhlükəli yollardan keçməklə gəlirdi. Sursat yoxluğundan əsgərlər bir çox döyüşlərdə süngü hücumuna keçir, bəzi yerlərdə hərəkəti dayandırmaq məcburiyyətində qalır, hətta qalib gəlmək imkanı yüksək olan bir sıra əməliyyatlarda geri çəkilmək əmri alırdılar. Lazımı ləvazimat olmadığından ordunun istehkam qurmaq imkanları məhdud idi. Bolşevik-erməni birləşmələri geri çəkilməyə rəbitə xətlərini, dəmir və şose yolları ətrafında yararlı su və ərzaq mənbələrini məhv edirdilər. İxtisaslı mütəxəssis tapmaq çətin olduğundan qırılmış rəbitə xətlərini və dəmir yolunu yararlı hala salmaq işləri ləng gedirdi. Əsgərlərin ehtiyacını ödəmək üçün qurulan mərkəzlərlə ordu arasında məsafə get-gedə artırdı. Məsələn, Şimal qrupu iaşə maddələrinin təminat mərkəzi olan Kürdəmirdən 100 kilometr uzaqlaşmışdı. Bununla belə, Şamaxıda bir qədər yubanmaq, hərbi sursat və 15-20 günlük ərzaq ehtiyatı hazırlamaq barədə verilən təklifə Nuru Paşa etiraz edərək “dünyadakı siyasi şərtlərin vaxt itkisini qəbul etmədiyini” və Bakının tezliklə ələ keçirilməsinin vacibliyini bildirirdi.

1918-ci ilin avqust ayının 5-də şəhərə yaxın Qafqaz İslam Ordusu bütün istiqamətlərdən Bakıya doğru hərəkətə başladı və qarşısındakı rus-erməni-İngilis hərbi qüvvələrini addım-addım geri çəkməyə məcbur etdi. Şimal qrupu Bayıl yüksəkliklərini ələ keçirərək Bakıya yaxınlaşdı. Şəhərə ziyan verməmək üçün top atəşləri yalnız əsgər səngərlərini nişan alırdı. Düşmənin telefon danışıqlarından məğlubiyyət qarşısında şəhərin, o cümlədən neft mədənlərinin yandırılıb-dağıdılması planlarının müzakirə edildiyi məlum oldu. Bakının azad edilməsi zamanı şəhərin xarəbazara çevrilməsinin qarşısını almaq ordunun əsas vəzifələrindən biri kimi qarşıda dururdu.

Bakıya hücumun ilk saatlarında düşmənin birinci müdafiə xəttini yaran türk-azərbaycanlı birləşmələr getdikcə hərbi sursat çatışmazlığı ilə üzləşdi, xüsusilə də top mərmilərinin tükənməsi piyada hissələrin ağır itkilər verməsi ilə nəticələndi. Yaranmış vəziyyətdə təşəbbüsü ələ alan düşmənin hücumu dəf edilsə də, həmin gün şəhəri almağın qeyri-mümkün olduğu aydınlaşdı. Düşmənin Xəzərdəki gəmilərdən açdığı top atəşlərini susdurmaq, hava hücumundan qorunmaq, telefon və teleqraf rəbitəsini qaydaya salmaq üçün lazımı sursat və avadanlığın olmaması döyüşləri davam etdirməyi təhlükəli hala gətirirdi. Odu ki, misilsiz dəyanət və fədakarlıqlar göstərən, düşmən səngərlərinə sürünə-sürünə çatan türk-azərbaycanlı əsgər və zabitlərinə daha böyük itkilərdən yayınmaq üçün geri çəkilmək əmri verildi. Ordunu bir yerə yığmaq, qüvvələri toplamaq və yüksəkliklərdə mövqe tutmaq, kifayət qədər silah-sursat və canlı kömək gələndə qədər bu vəziyyəti qoruyub saxlamaq qərara alındı. Bununla da Bakının azad olunması düz 40 gün təxirə düşdü...

Ardı var

Örtəgin Salamzadə

*sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru,
professor, AMEA-nın müxbir üzvü*

Azərbaycan təsviri incəsənətində multikulturalizm

Müasir Azərbaycan təsviri sənəti miniatür rəngkarlığının, Qobustan və Gəmiqaya qayaüstü rəsmlərinin, qədim türk daş heykəlləri olan balbalların çoxəsrlik ənənələri ilə yaşayır. O həm də klassik rus və Qərbi Avropa incəsənətinin nailiyyətlərini əxz etmiş, modernizm və postmodernizm cərəyanlarının təsirinə məruz qalmışdır. Müasir Azərbaycan incəsənətində xalq yaradıcılığının sosial-mədəni cəhətləri ilə peşəkar incəsənətin cilalanmış üslub xüsusiyyətləri birləşərək vəhdət təşkil edir.

Azərbaycan təsviri sənətində multikulturalizm ənənələri qədim tarixi köklərə malikdir. Öz coğrafi mövqeyinə görə Azərbaycan daim müxtəlif bədii ənənələrin, bədii üslub və estetik proqramların kəsişməsində yerləşib. Bu baxımdan orta əsrlər dövrü Azərbaycan miniatür rəngkarlığının inkişaf yolları olduqca ibrətamizdir. Öz təşəkkülünün erkən mərhələsində o, uyğur rəssamlarının və Bağdad miniatür məktəbi vasitəsilə ərəb-Mesopotamiya bədii üslubunun təsirinə məruz qalıb. XV əsrin sonu – XVI əsr Azərbaycan miniatür sənətinin inkişafında klassik mərhələ təşkil edir. Həmin dövrdə Heratda, Qəzvinə, İsfahanda lokal miniatür məktəbləri təşəkkül tapır, kitab miniatürü sənətində süjet və üslub ümumiliyi müşahidə edilirdi. Özbək hakimi Şeybani xanın Heratı zəbt etməsindən sonra başda Kəmaləddin Behzad olmaqla burada çalışan görkəmli miniatürçü rəssamlar, demək olar ki, tam heyətdə Buxaraya köçdülər. Məhz buna görə də görkəmli sənətkar olan Behzadın yaradıcılığı eyni dərəcədə həm Azərbaycan, həm də özbək xalqının mədəniyyət tarixinə məxsusdur. Sonralar Herat Səfəvi imperiyasının tərkibinə daxil edildi, Təbrizdə yeni miniatür məktəbi yarandı, onun aparıcı sənətkarı isə Azərbaycan rəssamı Sultan Məhəmməd oldu. Təbriz miniatür məktəbinin təsiri bütün Yaxın və Orta Şərqi yayıldı. Bu təsir Böyük Moğollar dövrü hind miniatür məktəbinin formalaşmasında da özünü büruzə verirdi.

Azərbaycanda realist, yaxud indi deyildiyi kimi, fiqurativ incəsənətin meydana gəlməsi XIX əsrin ortaları – XX əsrin əvvəllərinə aiddir. Bu proses M.Q.İrəvani, M.M.Nəvvab, A.Hüseyn, Ə.Hüseynzadə kimi rəssamların fəaliyyəti ilə əlaqədar idi. Onların içərisində ən parlaq sima Əlibəy Hüseynzadə (1864-1940) olub. O, dəzgah rəngkarlığının, teatr-dekor sənətinin, sənətsünaslığın əsasını qoymaqla yanaşı, həm də gələcək müstəqil Azərbaycanın milli ideologiyasının formalaşmasında mühüm rol oynamış, ölkəmizin Dövlət bayrağının rəng simvolikasını müəyyən etmişdir. Ə.Hüseynzadə türkoloq-alim, parlaq zəkaya malik publisist və ictimai xadim kimi də məşhur idi. Məhz Ə.Hüseynzadənin rəngkarlığında Avropa təsvir metodunun və ənənəvi mədəni təfəkkürün üzvi sintezi özünü büruzə verirdi. “Qafqazın şeyxülislamı Əhməd Səlyaninin portreti” (1900) və “Bakı yaxınlığında Bibi-Heybət məscidi” (1907) kimi əsərlər bunu sübut edir.

Azərbaycan rəngkarlığında multikulturalizm salnaməsinin ən parlaq səhifələrini yazan sənətkarlardan biri də XX əsrin ikinci yarısının görkəmli rəssamı Mikayıl Abdullayevdir (1921-2000). 1956-cı ildə o, İtaliyaya özünün ilk səfərinə çıxmış, Venesiyada 28-ci Beynəlxalq Biennalenin iştirakçısı olmuşdu. Bu səfər çərçivəsində rəssam Venesiyadan başqa Roma, Florensiya və Milana da getmişdi. Səfər materialları əsasında M.Abdullayev “Bakılığın gözü ilə” adlı quaşla işlənmiş əsərlər seriyası yaratmışdı. Həmin seriyaya “Venesiya günəşi altında”, “İspan məhəlləsi” (*Venesiyadakı ispan məhəlləsi nəzərdə tutulur – Ə.S.*), “Roma. Ata”, “Florensiya. Ana” və digər əsərlər daxil idi. N.Həbibovun yazdığı kimi, öz Florensiya rəsmlərində Abdullayev şəhərin çoxlu fayton olan səs-küylü küçələrini – dəbli motorrollerlərdə sürətlə şütüyüb ötən rahibləri, qarpız satışı səhnəsini, hüznü dəfn mərasimini, demək olar ki, lap “köhnə Bakıda olduğu kimi” (*M.Abdullayevin öz ifadəsidir – Ə.S.*) əks etdirmişdi.

Multikulturalizm ideyaları kontekstində M.Abdullayev fenomeni bundan ibarətdir ki, italyan silsiləsindən başqa o, həm də hind, macar, Polşa mövzularında rəngkarlıq işləri seriyalarının müəllifidir. Ümumiyyətlə, M.Abdullayevin səyahət sarıdan həyatda bəxti gətirmişdi. Növbəti 1957-ci ildə o, Hindistana üç aylıq səfərə çıxdı. Burada rəssam Dehlidən başqa Kəlkətə, Caypur və Aqrada da oldu. Səfər yaradıcılıq mənasında o dərəcədə zəngin təəssüratlı və məhsuldar idi ki, onun nəticələri üzərində rəssam tam dörd il çalışdı. Nəticədə Mikayıl Abdullayevin rəngkarlıq işlərindən ibarət “Hindistan seriyası” yarandı. “Kəlkətəli tələbə qız”, “Benqal qızları”, “Nipa qardaşı ilə”, “Körpəsini əmizdirən ana”, “Caypur qadınları”, “Rəcəstxan qadınları” və bir çox başqa əsərlər rəssamın naturadan işlədiyi yüzdən artıq etüd əsasında yaradılmışdı. Onların hamısı özünəməxsus hind koloriti, milli xarakterin incə hissiyyatı ilə seçilir. Qeyri-adi, lakin Hindistan üçün xarakterik kolorit dəst-xətti nümayiş etdirən qadın geyimləri xüsusi gözəlliyi və dekorativ effekti ilə fərqlənir.

M.Abdullayevin macar mədəniyyəti ilə tanışlığı da az məzmunlu olmayıb. Burada o, yaradıcı ziyalıların nümayəndələri ilə görüşmüş, muzey və teatrlara getmiş, Macarıstanın bir neçə şəhərində olmuşdu. “Macar seriyası”na bir tərəfdən “Heykəltəraş J.Kişfaludi-Ştrobl”, “İlona”, “Aktrisa Ştefani Moldavan”

kimi gözəl portretlər, digər tərəfdənsə çoxsaylı mənzərələr və janr səhnələri daxildir. Bunlardan “Dunayda səhər”, “Hellert dağından görünüş”, “Balaton gölündə dalğacıran”, “Koşut küçəsində”, “Rəssam ailəsində”, “Dunay” kafesində” və s. işlərin adını çəkmək olar.

Yəqin ki, XX əsrin ikinci yarısının bütün məşhur fırça ustaları rəngkarlıqda bu və digər xarici mövzuya əl atıblar. Hər halda Azərbaycanın görkəmli rəsamları Böyükağa Mirzəzadə, Salam Salamzadə, Toğrul Nərimanbəyov və Tahir Salahov bu sahədə silinməz iz qoyublar.

Böyükağa Mirzəzadə (1921-2007) Azərbaycanın təsviri sənət tarixinə mahir portret ustası kimi daxil olub. Lakin o həm də şəhər mənzərələrinin istedadlı yaradıcısı sayılır. Rəssam tamamilə mənzərə kompozisiyalarından ibarət olan Çexoslovakiyaya aid şəkillər silsiləsinin müəllifidir. “Praqa”, “Praqa küçəsi”, “Praqanın görünüşü”, “Praqa mənzərəsi”, “Vltavanın sahilboyu”, “Vatslav küçəsi”, “Karl körpüsü” (hamısı 1959) kimi tablolarla baş qəhrəman qismində Praqa şəhərinin özü çıxış edir, rəssam isə qotika memarlığından, kilsə qüllələrindən, küçə və meydanların perspektivindən aşkar zövq alır.

Azərbaycan tamaşaçısı üçün ərəb dünyasını açan ilk rəsamlardan biri Salam Salamzadə (1908-1997) olub. Təsadüfi deyil ki, o, Nasir adına Beynəlxalq mükafata layiq görülüb. Rəssamın yaratdığı “Ərəb ölkələri boyunca” əsərlər silsiləsi Bakı, Moskva, Sankt-Peterburq, Tbilisi, Düşənbə və Tripolidə keçirilən sərgilərdə nümayiş olunub. Seriya rəssamın 1960-1961-ci illərdə Misir, İraq, Suriya və Livana etdiyi səfərlərin materialları əsasında işlənib. Əsərlər içərisində “Məlikə Hatşepsutun məbədi” (1967) və “Bağdad. Rəşidiyyə küçəsi” (1961) kimi memarlıq abidələrinin təsviri, “Asuanın tikintisi” (1967) və “Sovet mütəxəssisləri Fəthdə” (1969) kimi sənaye mənzərələri, “Banan satıcısı”, “Yolda”, “Ərəb uşaqları” (hamısı 1961) kimi janr kompozisiyaları var. Seriyada ərəb mədəniyyəti xadimlərinin – şair Məhəmməd əl-Cavahiri (1961), heykəltəraş Camal əs-Saqini (1969) və yazıçı Əbdürrəhman əl-Xamisinin (1969) portretləri xüsusi yer tutur.

Azərbaycan təsviri sənətində multikulturalizmin bir çox vacib aspektləri Tahir Salahovun (1928) şəxsiyyəti və yaradıcılığı ilə əlaqədardır. T.Salahov başqa mədəniyyətləri qavramağa daim açıq olan bir insandır. O, həyatı boyu çox xarici səfərlərdə olub, lakin yəqin ki, İtaliya və Fransaya ilk səfərləri onda daha güclü təəssürat doğurub. Rəngkarlıqda sərt üslub adlanan bir dəst-xətt yaratmış T.Salahov italyan və fransız mənzərələri ilə bağlı bunları deyir: “Bu mənzərələr sərt və ciddidir: memarlıq formaları böyük ölçüdə götürülüb, detallandırılmayıb, burada düzgün formalarda işlənmiş boz və qəhvəyi rəngli müstəvilər çoxdur”.

Uzun müddət SSRİ Rəsamlar İttifaqında və Rəssamlıq Akademiyasında işləmiş T.Salahov hələ sovet dönəmində tamaşaçıların Pikasso, Bekon, Tomayo, Yukker, Tenqli, Mansu, Mur, Cakometti, Rozenkvist, Rauşenberq, Morandi, Fumo, Dalı kimi rəsamların yaradıcılığı ilə tanış ola bilməsi üçün çoxlu işlər görüb. Bir sənətsünasın dediyi kimi: “Tahir Salahov dünya mədəni məkanına tam nəş fiqurdur”. Onun şəxsiyyəti və yaradıcılığı həm də Azərbaycan təsviri sənə-

tində dərin multikultural proseslərlə əlaqədardır. T.Salahov Avropa rəngkarlığının manera və üslubi təfəkkürünə ustalıqla yiyələnərək böyük sənətə dərhəl, fəal surətdə daxil olub, lakin hər halda o, dərindən dərin, milli Azərbaycan rəssamıdır və bu, onun təsvir dilinin əsasını təşkil edir. Tale onu hara atsa da, rəssam yaydan-yaya mütləq öz yaradıcılıq laboratoriyasına – Xəzər sahilində yerləşən Abşeron qəsəbəsi Nardarana gəlir.

Tahir Salahovun tükənməz yaradıcılıq enerjisi onu müstəqillik illərində yeni xarici silsilə yaratmağa sövq etmişdir. O, qrafik və rəngkarlıq seriyası olan “Çin boyunca” (1994), “İspaniya boyunca” (2005) əsərlərini işləmiş, dünya incəsənətinin nüfuzlu simaları olan R.Rauşenberqin və M.Şellin portretlərini, həmçinin “R.Rauşenberqlə görüş” triptixini yaratmışdır. Ən maraqlısı isə budur ki, görkəmli rəssam italyan mövzusunda yenidən qayıtdı, diqqətini üç yüz illik tarixi olan bir obyekt üzərində cəmləşdirdi. “Roma. Qreko kafesi” (1986, 2002) – on beş illik zaman fərqi ilə işlənmiş eskiz və rəsm belə adlanır. Bu məşhur kafedə dünya mədəniyyətinin bir çox görkəmli xadimləri vaxt keçiriblər; elə buradaca azərbaycanlı rəssam da öz əksini güzgüdə təsvir etməklə avtoqrafını qoyur.

Azərbaycan rəssamlarının xarici mövzularda işlədikləri silsilələr – istər təbiət, şəhər mənzərəsi, maraqlı insanların portretləri, istərsə də janr işləmələri olsun – təkcə görünənlərin bilavasitə canlı təəssüratlarını əks etdirmir. Rəngkarlarımızın bir sıra əsərləri Avropa, Asiya, Afrika mədəniyyətinin ana dəyərlərinə böyük maraq nümayiş etdirir. Bu, bir tərəfdən, mürəkkəb simvolik obrazlarda başqa mədəniyyətlərin dəyərlərini əks etdirən əsərlərdir, digər tərəfdənsə həmin dəyərlərin daşıyıcılarını təsvir edən tablolardır.

Birinci tendensiya Toğrul Nərimanbəyovun (1930-2013) yaradıcılığı üçün xarakterikdir. Hindistana səfər edən, Şərqi mifologemasını yenidən mənalandıran rəssam öz tablolarında monumental tutumlu obraz – inkişafın nəhəng spiralını yaradır. Bu görünüşdə ağac-kürə və ilkin kainat suları Kukla Teatrının “Xalq nağılları” divar rəsminə (1975-78), həmçinin F.Əmirovun “Min bir gecə” (1980) və “Nəsimi dastanı” (1973) baletlərinin səhnə tərtibatında təcəssüm olunur.

İkinci tendensiya Asəf Cəfərovun (1927-2000) italyan silsiləsindən olan işlərində daha dolğun əks olunub. Bunlar “Romada körpü”, “Assizi”, “Kilsə xadimləri”, “Santa-Mariya de la Kroçe kilsəsi” (hamısı 1972) tablolarıdır. Birinci üç tabloda şəhər mənzərəsinin müxtəlif görünüşləri fonunda katolik kilsəsinin nümayəndələri, sonuncuda isə katolik məbədi təsvir olunur. Kompozisiya quruluşuna görə “Romada körpü” əsəri xüsusilə maraqlıdır. Körpünün perspektivinin dərinliyindən mərkəzi xətt boyunca düz tamaşaçıya sarı üç katolik rahibəsinin fiquru irəliləyir. Bu tablo xüsusi nikbinliyə malik ruh yüksəkliyini, təntənəli əhvali-ruhiyyəni əks etdirir.

Müstəqillik illərində Azərbaycan cəmiyyətinin italyan mədəniyyətinə marağı nəinki azalmayıb, əksinə, nəzərəcarpacaq dərəcədə artıb. Bu sahədə də portret janrı xüsusilə seçilir. Sakit Məmmədov (1958) portretin klassik ənənələrinin qoruyucusudur. O həm Avropa, həm də rus rəngkarlıq məktəbinin nailiyyətlərini mənimsəmiş, eyni zamanda təkrarolunmaz fərdi işləmə manerasını inkişaf

etdirmişdir. İşığı hiss etməsinə görə S.Məmmədov Azərbaycan rəngkarlıq ənənələri ilə bağlıdır. Ona həm mənzərə, həm natürmort, həm də janr səhnələrini eyni dərəcədə yaxşı işləmək müyəssər olur, lakin o, ilk növbədə mahir portretçi kimi çıxış edir. Rəssamın fırçasından Roma Papası İohann Pavelin (2004) və aktrisa Monika Beluççinin portretləri çıxıb. Bu portretlər dərin psixologizmi, incə natura duyumu, kolorit həllinin yüksək sənətkarlığı ilə seçilir.

Təsviri sənətdə multikulturalizmin daha bir təzahür forması sərgilər təşkil etmək, xarici incəsənət əsərlərini Azərbaycanda, rəssamlarımızın sənət nailiyyətlərini isə xaricdə nümayiş etdirmək fəaliyyəti ilə əlaqədardır. 1950-70-ci illərdə Bakıda Çin, Suriya, Meksika, Puerto-Riko, Seylon, Hindistan, İraq, Yaponiya, Monqolustan, Norveç, Fransa incəsənətinin sərgiləri keçirilmişdir. Öz növbəsində Azərbaycan rəssamlarının ekspozisiyaları Bolqarıstanda, Çexoslovakiyada, Macarıstanda, Misirdə, Monqolustanda, Polşada, Norveçdə, İtaliyada, Fransada, Danimarkada, Avstriyada, İspaniyada, Kubada nümayiş olunmuşdur.

Müstəqillik illərində Azərbaycan rəssamları öz yaradıcılıqlarında xarici mövzunu davam və inkişaf etdirirlər. Burada Xalidə Səfərovanın fransız seriyasını, Mir Nadir Zeynalovun Misir seriyasını, İsmayıl Məmmədovun türk seriyasını, Cahid Camalın monqol seriyasını, Çingiz Fərzəliyevin, Əsrəf Heybətovun hind seriyasını xatırlamaq yerinə düşər. Altay Sadıqzadənin (1951) Fransa və Böyük Britaniyaya həsr olunmuş işlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Böyük Britaniyanın paytaxtı rəssamın diqqətini daha artıq cəlb edib ki, bu da “London mənzərəsi”, “London”, “Çörçilin heykəli” rəsmlərində öz əksini tapıb. Fransada isə Altay Sadıqzadə böyük maraqla kurort yerlərini – Nitsanı, Lacivərd sahili təcəssüm etdirib.

Azərbaycan incəsənətinin sovet bədii mədəniyyəti çərçivəsində yetmiş illik inkişafını şərti olaraq ardıcıl surətdə bir-birini əvəz etmiş üç rəssam nəslinin fəaliyyəti kimi təsəvvür etmək mümkündür. XX əsrin 60-cı illərində Azərbaycan incəsənətinin təsvir dilinə modernizm elementləri daxil oldu. 1985-1993-cü illər aralığında isə modernizmin bədii dilin normasına çevrilməsi baş verdi. Rəngkarlıqda modernist ənənələrin daşıyıcıları kimi yaşlı nəslin M.Mirçavadov, R.Babayev kimi, heykəltəraşlıqda isə F.Nəcəfov kimi nümayəndələri çıxış etdilər. Sonralar bədii dilin iki qütbü – milli mədəniyyətin dəyərlərinə istinad edən ənənəvilik və aşkar şəkildə Qərb dəyərlərini mənimsəmiş postmodernizm qütbləri meydana çıxdı.

Postmodernizm Məlik Ağamalovun (1962) yaradıcılığında geniş təmsil olunur. Surikov adına MDRİ-də T.Salahovun yaradıcılıq emalatxanasının məzunu olmuş M.Ağamalov qüsursuz kompozisiya və rəng hissəsinə, vizual obraz və formaların zəngin imkanlarına malikdir. Onun yaradıcılığının yetkin dövrü postmodernizm əlamətlərinin dolğunluğu ilə (seriyalı olması, iqtibas bolluğu, “yayılma-bərkimə” rejimi və s.) xarakterizə olunur. Lakin ən başlıcası – müəllifin təsvir sistemi vasitəsilə öz tamaşaçısı, bəlkə də özü ilə apardığı oyundur. M.Ağamalovun tablolarında həyatda olanların hamısı var – varlığın yaranması, əsas ünsürlərin forması, onların artımı və qarşılıqlı əlaqələri, maddi və mənəvi qida, erotika, incə duyğulara səs verməklə səma qarşısında ehtiram. Tablolar

müxtəlif mövzularda silsilə kimi təşkil olunub – “Mələklər”, “Natürmort”, “Oyun” və s. Amma bütün bunlar, o cümlədən klassik rəngkarlıq mövzusunun özü də postmodernist oyunun predmetini təşkil edir. Rəssam bunun üçün “xarab olmuş” rəsm effektindən istifadə edir, dəbdəbə ilə çəkilməmiş təsvirin üzərinə qəsdən “ləkələr”, “axıtmalar” əlavə edir. Bunlardan bəziləri kvadrat şəbəkəyə daxil edilib, sanki yaşlı sənətkarların jurnal reproduksiyaları səliqə ilə bir neçə dəfə üst-üstə qoyulub, sonra isə bükülərək səliqə ilə hamarlanıb.

Müstəqillik illərində yerli plastikanın mövzu və janr quruluşu dəyişdi. Monumental heykəltəraşlıq böyük maliyyə xərcləri tələb edən incəsənət növü olduğundan keçid dövründə elə bir durum meydana çıxmışdı ki, böyük plastik formaların yaradılması tamamilə dayana bilərdi. Lakin 2000-ci illərdə monumental heykəltəraşlıq yeni yüksəliş dövrünə qədəm qoydu. Suveren dövlətə layiq şəkildə Azərbaycanın ictimai şüuru özünü dünya mədəni məkanında görməyə başladı. Bu, bir tərəfdən Azərbaycanda dünya miqyaslı tarixi şəxsiyyətlərin və mədəniyyət xadimlərinin monumental abidələrinin, digər tərəfdənsə Azərbaycanın görkəmli şəxslərinin abidələrinin xarici ölkələrdə qoyulması üçün ictimai sifarişi müəyyənləşdirirdi. Belə ki, Ə.Nəvainin, A.Puşkinin, T.Şevçenkonun, V.Motsartın, N.Teslanın Bakıda, Tur Heyerdalın Şəkidə abidələri ucaldılıb. Yerli mədəniyyət və tarix isə şair Xaqani Şirvaninin (2000), rəssam Əzim Əzimzadənin (2002), futbol hakimi Tofiq Bəhramovun (2004), görkəmli bəstəkarlar Qara Qarayevin (2014) və Fikrət Əmirovun (2011) obrazları ilə təqdim edilib. Həmçinin Bakıda heykəltəraş Tokay Məmmədov tərəfindən xalq qəhrəmanı Koroğlunun at belində obrazı (2014) yaradılıb. Şəhərin mərkəzində G.Babayev tərəfindən gerçəkləşdirilən “Dədə Qorqud” etnoqrafik parkı açılıb. Bakının şəhər mühitini Azərbaycanın xalq rəssamı Fuad Salayevin (1943) nəfis əsərləri bəzəyir. Onun Muzey mərkəzinin qarşısında ucaldılan “Səyyah” kompozisiyası dərin fəlsəfi məna daşıyır.

Azərbaycan heykəltəraşlığının canlı klassiki olan akademik Ömər Eldarovun (1927) yaradıcılığı özündə iki dövrü birləşdirir. Sənətkarın yaradıcılığı o qədər geniş və çoxşaxəlidir ki, onu bir baxışla nəzərdən keçirmək mümkün deyil. Ömər Eldarov heykəltəraşlığın, demək olar, bütün növ və janrlarında müvəffəqiyyətlə işləyib, fəaliyyətini indi də davam etdirməkdədir. Görkəmli tişə ustası həm monumental heykəltəraşlığın, həm portretin, həm büstün, həm qorelyefin, həm məzarüstü abidələrin, həm də kamera plastikasının yaradılmasında eyni dərəcədə yüksək peşəkarlıq nümayiş etdirir.

Son onilliklərdə o, şair-dramaturq Hüseyn Cavidin abidəsini, akademik Zərifə Əliyevanın, müğənni və bəstəkar Müslüm Maqomayevin, akademik Həsən Əliyevin, akademik Ziya Bünyadovun, şərqşünas alim Aida İmanquliyevanın, yazıçı Sıxəli Qurbanovun, müğənni Rəşid Behbudovun, bəstəkar Tofiq Quliyevin və başqalarının qəbirüstü heykəllərini yaradıb. Görkəmli tişə ustası çoxşaxəli yaradıcılığında şəhər mühiti ilə sıx bağlı olan formalara da müraciət edib. Heykəltəraş bu illərdə xaricdə də görkəmli mədəniyyət xadimlərinin obrazlarının yaradılmasına böyük diqqət yetirib. Vyanada Üzeyir Hacıbəylinin barelyefi (2005), Çeboksarıda Nizami Gəncəvinin büstü (2004), Ankarada İhsan

Doğramacının (2003) abidəsi bu qəbildəndir. 2010-cu ildə Türkiyənin Bakıdakı səfirliyi qarşısında ucaldılmış Türkiyə dövlətinin qurucusu Atatürkün abidəsini də bu sırada xüsusi qeyd etmək lazımdır. Biz yuxarıda görkəmli heykəltəraşın incəsənətin iki dövrünü – XX əsrlə XXI əsri bir-birinə bağladığını təsadüfən qeyd etmədik: o, iki yerə parçalanmış insan fiqurunu təsvir edən “XX əsr” adlı tunc heykəlin müəllifidir. Bu kompozisiya keçən əsrin bütün dramatik kolliziya-larını özündə təcəssüm etdirir və 2000-ci ildə, dövrlərin ayrıcında yaradılması baxımından simvolik təsir bağışlayır.

Bunlarla yanaşı, heykəltəraşlıq sahəsində tez bir zamanda məşhurlaşan yeni adlar da meydana gəlib. Natiq Əliyev (1958) yaradıcılıq yolunda sürətlə irəliləyib. V.Muxina adına Leninqrad Ali Rəssamlıq-Sənaye Məktəbinin məzu-nu olan N.Əliyev hələ gənc yaşlarından maraqlı kompozisiyaların müəllifi kimi tanınıb. Bunlardan Azərbaycanın görkəmli qəzəlxan şairi Ə.Vahidin abidəsini (1990) misal çəkmək olar. Lakin onun əsl istedadı 2000-ci illərdə V.Motsartın (2011), rumın bəstəkarı C.Eneskunun (2006), Bakıda memar Zivərbəy Əhməd-bəyovun (2011), Belqradada serb yazıçısı Milorad Paviçin abidələrini yaratdığı zaman özünü göstərdi. N.Əliyevin yaradıcılığında Azərbaycanın müasir heykəl-təraşlığının müxtəlif tematik meyilləri diqqət mərkəzinə alınıb, onun yeni bədii dilinin əsas xüsusiyyətləri əks olunub. Novatorluqla həllini tapmış bədii obraz-lar sırasında Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Kiyevdə (2004), Tbilisidə (2007), Həştərxanda (2010) və Belqradada (2011) ucaldılmış abidələrini nümunə göstərmək olar. Müxtəlif kompozisiyalarda müəyyən bir mövzunu ustalıqla təcəssüm etdirmək, obrazın daxili aləminə dərinlən sirayət etmək onun yaradıcılığının əsas xüsusiyyətlərindəndir.

Bu cəhət N.Əliyevin azərbaycanlıların soyqırımı mövzusunda, 1992-ci ilin fevralında Xocalının dinc əhalisinin kütləvi surətdə qətlə yetirilməsinə həsr olunmuş əsərlərində özünü tam şəkildə büruzə verir. O, Mexikoda (2012), Sarayevoda (2012) və Ankarada (2014) Xocalı faciəsi qurbanlarının xatirəsinə ucaldılmış monumental abidələrin müəllifidir. N.Əliyevin müasir heykəltəraşlıq sənətinin inkişafında göstərdiyi xidmətləri yüksək qiymətləndirilib: 2005-ci ildə ona Azərbaycanın xalq rəssamı adı verilib, 2008-ci ildə isə heykəltəraş Rusiya Rəssamlıq Akademiyasının fəxri üzvü seçilib.

Son illərin bədii həyatdakı mühüm multikultural hadisələrindən biri də Londonda təhsil almış istedadlı gənc rəssam Aida Mahmudovanın (1982) təşəbbüsçüsü və lideri olduğu “Yarat!” yaradıcılıq birliyinin təsis edilməsi oldu. “Yarat!” Azərbaycanda müasir incəsənətin inkişafı və yerli incəsənətin həm ölkə daxilində, həm də xaricdə təqdim olunması üçün platforma yaradılması ilə məşğuldur. Fəaliyyət göstərdiyi beş il ərzində təşkilat təxminən 130 rəssamı bir araya gətirib, 120-dən artıq müxtəlif xarakterli mədəni və bədii layihə gerçəkləşdirib. Birliyin üzvləri vizual yaradıcılığın bütün sahələrində – rəngkarlıq, qrafika, heykəltəraşlıq, dizayn, fotoqrafiya, video-arte, instalyasiya sahələrində işləyir və artıq XXI əsr Azərbaycan incəsənətinin simasını müəyyən edirlər. Simvolik haldır ki, birliyin sərgilərindən biri “Birləşdirən körpülər” adı altında keçirilib. Yerli rəssamlarla yanaşı, müasir incəsənət sahəsində işləyən tanınmış xarici

müəlliflər – Sara Lukas, Kit Kaventri, Ceyms Turrel, İdris Xan və Olimpiya Skerri də birliyin iştirakçısı oldular, sərginin kuratorluğunu isə Aida Mahmudova ilə birgə incəsənət sahəsində britaniyalı mütəxəssis və sahibkar Adam Vaymut öz öhdəsinə götürdü. “Birləşdirən körpülər” ekspozisiyasının məqsədi müasir dünyada mədəni dialoqu inkişaf etdirmək idi.

Nəticə olaraq söyləmək lazımdır ki, Azərbaycan təsviri sənətində multikulturalizm müxtəlif formalarda təzahür edir. Multikulturalizmin ən dərin və mürəkkəb təzahürü özgə mədəniyyətin təsiri altında incəsənətin bədii dilinin dəyişməsidir. Son yüz ildən bir qədər artıq müddətdə Azərbaycan təsviri sənətində bu, üç dəfə – XIX-XX əsrlərin ayrıcında, 1920-30-cu illərdə, bir də müstəqillik dövrünün lap əvvəlində baş verib. Azərbaycan rəssamlarının dünyanın bir çox ölkəsinə həsr olunmuş tematik əsərlərini çox maraqlı multikultural hal kimi qəbul etmək lazımdır. Təsviri sənətdə multikulturalizmin vacib tərkib hissələrindən biri də sərgilər təşkil etməkdir ki, bunun sayəsində yerli auditoriya dünya incəsənəti ilə, xarici tamaşaçılar isə Azərbaycan rəssamlarının yaradıcılığı ilə tanış olur. Multikulturalizmin ayrıca bir xətti də heykəltəraşlığın inkişaf mərhələlərindən keçir: ölkəmizdə digər xalqların böyük tarixi simalarına abidələr qoyulur, xaricdə isə Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinə heykəllər ucaldılır.

Dr. Seifu TIRFIE
IOCC, Representative on Ethiopia

AZERBAIJAN – MY SECOND HOME

“When I left then war torn my country Ethiopia, my primary objective was to study engineer which I loved and return back to serve my country. This however was not the case. When I left my country to one whose name I didn’t even know, I didn’t just get an education but I found my wife, had two kids, gained a doctorate degree, got a good job and lived in much love and happiness, no less than what I would have gained if I had stayed in Ethiopia.”

My first time out of my country was the journey I took to the former Soviet Union’s capital city, Moscow. This trip was in August 1989, due to the scholarship opportunity I had received at the time. 1989. After a three-day stay in the beautiful city of Moscow, I began a train ride that would take me to the city I was assigned to: The Soviet Republic of Azerbaijan’s capital city, Baku. By God’s plan, my current wife, Mrs. Belaynesh Nida, had changed her destination from the city she was assigned to Baku. Our first meeting was at the train station. And so, after a two-day long train ride, we arrived at Baku.

My first impression of Baku was how similar it was to the city of Harar, where I was born and grew up; especially the old city which had a wall around its perimeter just like the Jagol wall in Harar, with few doors on the outside and very narrow roads within. As time went by, I found that Baku in fact a city where a Persian, European and the Soviet Union civil engineering and architecture work embraced city.

There were many Ethiopians and students of other nationalities going to colleges at the time in Baku. When I was pursuing my language education, stating that my campus consisted of students that represented the entire world would not have been an exaggeration. There were people from multiple African countries to people from Arab countries, Asia, Latin America, you name it! I remember traditional music from different countries would play from all directions, especially on holidays.

After the disintegration of the Soviet Union in 1991, Azerbaijan further opened its doors to the world. By saying “Come! Let us work together,” Azerbaijan, and especially Baku, became a place where investors from around the world flooded to, giving the city an international atmosphere. The hospitality and kindness of the citizens of Azerbaijan made it a country that was easy to adapt to.

The acquaintance between Belaynesh and I that began during the train ride from Moscow to Baku formed into a strong relationship with in a year of living in Baku. The disintegration of the Soviet Union brought about economic depression, political turmoil, as well as Armenia’s occupation of Azerbaijan territory, an act that was rebuked multiple times by the UN and which displaced many Azeris and caused serious problems in the country. Even so, most of the Ethiopian students still committed to completing the education that they came there for. The support that was given to us from our teachers, fellow classmates as well as our fellow Ethiopian’s truly helped us to get through this time.

In 1995, after completing my education and graduating with honors (my wife Belaynesh also graduated that same year), I started working at World Vision, a non-governmental organization primarily aimed at helping internally displaced people. This opportunity opened the door for me to further learn about

Azerbaijan, its heritages and their values. My job also allowed me to visit different parts of the country, which revealed to me that this small country (no larger than the size of the Tigray region in Ethiopia) had such a versatile landscape and such rich traditions. For example: Linkaran, a tropical-like region where oranges, lemons and tea leaves grew, the snow covered Bazarduzuna Shadag mountains, the low- altitude and desert-like area around the Kuran river, and of course, the great Caucuses mountain range. This small glimpse of little Azerbaijan proves that it has all the varying landscapes and climates of the world. Azeris mention this fact with great pride.

A wonderful new chapter of our lives began when my wife gave birth to two daughters: Betty and Mary. For work purposes, we all moved from Baku to a city known as Mingechivir. We were also able to travel to several cities and areas around the countryside of Azerbaijan. These travels greatly helped us to closely understand the people humbleness, generosity and their immeasurable and incomparable values. The beautiful hand-woven carpets of Guba, the stunning handmade jewelry of Lagech, the baklava and silk works of Shekei, the pomegranates and their juices of Goychay, the ancient open-museum of Gabstan, the unique mudvolcanoes (volcanoes that spit mud instead of lava), the natural fire (Yanar Dag) that sprouted from the grounds in Baku all year round, the sacred area of fire worshiping in Atashga, the list goes on and on. On top of this, Azerbaijan is the proud possessor of nine intangible and two tangible UNESCO world heritages.

Amongst the things that I will never forget about Azerbaijan is the local markets called Bazar. From year to year, the Bazar offers a variety of vegetables and fruits, products of farm animals and crops that are displayed in gorgeous ways, making the Bazar somewhat addictive! The negotiation attempts made with the vendors to get a better price on products, the gracious price discounts we were offered when sellers knew we were African, and of course the offers to take goods for free are some of the things about the Bazar that will never leave my memory.

When summer time came around, we would try to find ways to get away from the unrelenting heat. Often times, my family and I would pack up and travel to the evergreen forests of the countryside where we would set up a tent and camp out. The locals never showed any signs of disrespect but were rather always welcoming. The wonderful natural recreational places that we visited included Zakatala, Oguz, Gah, Gabala, Shekei, Shamah, Tovuz, Gusar, Hachmaz, Masal, Lenkran, Giyanja, Geadeabek, Ismail and many others. The memories we made in all these places will stay with us forever. During our visits, we often listened to traditional music that touched our hearts. One such song was Mugam (similar to an Amharic song called “Tezeta”). Mugam is now recorded as world cultural heritage.

The other favor from Azerbaijan was that after couple of years of obtaining my Master’s degree in Engineering in 1995, I was offered a scholarship to pursue a research for PhD. In 2005, I was awarded my PhD in engineering. My

position at work grew to a Country Representative, a position I held for six years until the year 2010. My wife Belaynesh also spent six years as an accountant at my children's school, Baku International School.

As my kids grew older, the question of their identity became a serious issue. Even though they were born and raised in Azerbaijan, they still were eager to know about their parent's country, Ethiopia. Especially when their school friends would go back to their home countries, my kids would often ask when they would get the chance to go back to theirs. Soon after this, our twenty-one year stay in Azerbaijan came to an end, when we all moved back to Ethiopia in July, 2010. Since we regularly used to visit Ethiopia before then, the move was not too difficult. As time went on, our best memories of Azerbaijan kept coming back to us.

For example, the recollections our favorite dishes that we could never tire of, like Tandir Chorek, Zavod Chorek, Lavash, Kabab (Lula, Teka, Basturma), Piti, Plov, Gutab, Lavangi, Dolma, Dushbar, Kufta and our favorite desserts like Baklava and Shekerbura. As best as we could, we attempted to remake these foods here in Ethiopia, never succeeding in getting them quite right. The memories of the holiday Novruz Bayram are especially nostalgic, the feel of which is very similar to that of the Ethiopian New Year.

The close friends that we made in Azerbaijan whom we consider our second family often came to Ethiopia to visit us. We also wish to one day go back to visit Azerbaijan again. With God's grace, I believe our wishes will one day be granted. I would like to take this opportunity to thank the great people of Azerbaijan, who offered me such boundless respect that it allowed me to now call Azerbaijan my second home.

Redaksiyadan

"Azərbaycan mənim ikinci evimdir" adlı məqalənin müəllifi Doktor Seyfu Tirfi Beynəlxalq Ortodoks Xristian Xeyriyyə Agentliyinin Efiopiya üzrə nümayəndəsidir. Hazırda alim Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində Azərbaycanda dini müxtəliflik mövzusunda araşdırmalar aparır. Məqalədə doktor Tirfi ölkəmizin maddi-mənəvi zənginlikləri haqqında böyük şəvq və məhəbbətlə söhbət açır.

Kamil İBRAHİMOV

professor, Əməkdar mədəniyyət xadimi

Alman səyyahı Engelbert Kempfer Şamaxı haqqında

(Lottar Weissin tədqiqatları əsasında)

Alman təbiətşünası və səyahətçisi Engelbert Kempfer (1651-1716) Lemqo şəhərində anadan olub. İsveç səfirliyinin katibi kimi Rusiya, Azərbaycan və İrana səfər edib. Avropaya qayıtmayan alim Səfəvi dövlətinin şah sarayında tərcüməçi işləyən böyük nüfuz sahibi Rafael dü Manın (1613-1696) təklifi və təkidi ilə İran körfəzindəki holland donanmasında qulluğa girib, bu donanmanın tərkibində on il ərzində müxtəlif Şərqi ölkələrinə olub.

E.Kempfer İran və Azərbaycanı gəzdikdən sonra 1685-ci ildə Bəndər Abbasda, 1689-cu ildə Kolomboda, 1690-cı ildə Banqkokda olur. 1690-92-ci illərdə isə o, Yaponiyada yaşayır. Hətta tarix və mədəniyyətlərini qısqaqan yaponlar onu tutub türməyə də salırlar. Yaponiya, onun tarixi, coğrafiyası, etnoqrafiyası haqqında ilk məlumatları da məhz Kempfer vətənə qayıtdıqdan sonra 1712-ci ildə “Yaponiyanın tarixi” adlı kitabında çap etdirir.

E.Kempferin əsərlərində Azərbaycan haqqında da geniş məlumat verilir. 1683-84-cü illərdə (dekabr-yanvar aylarında) Bakıda olmuş Kempfer şəhəri çox ətraflı və dəqiq təsvir edir. O, həmçinin Bakının neft və duz mədənləri, Abşeronda yanar qazın çıxması, Bakı və Abşeronun iqtisadiyyatı, sosial həyatı, memarlıq və məişətinə dair bir sıra dəyərli məlumatlar verir. Kaspı (Xəzər) dənizinin xüsusiyyətləri, Xəzərətrafı yerlərin bitki və heyvanat aləmi, təsərrüfatı, eləcə də Qafqaz dağlarının quruluşu, təsərrüfatı haqqında ətraflı yazır. Qeyd edək ki, Kempfer “əbədi od”un da ilk tədqiqatçılarındandır. Onun əsərində verilən şəkil və qravürlər, Abşeron yarımadasının xəritəsi, Şamaxının, Bakının görüntüləri xüsusilə əhəmiyyətlidir.

1693-cü ildə vətəninə qayıdan Kempfer 1712-ci ildə öz əsərlərini 5 cildə latın dilində nəşr etdirir.

XVIII əsrdə yaşamış zəngin bir şəxs öz şəxsi arxivində saxladığı E.Kempferin latın dilində yazılmış qeydlərini Böyük Britaniya muzeyinin arxivinə verib. Dr.Weiss bu sənədlərlə işləyə bilən yeganə şəxsdir. O, bu əlyazmaları latıncadan alman və ingilis dillərinə tərcümə, həmçinin tədqiq edib. Dr.Weiss E.Kempferin Britaniya muzeyinin arxivində saxlanan çöl gündəliyindən qeydlərini, bir sıra nadir sənədlərin surətini Bakıya da gətirib.

Engelbert Kempfer

1683-cü ilin payızında Şamaxıya səyahəti zamanı E.Kempfer Səfəvi hökranlığı dövründə Şamaxı hakimi olmuş Məhəmməd Hüseyn bəylə görüşmüş, onun sarayında qalmışdı. Əlyazmalarında o, Şamaxıda bəzi şəxslərlə keçirdiyi görüşlər haqqında geniş məlumat verir. O, gördüyü abidələrin epigrafik kitabələrini belə əlyazmalarında təsvir edib. Səhv etməsin deyə həmin kitabə mətnlərini ərəb əlifbası ilə yazdırıb. Bundan başqa, Kempfer Şamaxının qrafik rəsmini də çəkib. Bu rəsm indiyədək heç yerdə çap olunmayıb. Yazdığına görə, o, Şamaxıdan Bakıya gələrkən iki karvansarada gecələyib, Mərzədə Diri Baba piri ziyarət edib.

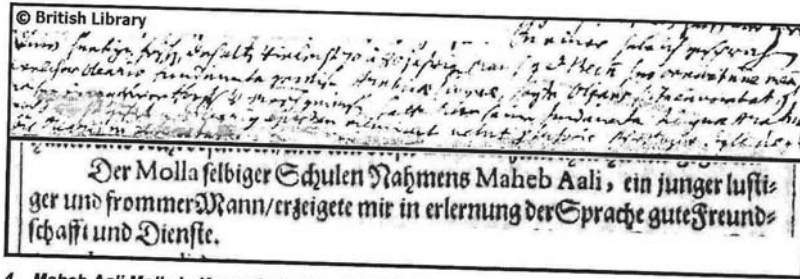
Bakı haqqında yazdıqlarından fərqli olaraq, o, Şamaxıda qaldığı dövrdə (1683-cü ilin dekabr ayından 1684-cü ilin yanvar ayına qədər) yazdığı məlumatları çap etdirməmişdi. Lakin Gülüstan qalasının yerləşdiyi dağın geoloji xüsusiyyətlərini izah edərkən Şamaxı şəhərinin təsvirini də verib. Hər zaman tarixi abidələrə böyük maraq göstərən Kempfer Gülüstan qalasını və ondan sağda yerləşən köhnə qəbirlərin mövcud olduğu dağı da ziyarət etmişdi.

E.Kempferin Şamaxıda keçirdiyi dövrə aid məlumatları müfəssəl əks etdirən səyahət gündəliyi Londonun Britaniya kitabxanasının qızıl fondunda saxlanır. Bu gündəlik qarışıq latın və alman dillərində yazılıb, bir az zədələndiyi üçün müəyyən hissələrinin oxunması mümkün deyil. Gündəlikdə bir sıra tikililərin və kitabələrin eskizləri də yer alıb. Azərbaycana səfəri zamanı Kempfer maraqlı müşahidələr aparıb. Onun Şamaxı haqqında hesabatı Adam Olearinin qeydləri kimi ətraflı olmasa da, şəxsi müşahidələrini, o cümlədən valinin iqamətgahında verilmiş naharın təsvirini əks etdirir. Kempfer dörd karvansara haqqında məlumat verir, onlardan birində mövcud olan qul bazarını təsvir edir. Onun Gülüstan qalası və qədim qəbiristanlıqla bağlı təsvirləri də yetərinə ətraflıdır.

E.Kempfer Şamaxıda qaldığı müddətdə bir neçə nüfuzlu şəxslə, o cümlədən diplomat, din xadimi və dövlət adamlarıyla görüşüb. Xristian olduğuna görə o, Şamaxının erməni məhəlləsində yerləşib, burada keşiş Arakel, yepiskop Martirosa tanış olub. Bu barədə xatirələrini “Yol qeydləri” kitabında yazıb.

Ali Kuli Chan	Nawi Jusbasçy butarı (Hafi Saburjan)	
Mohammed Hossein beg	Engelbert Kaempfer	Konstantin Christophorov
Martiros, son of Murad Chan	Priest Arakhel	Maheb Aali Molla

Molla Mahib Əli ilə görüş. Şamaxı şəhərini öyrənən E.Kempfer buradakı məscid və məktəbləri də ziyarət edib. Bu ziyarətlərin biri haqqında məlumat ingilis dilinə tərcümə olunub:

4. Maheb Aali Molla in Kaempfer's diary 1683/1684 and in Olearius' book 1663

Molla Mahib Əli haqqında E.Kempferin gündəliyindən (1683-1684) və A.Olearinin kitabından (1663) qeydlər

“Mən təxminən 70-80 yaşlı çevik və şux bir insanla danışdım. O, adını mənim mücrümə yazdı. A.Oleariyə ərəb dilinin əsaslarını öyrətdiyini və “Olcarsın” (onu belə adlandırır) cəsarətli bir insan olduğunu, lakin ərəb dilinin əsaslarını hələ mükəmməl başa düşmədiyini söylədi. A.Oleari onu xatırlayırdı...”

E.Kempfer İsfahan səyahətində A.Olearinin kitabını özü ilə aparmışdı. Ehtimal ki, bu, kitabın 1665-ci ildə nəşr edilmiş variantı olub. A.Oleari 1637-ci ilin fevral ayında Şamaxıda olarkən yazırdı:

“Bu məktəbin mollasının (müəllim) adı Mahib Əli idi. O, gənc, xoşməramlı, dindar bir insan idi və mənim dil öyrənməyim üçün mənimlə çox gözəl dostluq etdi və xidmət göstərdi”.

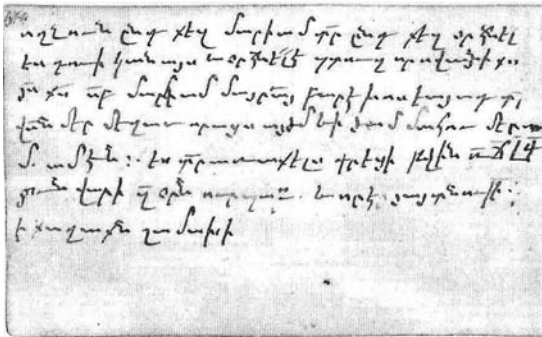
Bu molla, onun yaşı, eləcə də görüşlərinin baş tutduğu yerlə bağlı hər iki səyyahın verdiyi informasiya, təsvirlər bir-birinə uyğun gəlir. Bu, bizə imkan verir ki, hər ikisinin Molla Mahib Əli ilə görüşdüynə inanaq, hərçənd E.Kempfer A.Olearidən təxminən 47 il sonra onunla tanış olmuşdu.

A.Oleari öz qeydlərində *“onların dilini”* öyrəndiyini, E.Kempfer isə *“ərəb dilini”* öyrəndiyini yazır. Şamaxı şəhərinə gələndə nə A.Oleari, nə də E.Kempfer ərəb qrafikasında oxuyub-yaza bilirdi. A.Oleari bir müddət sonra

ərəb, fars və türk dillərini fərqləndirirdi. E.Kempfer isə farsca danışmağı öyrənmişdi, onun türk qrammatikası kitabı, həmçinin alman, fransız, latın, türk və fars sözlərindən ibarət lüğəti vardı.

Əslində A.Oleari “*onların dilini*” öyrəndiyini deməklə 1637-ci ildə Azərbaycan dilinin əsaslarına yiyələndiyini təsdiqləyir.

Keşiş Arakellə görüş. E.Kempfer səyahət etdiyi 20 il (1674-1694) ərzində “*Liber amikorum*” (*Avtoqraf kitabı*) kitabını özü ilə gəzdirirdi. Hazırda bu kitab Detmolda Lippe Dövlət Kitabxanasında (*Lippische Landesbibliothek Detmold*) saxlanır. Tədqiqata başlayandan ta Avropaya qayıdana qədər o, tanış olduğu insanlardan həmin avtoqraf kitabına xatirə yazmağı xahiş edirdi. Odur ki, bu kitab 25 qrafika və dildə yazılmış 130-dan çox qeyddən ibarətdir. Karl Meyer-Lemqo 1952-ci ildə bir çox dilçinin köməyi ilə kitabın alman dilinə tərcümə və redaktə edilməsinə nail olub.

5. Entry into Kaempfer's *liber amicorum* by the priest Arakhel, Christmas 1683. (75 %) © LLB Detmold

Bu qeydlər bilavasitə Şamaxıda yazılıb və beş hissədən ibarətdir. Birinci qeyd özünü “Arakel” kimi təqdim edən erməni keşişi tərəfindən qələmə alınıb.

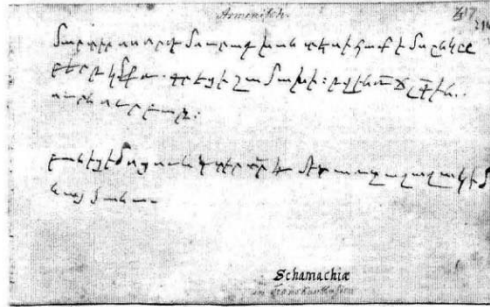
Şamaxıda fərqli təqvimlərdən istifadə olunduğundan E.Kempfer kitabında, bir qayda olaraq, köhnə təqvimdən – Yulian təqvimindən istifadə edir. Qeyd olunan tarix həmin təqvimə çevrildə 27 dekabr 1683-cü ilə təsadüf edir. Bu tarix Yulian təqviminin 6 yanvar 1684-cü ilinə düşə bilməz, çünki həmin gün E.Kempfer artıq Bakıda idi. Belə qənaətə gəlmək olar ki, o, erməni ibadətinin şahidi olub, hərçənd Kempfer özü protestant məzhəbinə tapınan bir dindar idi.

Arakelin yazdığı mısralar əsasən xristianlığın mühüm dualarından birinin mətnindən ibarətdir. Burada “*Allah, bizi əzablarımızdan qurtar*” duası da yer alır. Daha sonra keşiş “*Doktor Engelbert Kempferi gördüm*” yazır. Arakelin yazdığı mətndən onun hansısa bir xəstəliyə mübtəla olduğu, Kempferin onu müalicə etdiyi görünür. Bunu da deyək ki, E.Kempferin gündəliyində onun səfər boyu tibbi bacarıqlarını tətbiq etdiyi digər hallar da öz əksini tapıb.

Murad xanın oğlu Martirosa görüş. Güman ki, sözügedən Martiros Meysar erməni monastırının yepiskopu və baş keşişi, 40 ildən sonra – 1724-cü ilin fevral-mart aylarında Dərbəndin rus komandanlığına Osmanlı ordusuna qarşı çıxmağa çağıran məktublar yazmış Martirosa eyni adamdır.

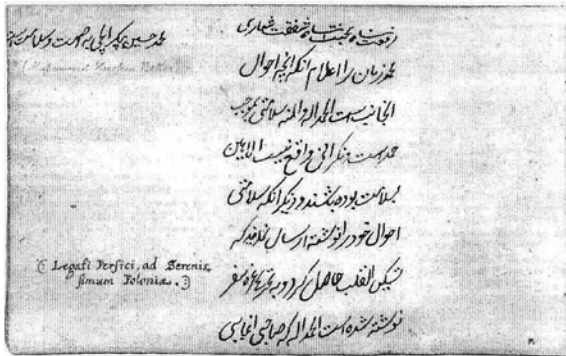
Martiros, son of Murad Chan

The next entry (see ill. 6) ¹⁷ has a number of peculiarities.

6. Entry of Martiros, son of Murad Chan 1683/1684 (75 %) © LLB Detmold

Məhəmməd Hüseyn bəylə görüş. Kempfer Şamaxıdan Bakıya getdiyi gün “Liber amicorum”a üçüncü bir qeyd də həkk olunub. Qeydin müəllifi özünü səfir Məhəmməd Hüseyn bəy kimi qələmə verir. E.Kempfer, öz növbəsində, onun haqqında bunu əlavə edir: “*İrənin Polşa krallığındakı səfiri*”. Qeydin tarixi səfər ayının 1-nə, yəni Yulian təqvimini ilə 1684-cü ilin 9 yanvarına aiddir. Məhəmməd Hüseyn bəy Kempferin şəninə təriflər söyləyəndən sonra öz sağlamlığının yaxşı olduğu barədə məlumat verir və ona dərin hörmətini ifadə edir.

7. Entry of Mohammed Hossein Beg, Jan. 9th 1684 J. (75 %) © LLB Detmold

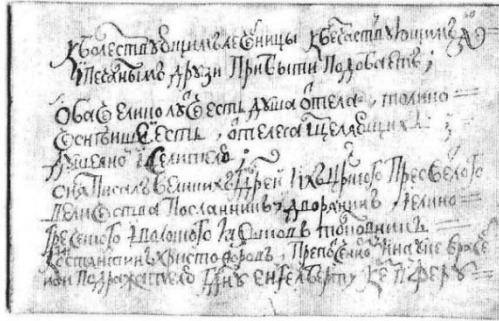
Buradan aydın görünür ki, Kempferin Bakıya səfəri haqqında hesabatının əvvəlində qeyd etdiyi kimi, Məhəmməd Hüseyn bəy də Şamaxıda, bir çoxları kimi, onun xəstəsi olub.

Məhəmməd Hüseyn bəy haqqında məlumata başqa ədəbiyyatda da rast gəlinir. Məşhur səyyah və cavahirat taciri J.Şardeni 1675-ci ilin may ayında İsfahandan Qəzvinə – şahın iqamətgahına səfərində Məhəmməd Hüseyn bəy müşayiət edirdi. Bu gənc Bəhreyndən gəlmişdi, onun atası Bəhreyn valisi idi. J.Şarden onu yüksək mədəniyyətli, nəzakətli bir insan kimi qələmə verir.

Konstantin Xristoforovla görüş. E.Kempferin kitabındakı növbəti 4 qeydin biri yunan, üçü isə rus dilində yazılıb. Qeydlərin müəllifi özünü Konstantin Xristoforov kimi təqdim edir. O, Rusiya imperiyasının elçisi, yunan və italyan dilləri üzrə tərcüməçi idi. “*Bu sətirləri şərəfli həkim Engelbert Kempferə dost-*

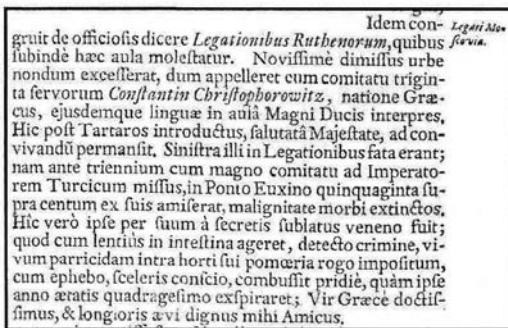
luq əlaməti olaraq yazıram”. Qeydin tarixi: Somakiya (Şamaxı), 10 yanvar 1684-cü il (Yulian təqvimi üzrə).

8. Entry of
Konstantin Christophorov,
Jan. 10th 1684 J. ;
3rd page of 4
(75 %) © LLB Detmold

Yunanca mətn və rusca mətnin çox hissəsi Bibliyadan götürülmüş sitatlar-dan ibarətdir: “Həkimin bacarığı onun başını uca edəcək, böyük şəxsiyyətlər ona pərəstiş edəcəklər”. Başqa cümlədə deyilir: “Biz həkimə müraciət edəndə belə gərək Allahdan ümidimizi üzməyək”. Bu qeydlər E.Kempferin həkim oldu-ğunu və Rusiya elçisi K.Xristoforovu da müalicə etdiyini göstərir.

Kempferlə Xristoforov İsveç və Rusiya nümayəndə heyətlərinin Niyaz-abad şəhərinə eyni gündə gəlməsi nəticəsində görüşürlər. Hər iki heyət üç həftə gözləmək məcburiyyətində qaldığından onlar birlikdə Şamaxıya yollanırlar. Gö-rünür, bu müddətdə hər ikisi erməni məhəlləsində qalıb. Yulian təqvimi üzrə 16 dekabr 1683-cü ildə valinin verdiyi ziyafətə də, yəqin ki, birlikdə qatılıblar. Bu müddətdə onlar arasında dostluq münasibəti yaranıb. Onlar eyni dildə ünsiyyət qurublar – Xristoforov kimi, Kempfer də yunanca bilirdi, bu dili məktəbdə öy-rənmişdi. Qonaqlığa da onlar Şamaxıda keçirdikləri son günün axşamı qatılıb-lar. Kempferin özünün yazdığına görə, bu qonaqlıqda o, əməlli-başlı sərxoş olubmuş.

9. Kaempfer's printed report
of Christophorov's life (1712)
(75 %)

Daha sonra onlar 1684-cü və 1685-ci illərdə İsfahanda görüşərək Süleyman şah tərəfindən verilmiş qəbulda iştirak ediblər. E.Kempfer kitabının farsca bölümündə həmin möhtəşəm “Yeni il qəbulu” (çox guman ki, 1684-cü ilin dekabrında olub) haqqında ətraflı məlumat verir.

İlk sətirlərdə o, Xristoforovun auditoriyaya təqdimatını sözlə təsvir edir, daha sonra yazır:

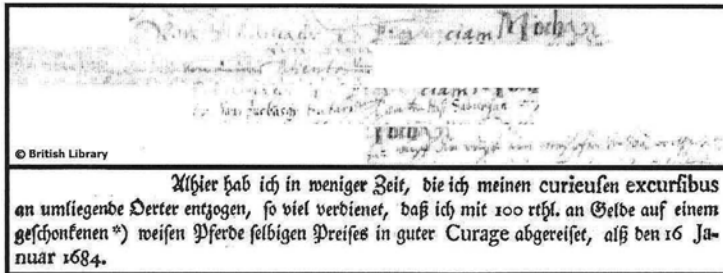
“Onun diplomatik missiyalarına nəhs taleyin zərbəsi vurulmuşdu. Üç il bundan əvvəl o, Türklər imperatorluğuna göndəriləndə Qara dənizdə ölümcül bir xəstəlik nəticəsində 150 yoldaşını itirmişdi.

Daha sonra o, katibi tərəfindən zəhərlənərək öldürülmüşdü. Bu, insana uzun müddət ərzində təsir göstərən bir zəhər olduğundan cinayəti aşkar etmək mümkün olmuşdu. Onun qatilini cinayət ortağı olan bir oğlanla bərabər bağçasının divarı önündə diri-diri yandırmışdılar. Bu hadisə onun ölümündən bir gün əvvəl baş vermişdi. O, qırx yaşında vəfat etdi. O, yunanca yüksək səviyyədə biliyi olan və daha uzun ömür yaşamağa layiq bir insan idi, dostum mənim” (E.Kempferin 13 yanvar 1684-cü il tarixli gündəliyindən və 25 noyabr 1687-ci il tarixli məktubundan).

Hafiz Saburcanla görüş. “Şamaxıdan Moçan əyalətinə” başlığı altında yazılmış hissədə o, 1684-cü ilin yanvar ayında Şamaxı şəhərində keçirdiyi son üç gündən bəhs edir. İlk sətirin birinci cümləsi belə tərcümə olunur: **“13 yanvarda mənim xəstəm Navi Yüzbaşı Butari olub”**. E.Kempferin qısalmalardan istifadə etməsi səbəbindən bu yazının bir, yoxsa daha çox xəstəyə aid olduğunu başa düşmək mümkün deyil. Görünür, “Nawi” addır, “Yüzbaşı” kapitan rütbəli hərbcidir, “Butari” isə coğrafi termin də ola bilər. Yanvarın 23-də E.Kempfer Talışda “Butari” adlı kiçik bir çaydan keçib. Beləliklə, demək olar ki, Butari yaxınlığında doğulmuş kapitan Navi.

Nawi Jusbascy butari ... Hafiz Saburjan

Kaempfer's diary has another passage which is of special interest to us (see ill. 10).²⁷

10. Kaempfer's diary of Jan. 13th 1684 j. and his letter of Nov. 25th 1687 g.

Sonrakı yazı “shengflauten” kimi oxunur və bu günə qədər izah olunmamış qalır.

Abzasın sonunda yazılıb: *“Hafiz Saburcan səfərdə 80-100 Reichstaler dəyərində ağ atı təqdim etdi”*. Yazının əsas hissəsi aydındır: Kempferə yüksək dəyərli bir at verilib. Lakin *“Hafiz Saburcan”*ın kimliyi qeyri-müəyyən olaraq qalır: bəlkə *“Hafiz”* ad, *“Saburcan”* isə soyadıdır? *“Hafiz Saburcan”* *“Navi Yüzbaşı Butari”*yə əlavədirmi, yoxsa Kempfer başqa bir şəxsdən danışır?

O özü bu hadisəni təxminən üç il sonra – 25 noyabr 1687-ci ildə (Qriqorian təqviminə ilə) Bəndər Abbasdan qardaşı İoaximə yazdığı məktubda xatırlayır: “... [**Şamaxıdan**] 100 taler nağd pulla və elə o dəyərdə olan bəxşiş verilmiş bir ağ atla ayrıldım”.

Şamaxıda E.Kempferin “Liber amikorum”una yazılmış beşinci və son qeydinin ilk iki sətri türkcə, qalanı isə farsca yazılıb. Tərcümədə yazı belə oxunur: “*Şamaxı şəhərində 1095-ci ilin (Qaban ilinin) səfər ayının 8-də, çərşənbə axşamı Şirvan əyalətinin şahı Süleymana acınacaqlı vəziyyətdə bir qulluqçu/qul Əli Kuli/Qulu Xan gətirildi*”.

Bu yazıda hicri təqvimlə qeyd edilmiş tarix Yulian təqviminin 16 yanvar 1684-cü ilinə təsadüf edir, bu isə E.Kempferin Şamaxını tərk etdiyi günə aid verdiyi məlumatla üst-üstə düşür. O, həmin günün çərşənbə olduğunu da qeyd edib. Mürəkkəblə yazılmış “*Şamaxıda*” adlı səhifəyə Kempfer qələmlə alman dilində bəzi məlumatları əlavə edib.

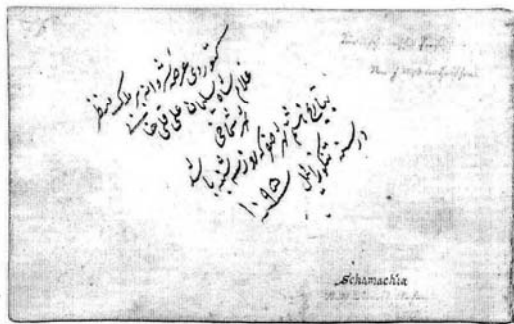
Kempfer Xristoforovla birgə qatıldığı ziyafət haqqında ətraflı məlumat verir, valinin malikanəsini, ziyafətə gələnləri, ortaya qoyulan təamları təsvir edir. O, valini qısaca “xan”, yaxud da “sərdar” adlandırır, onun adı, yaşı və görkəmi ilə bağlı təfərrüata varmır, yalnız xanın Avropa kürsüsündə bardaş qurub oturduğunu nəzərə çatdırır.

Əli Kuli Xan ilə görüş. O özünü “*Süleyman şahın qulunu*” adlandırır. “*Qulam*” sözünün xidmətçi, qul, yaxud kölə kimi tərcüməsi bu sözü tam mənası ilə ifadə etmir. Qeyd olunur ki, şaha sonsuz sədaqətlə bağlı olan insanlar özlərini belə adlandırırlar. Bu sıraya əsasən hərbi qulluqçular, qismən də yüksək səlahiyyətli saray əyanları aiddir.

Ali Kuli Chan

There is a fifth and last entry in Kaempfer's liber amicorum written in Schamachi (see ill. 11).³¹

11. Entry of
Ali Kuli Chan,
Jan. 16th 1684 J.
(75 %) © LLB Detmold

Özünü siyahıda “*qulam*” kimi qeyd etmiş kişiler arasında Səfəvi ordusunun baş komandanı da vardı. Onun adı II Şah Abbasın dövrünə aid siyahıda Mərv valisi kimi, daha sonra “Azərbaycan” əyalətinin valisi kimi qeyd olunub. İkinci siyahının tərtib edildiyi il göstərilməsə də, buraya “*sipəhsalar*”, yəni “ordunun baş komandanı” sözü əlavə edilib.

Səyyah Engelbert Kempfer – İsveç diplomatik xidmətində olan alman məhz Şamaxıda ilk dəfə müsəlman mədəniyyəti ilə təmasda olub. Burada o, həkimlik peşəsinə xas bir şəfqətlə xəstə insanlara tibbi yardım göstərib. Unutmayın ki, həmin dövrdə Şirvan əyaləti və onun mərkəzi Şamaxı imperiyaların təmas nöqtəsi, böyük ticarət mərkəzi, mədəniyyətlərin və dinlərin görüş yeri olmuşdu. Kempferin yazdıqları bunu bir daha təsdiqləyir.

Engelbert Kempfer. Şamaxı. Qrafik rəsm. 1683, dekabr

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. British Library London, Sloane 2908, Sloane 2924.
2. Orijinal of the map from, Lothar Weiss, On the trail of Engelbert Keampfer..., Lemgo 2000.
3. Engelbert Keampfer. Amoenitatum exotikarum..., Lemgo 1712, pp. 262-2860
4. Sara Aşurbəyli, Bakı şəhərinin tarixi. Bakı, 1998.
5. K.İbrahimov. Qədim Şirvan elinə səyahət. Bakı, 2017.
6. K.İbrahimov. Dr.Lottar Veysin Azərbaycana səyahəti, "Mədəni irs" qəzeti, iyul-avqust, 2011.
7. K.İbrahimov. "Dr.Lottar Weys on the trail of Engelbert Kempfer, 17th century German traveller", "Visions of Azerbaijan" jurnalı, iyul-avqust, 2011.
8. İçərişəhər. Kitab-töplü, İstanbul, 2012.
9. Şamaxı ensiklopediyası. Bakı, 2015.
10. Ç.Qacar. Qədim Bakı. Bakı. Oka-Ofset, 2009.

Bicləşmişdim artıq. Mənə hirs-lənəndə qaçıb taxtın altında gizlənirdim. Ora nə çubuq işləyirdi, nə də özü düşüb gələ bilirdi.

Atam tutaşmağımıza gülürdü: “Yola getmirsiz? Hahaha!” Babam da gülümsünüb saqqalını ovuşdururdu.

Özü bir yana, divarın başından asılan cavanlıq şəklİ də qəzəblə baxırdı mənə. O şəkildən də zəhləm gedirdi. Atamın dediyinə görə, müharibəyə gedəndə çəkdirmişdi. Lap cavan idi. Saçlarını yandan vurmuşdular, ortasında bir topa qısa pamazok kimi qalmışdı. Əynindəki əsgər köynəyi boğazınacan düymələnmişdi. Elə qətiyyətlə baxırdı ki, elə bil gedib bütün Almanıyanı dağıdacaq. Amma həm də gülməli idi. Ondan faşist öldürən olmazdı. Gücü mənə çatardı elə... Cəbhəyə gedən kimi yaralanmış, əsir düşmüşdü. Kırıda olmuşdu, dediyinə görə. Evdə gizlincə almanları tərİfləyirdi. Deyirdi, bizi əsir alanda çox yaxşı baxdılar, süd, bulka verdilər. Vermişel, düyü, peçenyə... Hətta şokolad! Mən inanmırdım buna. Atam inanırdı. Atamın dediyinə görə, babam müharibədən, daha doğrusu, əsirlikdən gələndən sonra qorxusundan düz üç il danışmayıb. Özünü lallığa vurub. Qorxurmuş ki, onu satqın kimi tutub güllələyərlər. Hamını inandırıb lal olmasına. Heç səsi də çıxmırmış. Ara bir az sakitləşəndə ilk dəfə atamla yavaş-yavaş danışmağa, ona vəziyyəti izah eləməyə başlayıb.

Kaş o vaxt əsirlikdə öldürəydilər. Elə sevinərdim ki! Yəni öldürmüş olsaydılar və həm də mən babamı tanımamış olsaydım, sevinərdim. Olsam da, atama görə pis olardım. Yəqin, o da öz atasını mənim kimi çox istəyirdi.

Babam məni söydüyü üçün ha eləyib ondan qisas almağa çalışırdım. Yatdığı yerdə bığlarını yolmaq, daz başını şillələyib qaçmaq, çayının içinə tüpürmək, ayaqqabısına işəmək... Amma nədənsə bunun heç birini eləmədim. Deyəsən, divardakı şəkildən qorxurdum. Şəkil mənə elə qəzəblə baxırdı ki... Amma bir gün, nəhayət ki, amansız qisasın yolunu tapdım! Yiyəsizliyə salıb şəklİ divardan çıxarıb döşəməyə qoydum, pərgarın ucuyla gözlərinin didəsini oyub tökdüm. Anam məni qəfil cinayət üstündə yaxaladı və necə həyəcanlandısa “Uyyy!!!” eləyib üzünü cırırmış kimi sifətini xışmaladı. Qorxdum. Ağladım. “O məni niyə söyür?” dedim. Anam məni sakitləşdirib şəklİ gizlətdi. Bir də başa salmağa çalışdı ki, əslində, babam səni dəhşətli dərəcədə çox istəyir, körpə vaxtı lüt soyundurub köynəyinin altından qoynuna salırdı, duduşundan öpürdü, boğazını, sinəni bal kimi yalayırdı, sən də, maşallah, ağappaq, koppuş uşaqdım, qorxurdum bir gün səni hopp eləyib udar...

Güldüm xeyli, xoşuma gəldi. Amma şəklİn gözlərini tökməyə peşman olmadım. Bircə əmimin zəhmətinə hayıfım gəlirdi. O şəklİ Moskvada poçtla böyütdürmüşdü. Neçə gün həsrətlə yolunu gözləmişdi. Belə gözəl alınmasına elə ürəkdən sevinirdi ki... Kibrit boyda köhnə şəklİ kitab boyda təzə şəkillə yanaşı qoyub baxdıqca baxırdı. Babam da, atam da, anam da, hətta qonşularımız da yığışıb hər iki fotoya maraqla tamaşa eləmişdilər. Hamı məəttəl qalmış, heyranlığını gizlədə bilməmişdi.

Allahüçünə babam şəklİnin divardan asılmasını istəmirdi. Deyəsən, ölməkdən qorxurdu. Bir gün öz diliylə dedi: “Bala, hələ ölməmişəm ha!” Əmim

onu qucaqlayıb qulağından öpdü: “Qorbaçov da ölməyib, dədə, hər tərəfə şəklini vurublar”.

Mən babamın şəklinin gözlərini oyan gün müharibə xəbəri gəldi. Dedilər, buralardan köçüb getməsək, hamımızı öldürər, əsir apararlar. Atam təlaş içində evimizi bir maşına yüklədi. Babamla anam kabinədə, atamla biz balacalar kuzada oturuq. Sevinirdik. Yəqin, maraqlı yerlər görəcəkdik. Düzənliklər... Futbol... Silahlı əsgərlər... Tanklar... Mən də böyüyüb əsgər olacaqdım...

O gündən sonra babamın fotosunu asmağa heç vaxt divarımız olmadı.

Mən buna bir az sevinirdim də. Çünki atam şəklin gözlərini oyduğunu heç vaxt bilməyəcəkdə. Anam onu gizlətməmişdi.

Əmim heyvanlarımızı gətirmək üçün kənddə qaldı. Bizimlə necə görüşdüyünü yaxşı xatırlayıram. Babamı lap çox qucaqladı. Atamla soyuq görüşdü. Anam dabanlarını qalxızıb əmimin çənəsinin altından öpdü. Ucaboy idi. Tüfəngi də vardı. Mənə baxıb güldü. Üzümdən öpəndə tüfəng çiyindən sürüşüb üstümə düşdü. Düzəltdi çiyində, baş barmağını qayısqına keçirib gözünün birini qıydı: “Darıxma, gələcəm ova gedək. Hacı Süleymanda yaxşı dovşanlar olur”. Və ağ atımızı minib yoldaşlarının dalınca çapdı.

O gündən əmimi bir daha görmədik. İtkin düşdü müharibədə. Amma ağ atımız gəlib çıxdı. Hardasa atı yoldaşlara əmanət edib yol maşınları ilə bizi yolluxmağa gəlirmiş. Nə gəlib bizi tapa bildi, nə də geri qayıdıb yoldaşlarını... Biz əmimin yoxa çıxmasından bir ay sonra xəbər tutduq. Elə bilirdik yoldaşlarıynan qalıb. Bəli, ağ atımız gəldi, əmim yox. Babamı ilk dəfə onda ağlayan gördüm. Atın boynunu qucaqlayıb alnını yalmanına söykədi: “Ay bivəfa, oğlumu neylədin? Mən onu sənə etibar eləmişdim...” – dedi və həzin-həzin ağladı. Atımız əvvəlcə səsini boğazında incik-incik qaynadıb etiraz eləsə də, babamın ağladığını görüb səsdu, qulaqlarını salladı. Elə bil babamın üzünə baxmağa xəcalət çəkirdi.

Əmimin Hacı Süleyman dediyi yer göz işlədikcə düzənlik idi. Yovşan, yağtikan, qarağan topaları, xırda otlar və təkəmsəyrək yulğun kollarından başqa heç nə gözə dəymirdi. Ətraf şoranlıq idi. Elə dəhşətli istilər keçirdi ki, nəfəs almaq olmurdu. Su da yox idi buralarda. Köhnə yataq yerində bir tərəfi yıxılmış yeraltı dama yığışdıq. Atam ora-burasına əl gəzdirdi. Üstünə təzə müsəmbə çəkməmiş əmimin xəbəri gəldi və bizi babama tapşırıb qardaşını axtarmağa getdi.

Babam ağ atımızla danışan gündən çevrilib başqa adam olmuşdu. Deyəsən, doğrudan da, anam deyən idi. Onun mərhəmətli qəlbi vardı. Gözləri xeyli zəifləsə də, bircə gün rahat oturmurdu. Keçilərimizi otarır, həyət-bacanı qaydaya salır, ilan yuvalarının üstünü örtür, yıxıq tikililərdə salamat ağac, şifer axtarırdı. Səhərlərsə məni götürüb yağış suyu yığmağa gedirdi. Babam Hacı Süleyman torpaqlarını yaxşı tanıyırmış. Deyirdi, bir-iki həftəyə yağışlar kəsiləcək, göydən od yağacaq.

Eyni heç açılmırdı. Üzdə gülümsəsə də, içində qan ağladığını hiss edirdim. Qalın linzalı eynəyini taxıb tozanaqlı yollara baxır, heç nə görməyəndə məndən soruşur, çoxlu suallar verirdi. Bəzən mən keçilərin dalınca uzağa gedəndə fürsət tapıb ağlayırdı. Yanına gələndə səsimi qısır, çör-çöp ayağımın altında qalıb səs salmasın deyə asta yeriyir, babamın ağlamağına mane olmaq istəmədim. Daha

doğrusu, bundan çəkinirdim. Mənə elə gəlirdi ki, onun ağlamağı çox vacib bir ayındır və rahat ağlayıb kiriyəndən sonra hər şey yaxşı olacaq.

Babam qan-yaş tökdükcə gözləri daha da zəifləyirdi. Elə bil istilər onun gözlərini də qurudurdu. Bulanıq gözləri getdikcə öləziyir, geri çəkilir, içində ağ halqalar peyda olurdu. Artıq keçiləri saya bilmirdi. Mənimmə saydığıma inanmır, boş yerə mübahisə edir, yaxşı görmədiyi üçün gözlərini söyürdü. O həm də arıqlayırdı və arıqladıqca şəkildəki adama daha çox oxşayırdı. Babam şəkildəki adama oxşadıqca mən vahimələnirdim.

Ancaq məni darıxmağa qoymurdu. Deyirdi, insan gərək ən çətin vaxtlarda da yaşamağı bacarsın, möhkəm olsun. Ağır illərdən, bundan daha acınacaqlı vaxtlardan misallar çəkir, nağıllar danışdı.

Bir dəfə soruşdum: “Bəs elədisə, özün niyə ağlıyrsan əmimdən ötəri?”

Diksindi. Uzun müddət susdu. Handan-hana dərindən ah çəkib dedi: “Ona qardaşımın adını qoymuşdum. Qardaşım da o biri müharibədə itkin düşdü...”

Artıq Hacı Süleyman torpaqlarına yağışlar da yağmırdı. Hacı Süleymanın təkcə yeri deyil, göyü də qurumuşdu. İstidən nəfəs almaq olmurdu. Elə bil bizi iplə yanan təndirin içinə sallamışdılar. Bədənimizdən yanmış yağ iyi gəlirdi. Yer istidən elə çatlayırdı ki, az qala çırtılı səsinə eşidirdik. İlan-çayanlar da dəhşətli istilərə dözməyib yoxa çıxırdı yavaş-yavaş. Dildili və mığmığaların əlindən rahatlıq yox idi. Mığmığalar miçətkəndən də keçirdi. Ətraf getdikcə daha çox soranlaşır, uzaqdan-uzazağa qar kimi ağırırdı. Qurumuş torpaq ayaq altında xırıltıyla ovulub toza çevrilir, külək əsəndə bu toz havaya qalxıb ətrafı tüstü kimi bürüyür, günlərlə çəkilmirdi. Toz seyrələndə uzaqdan çay axdığını görürdüm. Babam deyirdi, heç vaxt buna aldanıb getməyim. Bu, ilğimdir. İstidən adamın gözünə görünür. Deyirdi, Hacı Süleyman torpaqlarının hər tərəfinə bələdəm, buralarda bineyi-qədimdən çay, bulaq olmayıb. Amma, vallah axırdı. Görürdüm o çayı. Yuxu deyildi. İlğım-filan deyildi. Dalğalanaraq, şaqıldayaraq xoşbəxtcəsinə axırdı. Söz yox, nə qədər susasam da, o çaya tərəf getməyirdim, əmim kimi itməkdən qorxurdum.

Tozanaq qalxanda heç nə görünmürdü. Adamlar azıb evlərinin yolunu tapmırdılar. Heyvanlar da azırdı belə toz-dumanın içində. Elə bil babamın şəkli asılan evimizdən simurq quşunun qanadında gəlib tamam fərqli bir dünyaya düşmüşdüm. Burdakı torpaq da, su da, günəş də tamam başqa idi. Orda tanıdığım adamlar da burda tamam dəyişmişdilər. Qorxaq, aciz, ağlağan olmuşdular. Babam məni öyrətmişdi ki, küləyin hardan əsdiyinə həmişə diqqət edim. Küləyi hiss etməyəndə şəhadət barmağımı ağızımda isladıb havada tutum. Və bununla istiqaməti tapım. Adam sağını-solunu bilsə, bir də ilğıma aldanmasa, heç vaxt azmaz.

“Əmim də ilğım görüb, baba?” – soruşdum bir dəfə.

“O azmayıb, – hirsələ dedi. – Yolları bilir. Gələ bilmir!”

Bizim heyvanlar qapımızı yaxşı tanıyırdı deyə rahat idim. Harda olsam, məni gətirib çıxaracaqdılar. Bircə ilğıma aldanmasam, yetər. Nə olsun ki, həqiqətən də çay axırdı ordan. Axır axsın, mənə nə!

Babam o yayı çoxlu nağıllar danışa-danışa, bizə çoxlu məsləhətlər verə-verə damımızın dəhlizində oturub obaya gələn yolu vərəvürd eləməklə keçirdi. O, gözünün son işıq parçalarını da əmim üçün xərcləyirdi. Üfüqdəki çayın yanınacan uzanıb gedən tozanaqlı yollar babamın gözünün işığını əmdikcə əmir, sanki qəsdən ora-bura burulub onu əziyyətə salırdı. Bəzən baxışları şübhəli bir qaraltıya ilişib qalır, üzünü qırıqdırıb daha dəqiq görməyə çalışır, bir şey çıxmayanda məni haraylayırdı.

Qar yağanacan birtəhər dözdük. Əslində, dözə bilmədik heç... Neçə dəfə xəstələndik, iki inəyimiz qızdırıb öldü. Ayaqlarım yara tökdü. Elə incidirdi ki... Babam məni obadakı balaca ağ vaqona – yardım həkimlərinin yanına aparanda “ayaqqabısı yoxdur” deməyə utandı. Dedi, nadincliyindən ayaqyalın gəzir. Dik məmələri içimi qıdıqlayan qara dikdabanlı ucaboy həkim mələhətli səsiylə tərcüməçiyə söylədi ki, bir daha ayaqyalın gəzməyim. Bədənimdə yağıtkan zəhərinə qarşı allergiya var, yoxsa başqa problemlər yarana, hətta zəhərlənmə ola bilər. Ayaqlarımın çirkinə və yaralarına görə həkimdən utandım, onları oturduğum çarpayımın altında gizləməyə çalışdım. Dikdabanlı həkim bunu görüb qəribə bir doğmalıqla gülümsəyəndə lap özümü itirdim. Başımı aşağı saldım. Bu an nədənsə əmimin gülüşü gəlib durdu gözümün qabağında və qəfil fərqi nə vardım ki, dikdaban geyinmiş həkim bir suyundan əmimə oxşayır. Doğmalığı da ondadır. Bəlkə də heç oxşamırdı, mənə elə gəlirdi.

Yardım həkimləri babamın gözlərinə də baxdılar. Dedilər, güclü təzyiqli var. Əsəb və stresdən işığını tamam itirə bilər. Burda heç bir şərait yoxdur. Təcili harasa xəstəxanaya getməlidir.

Mənə balaca səlfənin içində çoxlu atma dərman, iki-üç maz verdilər. Dərmanlar xeyli kömək eləsə də, ayaqlarımın giziltisini axıracan ovuda bilmədi. Onda babam qapımızdakı toyuqlardan birini kəsdi, dərisini soyub ayaqlarıma çəkdi, üstündən yumşaq parça büküb qatmayla bağlayanda dodaqlarımın altında dua kimi bu sözləri pıçıldadı: “Mənim gözəl balam”. Gözlərim doldu. Anamın dediyi köynək söhbətinə bundan sonra zərrəcə şəkk-şübhəm qalmadı. Və babam bu sözləri elə böyük sevgiyə dedi ki, iki-üç günə ayaqlarım sağalıb anadangəlmə oldu.

Atam yayın bir ortasında gəlib çıxdı. Əmimdən xəbər yox idi. Dedi, bizim tərəflərdə qanlı döyüşlər gedir, gündə o qədər adam ölüb, itkin düşür ki... Kimi axtarasan? Kimdən nə soruşasan?

Əmimdən xəbər gətirmədiyinə görə babam atamın üzünə baxmır, onu danışdırmırdı. Atam gizlində deyiniirdi: “Axı mənim nə günahım var?”

İstidən ümidlərimizin də yanib kəsövrə döndüyü adı günlərin birində babam başını göylərə doğru qaldırıb öz-özünə pıçıldadı: “Yağış yağacaq!”

“Nədən bilirsən, baba?” – yanına qaçdım.

“Havadan dağların iyini alıram”, – burun pərələri qalxıb-endi.

Uzaqdan bizi marıtlayan atam mızıldandı: “Kişinin başına hava gəlib”.

Babam təmkinini pozmadan daha da inamlı səslə: “Yağacaq, – söylədi, – mütləq yağacaq. – Boğazını arıtladı ki, səsi titrəməsin. – Baxarsız!..”

Bir azdan, doğrudan da, göy üzünə qara bulud gəldi, şıdırğı yağış başladı. Çox sevindik. Babam da sevindi. Eynəyini taxıb buludlara baxdı. Amma deyəsən, heç nə görmürdü. Əllərini yağışa açdı. Havanı qoxladı, qoxladı... İslanmış torpaq qoxusu mənim də içimi yaşamaq eşqiylə doldurdu.

*“Səriallahın səlahə
Qulhuvallahın səlahə
Bərkiridir cəbreyil
Əmanətin qahala...”*

Mənasını indi də anlamadığım bu sözlər körpə vaxtı məni lüt soyundurub köynəyindən içəri salan babamın mənə öyrətdiyi dualardandır. Qurd ağzı bağlamaq duası... Dedim axı, bəzən Hacı Süleymanda heyvanlar da azır, gəlib sahibinin qapısını tapa bilmirdi. Səhərlər orda-burda cəsədləri qızarırdı. Qaçqın obalarına canavar dadanmışdı. Canavarlar bilirdi ki, bu düzənliklərdə nabeləd heyvanlar var. Babam deyirdi bunu. Deyirdi, canavar çox ağıllı heyvandır. Əsl çoban həm sürünü, həm canavarı otarmalıdır. Yoxsa canavar onu otaracaq. Hətta deyirdi, aşağı obalarda bir dəstə qarabölük adamlara hücum edib. Bilmirəm, bəlkə də məni qorxutmaq üçün uydururdu bunları. Düşünürdü ki, obadan uzaqlaşıb azaram.

Yağmurlu payız gecələrinin birində ağ atımız gəlmədi. Dəliyə döndüm. Heç əmim itkin düşəndə bu qədər sarsılmamışdım. Ağ atı bəlkə atamdan da çox istəyirdim. Gözəl at idi. Ömrümdə belə ağappaq, belə cəsur, belə güclü heyvan görməmişdim. Kişnəyəndə adamın ürəyinə od düşürdü. Səsi elə nisgilli idi ki, eşidənlərin içini titrədir, həm də ruhuna sakitlik gətirirdi. Hələ qoxusu... İlahi!

Əslində, ağ atımız heyvan deyil, evimizin bir sakini idi. Evimizi, ailəmizi onsuz təsəvvür eləməyirdim. Həm də əmimin hənirini alırdıq ondan. Aramızda əmimi axırıncı dəfə görəndə ağ atımız idi. Onu canavar yesə, dözə bilməzdim. Bəlkə elə indi üstünə qarabölük düşmüşdü? Bəlkə həmin ki kövrək, adamın içini titrədən səsiylə kişnəyib atamı, əmimi, hətta məni köməyə çağırırdı? Gah içəri girir, gah çölə qaçır, gah da qapının yanından vahiməli qaranlığa baxırdım. Baxdıqca daha çox üşənirdim. Babam gözgörəsi havalandığını görüncə cibindən qatlama bıçağını çıxarıb açdı, ağzına yaxınlaşırdı və bu sözləri oxuya-oxuya üfürüb bağladı: “Səriallahın səlahə...” Sonra da qatmayla bərk-bərk sarıdı: “Qurdun ağzını bağladım! Bu gecə atımıza xətər dəyməyəcək! Amma gərək atı tapana qədər bıçağın ağzını açmayasan!” Bıçağı aparıb gizlətdim. Qayıdanda bayaqkı sözləri təkrar-təkrar soruşub əzbərlədim.

Ağ at sağ-salamat gəldi. Qaçıb onun yulaf qoxuyan yumşaq burnundan öpdüm. Bıçağın da ağzını bir həftə açmadım ki, canavar başqa heyvanlara xətər yetirməsin.

Hacı Süleymana qar düşən gün babamın gözləri tamam tutuldu. Burnunun ucunda barmağımı gah “bir”, gah “iki” tutub soruşurdum, bilmirdi. Ancaq nədənsə yenə eynəyini gözündən çıxartmırdı. Hətta şüşəsini anama sildirirdi də.

Babam yeraltı qazmamızın böyründəki basmanın yanında ala-tala görünən qara tərəf oturub özü üçün nəşə düşünərkən birdən ağılıma gəldi ki, bütün baş verənlərin baskarı mənəm. Əgər pərgarın ucuyla babamın şəkildəki gözlərini oymasaydım, o, kor olmaz, evimiz dağılmaz, əmim itkin düşməzdi. Hətta babam kor olmasa, uzun çubuğunu əlinə alıb yad adamları evimizdən qovar, əmimi tapar, bizi Hacı Süleymanın istilərinin-mığmıgalarının əlindən xilas edərdi.

Və buna inanacaq qədər uşaq, bundan əzab çəkəcək qədər böyük idim.

Babam öləndə vəsiyyət elədi ki, yanında əmim üçün yer saxlasınlar. Saxladılar. Amma əmimin ölüsü də gəlmədi.

Qəbrin üstünü götürəndə daşa vurmağa başqa şəkil tapmadıq. Anam düyünçələrini qurdalayıb gözlərini tökdüyüm şəkli çıxartdı, daş ustasına onu verdilər.

Başdaşındakı şəkli elə düşüb ki, pərgar yerlərini bircə mən görə bilirəm və hər görəndə içim sızıldayır. Və elə sızıldayır ki, mən də bir vəsiyyət eləməyə hazırlaşırım: öləndə əmimin yerinə, babamın yanına gömsünlər məni. Körpə vaxtı lüt soyundurub köynəyinin altına saldıqları kimi... Sinəsinə sığmıb məni bağışlamasını istəyim. Gözlərini töküb dünyamızı zülmətə çevirdiyim üçün.

Nəriman Qasımoğlunun təqdimatında Anna Axmatovanın şeirləri

Böyük rus şairəsi Anna Axmatova 1889-cu ilin 23 iyununda Odessada zadəgan ailəsində dünyaya göz açıb. Atası mühəndis-mexanik olub. Şairə ana tərəfdən özünü Qızıl Orda xanı Əhməd xanın nəslindən saydığına görə sonradan Axmatova təxəllüsünü götürüb.

"Rekviyem" adlı avtobioqrafik poeması (1935-1940-cı illərdə yazılıb, 1987-ci ildə çap olunub) 1930-cu illər repressiyalarına həsr olunmuş ilk bədii əsərlərdən hesab olunur. "Qəhrəmansız poema" əsərində isə Axmatova rus ədəbiyyatının "Gümüş dövrü"nün mənzərəsini yaratmağa çalışıb.

Gəncliyində o, həmin dövrün başqa bir məşhur şairi Nikolay Qumilyovla evlənmiş, bu nikahdan gələcəyin dünya şöhrətli tarixçisi Lev Qumilyov doğulmuşdu. Ancaq Annanın bu evliliyi xoşbəxt olmamış, şairin həm əri, həm də oğlu repressiyaya uğramışdı – Nikolay sovet hakimiyyətinin erkən çağında məhv edilmiş, Levin gəncliyinin qızıl illəri Stalin həbsxanalarında keçmişdi. 1922-ci ildən Axmatovanın özünə qarşı da ciddi senzura tətbiq olunmağa başlanmış, ta ölümünə qədər onun bütün kitabları düzəlişlərlə çap olunmuşdu.

Anna Axmatova 1966-cı ilin 5 martında Moskva ətrafındakı Domodedovo şəhərciyində vəfat edib, Sankt-Peterburq yaxınlığındakı Komarovo qəsəbəsinin qəbiristanlığında dəfn olunub.

Şeirləri bir çox dünya dillərinə tərcümə edilib.

Широк и желт вечерний свет
Нежна апрельская прохлада.
Ты опоздал на много лет,
Но все-таки тебе я рада.

Сюда ко мне поближе сядь,
Гляди веселыми глазами:
Вот эта синяя тетрадь –
С моими детскими стихами.

Прости, что я жила скорбя
И солнцу радовалась мало.
Прости, прости, что за тебя
Я слишком многих принимала.

Zərif aprel yeli əsir bu axşam,
Boyamış aləmi qürub sarısı.
İllərlə geçikdin, yenə də şadam
Səni görməyimə illər sonras.

Burda, yanımdaca gəl yaxın otur,
O şən gözlərini zilləyib oxu
Bu göy dəftərimi, olanım budur –
Sadələvh şeirlər indi var-yoxum.

Bağışla, olanlar qəmli səslənir,
Salmışdım məhrimi dərdi-sərimə.
Bağışla, bağışla, çox-çox kəsləri
Sən bilib qatmışam ötən ömrümə.

▼▼▼▼▼

Я научилась просто, мудро жить,
Смотреть на небо и молиться Богу,
И долго перед вечером бродить,
Чтоб утомить ненужную тревогу.

Когда шуршат в овраге лопухи
И никнет гроздь рябины желто-красной,
Слагаю я веселые стихи
О жизни тленной, тленной и прекрасной.

Я возвращаюсь. Лижет мне ладонь
Пушистый кот, мурлыкает умильней,
И яркий загорается огонь
На башенке озерной лесопильни.

Лишь изредка прорезывает тишь
Крик аиста, слетевшего на крышу.
И если в дверь мою ты постучишь,
Мне кажется, я даже не услышу.

Yetişib ömrümün müdriklik çağı,
Tanrıya duayla baxıram göyə.
Sərgərdan olmuşam axşamqabağı
gərəksiz üzüntüm yorulsun deyə.

Dərədə pıtraqlar xışıldayanda,
quşarmudu soluxub rəng qatanda
şərimə, yazıram mən də bir yandan
bu fani həyatdan, gözəl həyatdan.

Dönürəm. Pişiyim çıxır qarşıma,
yalayır ovcumu, ruhu tellənir.
Bir alov yüksəlir ağac başına,
göl suyunda taclanıb şəkillənir.

Dam üstə qonan bir leyləkdir kəsən
sükutu arabir, laqqılıtsını
duyuram. Və əgər qarımı döysən,
çətin ki, eşidəm taqqılıtsını.

♦♦♦♦♦

О тебе вспоминаю я редко,
И твоей не пленяюсь судьбой,
Но с души не стирается метка
Незначительной встречи с тобой.

Красный дом твой нарочно миную,
Красный дом твой над мутной рекой,
Но я знаю, что горько волную
Твой пронизанный сердцем покой.

Пусть не ты над моими устами
Наклонялся, моля о любви,
Пусть не ты золотыми стихами
Обессмертил томленья мои –

Я над будущим тайно колдую,
Если вечер совсем голубой,
И предчувствую встречу вторую,
Неизбежную встречу с тобой.

Nadirən olur ki, anıram səni,
Məni füsunlamır taleyin, əlbət.
Yenə o ötəri görüş izini
Silə də bilmirəm qəlbimdən fəqət.

Qırmızı evindən yan ötüb qəsdən
Gəzirəm bulanıq çay qırağını.
Bilirəm bir acı yeltək üstünə
Əsirəm üşüdüb rahatlığını.

Olsun, sən deyildin eşq həşirində
Dodaqlarım üstə əyilib qalan.
O qızıl xislətli şeirlərimdə
Ağrımı-acımı ölümsüz qılan –

Fal açdım, gözümdə mavi görünüş
Hərduqca axşamın şəfəqlərinə,
Damır ürəyimə növbəti görüş,
Səninlə qaçılmaz bir görüş yenə.

♦♦♦♦♦

Есть в близости людей заветная черта,
Ее не перейти влюбленности и страсти, –
Пусть в жуткой тишине сливаются уста,
И сердце рвется от любви на части.

И дружба здесь бессильна, и года
Высокого и огненного счастья,
Когда душа свободна и чужда
Медлительной истоме сладострастья.

Стремящиеся к ней безумны, а ее
Достигшие – поражены тоскою...
Теперь ты понял, отчего мое
Не бьется сердце под твоей рукою.

Qoy müdhiş sükuta əsir dodaqlar
Qovuşsun, ürək də eşq ağrısından
Partlasın, onsuz da qutsal bir hədd var –
Pozulmaz məhəbbət ehtirasından.

Nə dostluq hakimdir bu yerdə, nə də
İllərlə od saçan xoşbəxtlik çağı.
Könül azaddırsa, duymaz bil nədən
Şəhvətlə ləngiyən bir halsızlığı.

O həddə can atan dəlidir, nədir,
Çatantək qəmindən ürəyi çatlar.
İndi anladınmı niyə, nədəndir
Döyünmür ürəyim əlinin altda.

◆◆◆◆◆

Был он ревнивым, тревожным и нежным,
Как божье солнце, меня любил,
А чтобы она не запела о прежнем,
Он белую птицу мою убил.

Промолвил, войдя на закате в светлицу:
"Люби меня, смейся, пиши стихи!"
И я закопала веселую птицу
За круглым колодцем у старой ольхи.

Ему обещала, что плакать не буду,
Но каменным сделалось сердце мое,
И кажется мне, что всегда и повсюду
Услышу я сладостный голос ее.

Qısqanc, səksəkəli, zərifdi. Məni
Günəş ilahitək sevirdi... Halım
Keçmişlə ötürdü, kəsdı nəğməni,
Üzdü ağ quşumun başını zalım.

Qürubdu... o axşam dedi: "Sev məni,
Şeir yaz, gül-danış, kam al həyatdan".
Kor quyu dalında o şad-xürrəmi
Basdırdım bir qızılağacın altda.

Dedim, ağlamaram bir daha, inan,
Ürəyim daş olub döyür huşumu.
Əlbət, eşidəcəm hər yerdə, hər an
O şirin nəğməli azad quşumu.

◆◆◆◆◆

А ты думал – я тоже такая,
Что можно забыть меня,
И что брошусь, моля и рыдая,
Под копыта гнедого коня.

Или стану просить у знахарок
В наговорной воде корешок
И пришлю тебе странный подарок –
Мой заветный душистый платок.

Будь же проклят. Ни стоном, ни взглядом
Окаянной души не коснусь,
Но клянусь тебе ангельским садом,
Чудотворной иконой клянусь,
И ночей наших пламенным чадом –
Я к тебе никогда не вернусь.

Sən də elə bildin öz aləmində
məni unutmağın gələr karına –
Düşəmə nələc bir qəm əlindən
ağlaya-ağlaya ayaqlarına.

Ya da üz tutaram falçı yanına
dualanmış suyla qılsın çarəmi.
Sonra yaylığını nəhs ünvanına
yollaram çatdırsın sənə ətrimi.

Lənətə gələsən. Bir ahu-zara
uyaraq zirvədən enməyəcəyəm.
Mələklər bağına, ikonalara
and olsun deyirəm, sönməyəcəyəm.
And olsun o qutsal odlu anlara,
yanına bir daha dönməyəcəyəm.

vvvvvv

Мы не умеем прощаться, –
Всё бродим плечо к плечу.
Уже начинается смеркаться,
Ты задумчив, а я молчу.

В церковь войдем, увидим
Отпеванье, крестины, брак,
Не взглянув друг на друга, выйдем...
Отчего всё у нас не так?

Или сядем на снег примятый
На кладбище, легко вздохнем,
И ты палкой чертишь палаты,
Где мы будем всегда вдвоем.

Ayrıla bilmirik, bu bizlik deyil,
Gəzirik yollarda çiyin-çiyinə.
Artıq toran düşür, günəş əyilir,
Sən öz aləmində, mənə lal yənə.

Giririk kilsəyə... nikah, xaç suyu,
Rəhmət oxuyurlar bir də ölüyə.
Çıxırıq... qəlbimi cavabsız qoyur
Bir sual: bizimki alınmır niyə?

Ya da məzarlığa çökmüş qar üstə
Əyləşib dəririk nəfəsimizi.
Əbədi cütlükdə yaşatmaq istər
Çubuqla cızdığın otaqlar bizi.

◆◆◆◆◆

Было душно от жгучего света,
А взгляды его – как лучи...
Я только вздрогнула. Этот
Может меня приручить.

Наклонился – он что-то скажет.
От лица отхлынула кровь.
Пусть камнем надгробным ляжет
На жизни моей любовь.

Не любишь, не хочешь смотреть.
О, как ты красив, проклятый!
И я не могу взлететь,
А с детства была крылатой.

Мне очи застил туман,
Сливаются вещи и лица...
И только красный тюльпан,
Тюльпан у тебя в петлице.

Как велит простая учтивость,
Подошел ко мне. Улыбнулся,
Полуласково, полулениво
Поцелуем руки коснулся.

И загадочных, древних ликов
На меня поглядели очи...

Десять лет замираний и криков,
Все мои бессонные ночи

Я вложила в тихое слово
И сказала его напрасно.
Отошел ты, и стало снова
На душе и пусто и ясно.

Qarsırdı işığı, istilənirdim,
Duydum, baxışından şüalanıram.
Dixsinib fikrimdən tüstülənirdim –
Tək onun vəslində olaram aram.

Əyildi... hə, nə sə indi deyəcək...
Meyittək ağardım, dondu həsrətim.
Ömrümün üstündə məzar daşıtək
Uzanıb uyusun qoy məhəbbətim.

Hə, məni sevmirsən? Nolar, baxsana.
Necə də gözəlsən, lənətə gəlmiş.
Tabım yox göylərə qalxım cövlana,
Çocuqkən çaldığım qanad əzilmiş.

Gözlərim dumanlı, görmür heç nəyi
Qarışıb hər nə var biri-birinə...
Qırmızı zanbaqdır, yalnızca dəyir
Gözümə, taxılıb düymə yerinə.

Gəlib yaxınlaşdı, nəhayət, səssiz.
Sadə ədəb vardı bu əməlində.
Bir az nəvazişlə, bir az həvəssiz
Əyilib önümdə öpdü əlimdən –

Tuşlandı üzümə səmt ikonalar,
Sehrli gözləri müqəddəslərin...
Yuxusuz gecələr, naləli anlar,
Bir də ki, on illik sükut səsləri

Sığışdı sakitcə bir söz içinə.
Nahaqdan söylədim bu sözü, heyhat.
Getdin, aralandın, qəlbimə yenə
Doldu o əzəlki boş, aydın həyat.

♦♦♦♦♦

Сжала руки под тёмной вуалью...
"Отчего ты сегодня бледна?"
– Оттого, что я терпкой печалью
Напоила его допьяна.
Как забуду? Он вышел, шатаясь,
Искривился мучительно рот...
Я сбежала, перил не касаясь,
Я бежала за ним до ворот.
Задыхаясь, я крикнула: "Шутка
Всё, что было. Уйдешь, я умру."
Улыбнулся спокойно и жутко
И сказал мне: "Не стой на ветру".

Sıxdım əllərimi qara tül altda...
"Rəngin niyə qaçıb, nə olub sənə?"
– Tünd kədər camını xoş bir saatda
İçirdim, içdiyi vurdu beyninə.
Çıxdı, səntirlədi, getdi səmirsiz,
Üzündə-gözündə əzab, həyəcan.
Enib pillələrdən sürəhilərsiz
Yüyürdüm tənənfəs darvazayacan.
"Dediyim nə varsa, bil, zarafatdı,
Getsən ölərəm mən" – qışqırdım bərkdən.
Qorxunc təbəssümlə bircə söz atdı
Mənə sakit-sakit: "Durma küləkdə".

Песня последней встречи

Так беспомощно грудь холодела,
Но шаги мои были легки.
Я на правую руку надела
Перчатку с левой руки.
Показалось, что много ступеней,
А я знала – их только три!
Между кленов шепот осенний
Попросил: "Со мною умри!"

Я обманут моей унылой
Переменчивой, злой судьбой".
Я ответила: "Милый, милый –
И я тоже. Умру с тобой!"

Это песня последней встречи.
Я взглянула на темный дом.
Только в спальне горели свечи
Равнодушно-желтым огнем.

Son görüş nəğməsi

Necə də üşütmə tutmuşdu, fəqət
Çəkib aparırdı ayağım məni,
Özümdə deyildim, çaşqındım, əlbət,
Sağ ələ geymişdim sol əlcəyimi.
Çoxaldı gözümdə pilləkən sayı,
Yaxşıca bilsəm də üçcə pillədir.
Qəfil pıçıldadı bir ağcaqayın:
“Pəyızdır, bir yerdə ölək, taledir,
Aldandım rüzgara, bax, əzib məni
Ömrüm puça getmiş bu yelbeyinlə”.
Söylədim: “Əzizim, əzizim mənim,
Mən də sənin kimi. Ölləm səninlə”.
Son görüş nəğməsi, bu da ayrılıq.
Gözüm bir qaranlıq evə zillənir.
Yataq otağına laqeyd sarılıq
Salmışdı şamların titrək dilləri.

Şair, alim, tərcüməçi Nəriman Qasımoğlu 1956-cı ildə Bakıda doğulub. Hüseyn Cavid adına 132 sayılı şəhər orta məktəbini qızıl medalla, Bakı Dövlət Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirib. Yəməndə və Liviyada ərəb dili üzrə mütərcim kimi fəaliyyət göstərmiş.

1987-ci ildə Moskvada namizədlik dissertasiyasını müdafiə edib. 1970-ci illərdən bədii yaradıcılıqla məşğuldur. Şeirləri Azərbaycandan başqa Türkiyə, İran, Suriya və İraqda da çap olunub. Bir neçə kitabın, eləcə də Qurani-Kərimin Azərbaycan dilinə bədii tərcüməsinin müəllifidir. 1994-cü ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, 1999-cu ildən Azərbaycan Din və Demokratiya Mərkəzinin sədridir.

Kamal ABDULLA
akademik

Sirr qorunduğu andan yayılmağa başlayır

(“Əvvəl-axır yazılanlar” silsiləsindən)

Kontekst genişləndikcə tekst dərinləşir.

Sənət sənət üçündür, ancaq sənət sənət üçün deyil.

Orta əsrlər Azərbaycan deyimi: "Sər verərəm, sirr vermərəm".

Sirr qorunduğu andan yayılmağa başlayır. SIRRİN atası yoxdur, anası yoxdur. SIRRİN övladı da yoxdur.

Onu qorumaq ona acımaqdan gəlir. Sən elə bilirsən ki, qoruya-qoruya ona zərər dəyməsinin qarşısını alırsan. Onu ürəyində gəzdirənlərin asudəliyinə xidmət edirsən. Amma yox. Belə deyil. SİRRI qorumağa başladinsa, o özü özünü yaymağa, özü özünü faş eləməyə başlayır. Bu necə olur baş verir?! SİRRI-XUDAMI?! SİRRI-XUDA!!

Sən yazdığın zaman cümlənə inanmalısən, oxuduğun zaman ona inanmaya da bilərsən.

Ədəbiyyat insana qanad verir, kobud tənqid bu qanadı sındırır.

Orta əsrlər Azərbaycan deyimi (qoşuna dəvət çağırışı):
"Kim yatağında tərləyib ölmək istəmirsə, sıralarımıza gəlsin".

Belə bir inam var ki, Azərbaycan insanı şeir yazmaq dəlisidir. Bu, belə deyil. Azərbaycan insanı, əslində, harmoniya dəlisidir. O, şeir yazanda qafiyə, heca axtarışına çıxmır, bunlar bir bəhanədir. Bizimki harmoniya axtarışına çıxır.

Pərdəöndən (səhnədən) fərqli olaraq, pərdəarxasında (kulisdə) baş verənlər daha maraqlıdır. Beləcə, balaca uşaq "kukla"nın qarnını yırtıb orada nə gizlədildiyini öyrənmək istəyir. Biz hələ də balaca uşaqlarıq.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının qəhrəmanları Basat və Beyrək arasında hansı münasibətlər mövcud olub?! Ümumiyyətlə, hər hansı münasibət olubmu?! Bəlkə onlar bu anaxronik (eyni zamana aid olmayan) mətnin müxtəlif zaman kəsiklərindən boylanırlar?! Yoxsa eyni zamana aiddirlər?! Dədə Qorqud onların ikisinə də eyni övlad kimi münasibət bəsləyirmi?! Basat da, Beyrək də hər biri öz boylarının (hekayətlərinin) qəhrəmanıdır. Mətnin dərin qatından məlum olur ki, onlar eyni zaman kəsiyinə məxsus personajlardır. Doğrudur, bu personajlar Dastan səhifələrində bir-birilə görüşürlər. Amma buna baxmayaraq, qətiyyətlə demək olar ki, ayrı-ayrılıqda müsbət olan bu iki obrazın bir-birinə münasibəti barışmazlıq və düşmənçilik üzərində qurulmuşdur.

Sonuncu boyda biz bu düşmənçiliyin mətnin üst qatına sızmış əks-sədasını eşidirik. Aruz Qoca tərəfindən yaralanmış Beyrək öz evində ölüm yatağında. Beyrək Qazana köməyə gəlməsi üçün xəbər göndərir. Bu xəbərin içində belə yalvarış dolu xahişlər var:

"Aruz oğlu Basat gəlmədən, evimi-obamı çalıb-çapmadan, ağca üzül halımı əsir edib aparmadan Qazan özünü mənə yetirsin".

Necə dəyərlər, şərhə ehtiyac yoxdur.

Basat təhlükəsi Beyrək üçün son dərəcə real təhlükədir. Bu təhlükənin arxasında, daha doğrusu, dərin qatında hansı səbəblər gizlənib – bunu demək asan məsələ deyil. Bu məqamla bağlı Baniçiçək faktoru əsas rol oynayan səbəb kimi qarşımızda böyük bir suala dönür.

Həyatında olan taleyində, deməli, var imiş. Taleyində olan həyatında olmaya bilər.

Bizim yaşamımız variantlardadır. Bircə dəfə invariant xəttinə düşsək, dünya dağılar.

Yaxşı əsərləri təxəyyülü olmayan oxucular üçün yazmaq lazımdır. Təxəyyülü olanlara yaxşı olmayan əsərlər də yetər.

Etiraflara doğru: "Yarımqıq əlyazma" ən böyük abstraksiyada mifoloji tarixlə real tarixin üzbəüz, qarşı-qarşıya qoyulmasıdır. Kitabı-Dədə Qorqud müstəvisi mifoloji tarix, Şah İsmayil müstəvisi real tarixdir.

Böyük ustad Umberto Eko məni Milana evinə dəvət etmişdi. Onunla görüşümüz zamanı mənə ilk sualı bu oldu: "Məndən burda bizim kretinlər soruşan kimi, Sizdən də orda sizin kretinlər soruşduqlarını bu əlyazma həqiqətən vardır, yoxsa yoxdur?" Ustad "Yarımqıq əlyazma" romanındakı yarımqıq əlyazmanı nəzərdə tuturdu.

Soruşanlar isə həqiqətən olmuşdu. Kretinlər hər yerdə eyni kretinlərdir.

Azərbaycan ədəbiyyatından artıqları Okkam ülgücü ilə kəsib atsaq, ondan nə qalar?! Düşünmək belə qorxuludur.

Sofokl. "Antiqona". Vahiməli ehtiraslar.

Freyd. Edipin sirri. Vahiməli ehtiraslara vurğunluq.

Kreont tərəfindən qaranlıq dünyaya gömülən Antiqonanın faciəli sonu Mifin Edipdən almaq istədiyi intiqamın bir parçası kimidir.

Təpəgözün intihar arzusu "Dədə Qorqud" dastanının məlum boyunun sonunda Təpəgözün özü tərəfindən dilə gətirilir. Bu niyyət eləcə niyyət olaraq qalır və həyata keçmir. Təpəgöz Basat tərəfindən öldürülür. Amma Azərbaycan ədəbiyyatında özünəqəsd məsələsi məhz Təpəgözlə başlayır.

Özünəqəsd təcrid olunmuş bir proses deyil, onun məşum keçmiş, psixoloji bugünü və qeyri-müəyyən gələcəyi var. Eynən Təpəgözdə olan kimi.

Bu hekayə Şərq nağılları kimidir. Əvvəli nəşəli, ortası müəmmalı, sonu isə xoşbəxtliklə doludur – göydən üç alma hökmən düşür.

Bütövlükdə qəmlidir.

Adam var ki, dünyasını dəyişir.

Adam var ki, vəfat edir.

Adam var ki, ölür.

Adam var ki, "çezir".

Adam var ki, gorbagor olur.

Tənqid ona görə ictimai şüurun aparıcı xətlərindən birinə çevrilə bilmir ki, o, sanki qapalı bir rejimdə çalışır. Bir əsəri, yaxud bir yazıçını işıq altına alıb bütün diqqətini ona yönəldir. Ədəbi kontekst (qorxuram bura mədəni sözünü də əlavə eləməyə, halbuki vacibdir və məsələ ədəbi-mədəni kontekstdə nəzərdən keçirilməlidir!) nəzərə alınmır. Ancaq bir əsərdən danışan tənqidçi ancaq qırmızı rəngi görəndə öküzlü kimidir. Əlbəttə ki, bu bənzətməni yaxşı mənada qəbul etmək lazımdır. Vaxt olub ki, Baş allah Zevs də öküzlü cildinə girib.

Müqayisələr, assosiasiyalar, digər mədəni xətlərə keçidlər tənqiddə, təəsüf ki, yoxdur. Hansısa bədii əsər hansısa musiqi parçası ilə müqayisə olunubmu? Olunmayıb. Hansısa rəsm nümunəsi ilə müqayisə olunubmu? Olunmayıb. Bütöv mədəni hadisəni tənqidçilərimiz görə bilmir. Bir əsərin içinə girib ondan o tərəfdə baş verənləri öz işığına yığa bilmir. Mən hələ digər ədəbiyyatların oxşar kontekstlərini demirəm.

Kim kimi xatırladır?

Kim kimdən təsirlənib?

Ədəbi şəcərələr nəyin əsasında müəyyənləşə bilər?

Bunlar olmasa, ədəbi tənqid yenə də "qırmızı" rəngin əsarətindən canını qurtara bilməyəcək.

Boşluq davam edəcək. Səhra isə, Nitsşe deyən kimi, böyüyəcək.

Hüseyn Cavid "Qızlar məktəbində" balladasını balaca qızçıqazın bütün insanları sevməsi ideyası ilə bitirir.

Məhəmməd Füzuli yenidən doğulmuş Qeysin dili ilə Allaha müraciətlə belə deyir:

Həm ver mənə qəm yemək kəməli,

Həm aləmi qəmdən eylə xali.

Rəngindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq bütün insanları sevən Gülbahardan gedən yol Qeymə qədər, bütün aləmin qəmini, ağrısını ürəyinə yığmaq istəyən Füzuliyə qədər uzanır. Cavid, beləcə, Füzuli ilə səsləşir və onlar eyni mənəvi-mədəni məkanın sakinlərinə dönürlər. Ədəbi şəcərə budur və bundan başqa heç nə deyil...

Rəşad İLYASOV

*Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi
Analitika şöbəsinin müdiri, fəlsəfə doktoru*

Təsəvvüf fəlsəfəsi və multikulturalizmin ontoloji paralelliyinə dair

Multikulturalizm birbaşa cəmiyyətin strukturu və mahiyyəti ilə bağlı olduğuna görə sosial hadisələrin həyata keçmə şəkilləri, onları idarə edən qayda və qanunların müəyyənləşdirilməsi ontoloji olaraq cəmiyyət fenomenini öncədən “var sayır”. Varlıq aləmində olduğu kimi, cəmiyyətin strukturu və mövcudluğu da metafizik aspektdən araşdırılır.

Bu baxımdan metafizikanın ən mühüm mövzusu olan “ontologiya” (varlıq məsələsi) “incəsənət ontologiyası”, “siyasət ontologiyası” ilə bərabər, müasir dövrdə amerikalı filosof Con Sörlün tədqiq etdiyi kimi, “sosial ontologiya”-nı da ehtiva edir.

Burada İslam sosiologiyası “sac ayaqları” metafora vasitəsilə təqdim edilir. “Ayaqlar”dan biri kəlam-fiqh (teologiya-hüquq), ikincisi fəlsəfə, üçüncüsü isə təsəvvüfdür. Hər üç istiqamət varlığı, fərdi və cəmiyyəti öz cəhətindən qiymətləndirir. Qənaətimcə, varlığı və bəşəri münasibətləri ən yüksək səviyyədə, fəlsəfi-metafizik cəhətdən açıqlayan, dəyərləndirən təsəvvüf fəlsəfəsidir. Bütün bu istiqamətlər ontoloji baxımdan bir-birinə zidd deyil, əksinə, bir-birini tamamlayır.

Təsəvvüf fəlsəfəsi insan və cəmiyyəti metafizik-mistik paradıqmadan izah edir. Multikulturalizm isə müxtəlif cəmiyyətlərin mədəni və identik əsaslarına söykənir. Həm təsəvvüf fəlsəfəsinin, həm də multikulturalizmin ontoloji təməllərini metafizik-fəlsəfi mövqedən də ələ almaq mümkündür. Bu zaman insanın və cəmiyyətin əxlaqi kamilləşməsinin yollarını və metodologiyalarını alternativ şəkildə kəşf etmiş olarıq.

Multikulturalizm ilə təsəvvüf fəlsəfəsinin ən çox paralellik təşkil etdiyi məqamlardan biri “kəsrətdə vəhdət” (çoxluqda birlik) təbiri ilə ifadə oluna bilər. Təsəvvüf fəlsəfəsinə sistemləşdirən bütün sufilər varlıqda çoxluq olduğunu, bu çoxluğun İlahi təcəlli nəticəsində meydana gəldiyini, çoxluqların varlığa nisbət-də kölgə mahiyyəti daşdığını vurğulayıblar. Bu ziddiyyət isə çoxluqda birliyin, yaxud birin tanınması, dərk olunması yolu ilə həllini tapır. İslam düşüncəsi, xüsusilə təsəvvüf fəlsəfəsi bütün kainata və varlıqlar arasındakı münasibətlərə bu paradıqmadan yanaşır. Birlik-çoxluq (vəhdət-kəsrət) fərqi izah etmək üçün sufilər analogiya metodundan yararlanırlar. Vəhdət, bütövlük aləmi dəryaya bənzədilir. Tək-tək damlalar və dalğalar isə çoxluğu rəmzləndirir. Dalğalar

və damlalar yalnız dərya vasitəsilə bütövlüyə çatır. Burdan belə nəticə hasil olur ki, damla da, dalğa da dəryanın təcəllisi və nişanələridir. Dalğalar dənizə qayıtdığı kimi, insan da sonunda Allaha qayıdır.

Multikulturalizm sosial sahədə cəmiyyətin müxtəlif etnik və dini kimliklərinin vəhdətinə, “müxtəliflikdə birlik” (unity in diversity) fəlsəfəsinə istinad edir. Ölkə daxilində müxtəlifliklərin olması və bunların həm ictimai, həm də dövlət siyasətiylə dəstəklənib formalaşdırılması multikulturalizmin ontoloji əsasıdır. Multikulturalizm üzrə məşhur mütəxəssis Çarlz Taylor ölkə daxilində müxtəlif kimliklərin özlərini ifadə etməsini “tanınma siyasəti” termini ilə işarələyir. Fəlsəfi baxımdan “tanınma” immanent mənada bir “imkanı” da özündə ehtiva edir. Bu cəhətdən tanınma “imkanı” metafizik məzmun və mahiyyət daşımaqla multikulturalizmin ontoloji dayaqlarından birinə çevrilir.

Təsəvvüfdəki “mən” və “sən” məfhumları multikulturalizmdəki “mən” və “başqası” kateqoriyaları ilə paralellik təşkil edir. Metafizik cəhətdən yanaşanda təsəvvüf fəlsəfəsində “mən” və “sən” anlayışları ilahi mərtəbədə “O”na çevrilir. Nəticədə nə “mən” qalır, nə də “sən”, qalan yalnız “O” olur.

Təsəvvüf fəlsəfəsində “mən”in dərinliklərinə varmağın yolu nəfsin tam silinməsi deyil, onun dərk olunması və cilovlanmasıdır. Sosial mənada da nəfsin ölümü qəbuləilməzdir. Bunu təsəvvüf fəlsəfəsini sistemləşdirmiş və öz həyatında tətbiq etmiş İbn Ərəbi, Sadrəddin Konyəvi, Cəlaləddin Rumi kimi böyük sufilərin bizə gəlib çatmış əsərlərinə, həyat faktlarına əsasən də demək mümkündür. Təsəvvüfdəki “xəlvət dər əncümən” (cəmiyyət içərisində Haqqı unutmama) məfhumu birbaşa ictimai fenomenin qəbulu anlamına gəlir. Bu düşüncə “Quran”ın “Nur” surəsinin 37-ci ayəsinə istinadla şərh və təfsir olunur: “Elələri var ki, onlar üçün nə ticarət, nə də alış-veriş Allahı zikr etmələrinə, xatırlamalarına maneə yaratmır”. Bu kontekstdə yanaşsaq, təsəvvüf fəlsəfəsində cəmiyyət, ictimai münasibətlər və multikultural mühit yox sayılmır, əksinə, ilahi-metafizik aspektdən, ümumi varlıq anlayışı paradigmasında izah olunur.

Sufizmin “kəsrətdə vəhdət” və “xəlvət dər əncümən” paradigmaları ilahi-metafizik mahiyyət daşısa da, tarix boyunca İslam sivilizasiyasında ictimai münasibətləri, cəmiyyət fenomenlərini açıqlamaq üçün də istifadə edilib. İslam düşüncəsinə görə, cəmiyyətin metafizik-ontoloji əsasları bu istiqamətdə formalaşdırılıb.

Ümumiyyətlə, İslam düşüncəsinə xas olan “yaradılanı sev Yaradandan ötrü” ədəbi-fəlsəfi baxış tərzilə ictimai həyatdakı fərd və cəmiyyət münasibətlərinin birbaşa əlaqəsi var. Bu paradigmaya görə, tolerantlıq, başqalarına hörmət və qayğı göstərilməsi Tanrı nəzərində xoş qarşılanır. Hətta qarşı tərəfdən nifrətə məruz qalınsa belə.

Dövrümüzün ictimai xəstəliyinə çevrilmiş “özünə yadlaşma”, “kimlik problemi” təsəvvüf baxımından “nəfs” fenomeninin insan qəlbini və ruhunu pərdələməsi ilə izah oluna bilər. Sufi düşüncəsiylə nəfsi tərbiyələndirmək üsulları fərdlə cəmiyyətin sosial münasibətlərində böyük mənəvi tərəqqiyə nail olunmasına ciddi təkan verir. Təsəvvüf deyil ki, son illərin statistikasına görə, ABŞ-da ən çox satılan kitablar arasında Mövlana Cəlaləddin Ruminin “Məsnəvi”si ön sıralarda yer alır...

MM - MULTİKULTURALİZM MOZAİKASI

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi (BBMM) və Dini Qurumlarla İş Üzrə Dövlət Komitəsinin (DQİDK) birgə təşkilatçılığı ilə "1918-ci il azərbaycanlıların soyqırımının 100-cü ildönümünə dair Tədbirlər Planı" çərçivəsində iyulun 3-də Şamaxı Cümə məscidində "Azərbaycanın dini-mədəni abidələrinə qarşı erməni vəhşiliyi" mövzusunda konfrans keçirilib.

*Şamaxı Cümə məscidində keçirilən konfransdan görüntü.
Çıxış edir BBMM-in icraçı direktor əvəzi Rəvan Həsənov*

Müvafiq dövlət qurumları əməkdaşlarının, dini konfessiya rəhbərləri və təmsilçilərinin, alimlərin, ictimaiyyət nümayəndələrinin qatıldığı konfransda çıxış edən rayon icra hakimiyyəti başçısının müavini Gülnisə Ələkbərova, BBMM-in icraçı direktor əvəzi Rəvan Həsənov, DQİDK-nın sədr müavini Gündüz İsmayılov və Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi sədrinin müavini Fuad Nurullayev tədbirin aktuallığını, erməni saxtakarlığının işfasi baxımından əhəmiyyətini vurğulayıblar. Bildirilib ki, Ermənistanın işğal etdiyi tarixi Azərbaycan torpaqlarında dağıdılan, eyni zamanda ermənilərin özünüküləşdirməyə cəhd göstərdikləri dini abidələrimizlə bağlı elmi müzakirə və diskussiyaların aparılması, cəmiyyətin yeni araşdırmalar zamanı aşkar edilən tarixi faktlarla məlumatlandırılması daim diqqət mərkəzində olmalıdır.

Konfransda AMEA Şərqsünəşliq İnstitutunun baş elmi işçisi Solmaz Rüstəmovə-Tohidinin "1918-ci ildə Şamaxı şəhəri və qəzasında soyqırımına məruz qalan məscidlər", Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanasının söbə müdiri Nazim Mustafanın "İrəvan şəhərində Azərbaycan abidələrinə qarşı erməni vandallizmi", AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun direktor müavini Xəzər Əliyevin "Azərbaycan incəsənətində soyqırımı mövzusu", "İçərişəhər" Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruyucu İda-

rəsinin şöbə müdiri Kamil İbrahimovun "Qədim Şirvan eli və 1918-ci il soyqırımı", tədqiqatçı jurnalist Mübariz Xəlilovun "Erməni vandalizmi və Pir Hüseyn Xanəgahı" mövzularında məruzələri dinlənilib. Məruzələr ətrafında geniş fikir mübadiləsi aparılıb.

Çıxışlarda o qanlı hadisələrin şahidi olan Cümə məscidinin Prezident İlham Əliyevin tapşırığı ilə əsaslı təmir edildiyi diqqətə çatdırılıb, müstəqilliyimizin verdiyi imkanlardan maksimum bəhrələnən xalqımızın və dövlətimizin milli mənəvi dəyərlərə yüksək və həssas münasibətindən bəhs edilib, ermənilərin bu gün işğal altında olan torpaqlarımızda dağıtdıqları məscidlərimiz, tarixi, maddi-mədəniyyət abidələrimiz barədə danışılıb.

* * *

İyulun 4-də BBMM-də Bakı şəhəri Dağ yəhudiləri dini icmasının rəhbəri Milix Yevdayevin "Jewish life in Azerbaijan" ("Azərbaycanda yəhudilərin həyat tərzini") adlı kitabının təqdimatı keçirilib.

"Jewish life in Azerbaijan" adlı kitabın BBMM-də keçirilən təqdimat mərasimi. Çıxış edir Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Mübariz Qurbanlı

Əvvəlcə BBMM-in icraçı direktor əvəzi Rəvan Həsənov kitab haqqında məlumat verərək bildirdi ki, kitabda Azərbaycanda yaşayan yəhudilərin adət-ənənələri, mədəniyyəti, həyat tərzini, eləcə də Azərbaycan-İsrail münasibətləri haqqında məqalələr yer alıb.

Kitab Milix Yevdayevin ABŞ-ın Los-Anceles şəhərində nəşr edilən "Jewish Journal" qəzetində dərc olunmuş məqalələrinin toplusundan ibarətdir.

Prezident Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin müdiri Etibar Nəcəfov çıxışında bildirdi ki, Azərbaycandakı multikultural mühit beynəlxalq aləmdə yüksək qiymətləndirilir. Azərbaycanın tolerantlığı dünyada bir nümunəyə çevrilib.

DQİDK-nın sədri Mübariz Qurbanlı çıxışında Azərbaycanın mövcud multikulturalizm və tolerantlıq ənənələrindən danışdı. Qeyd edib ki, bu nəşrdə də milli və dini məsuliyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin ölkəmizdə dinc yanaşı və sülh şəraitində yaşadığı bildirilir.

Rus Pravoslav Kilsəsinin Bakı və Azərbaycan Yeparxiyasının arxiyepiskopu Aleksandr İşeyin, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi sədrinin müavini Fuad Nurullayev, Avropa yə-

hudilərinin Bakı dini icmasının sədri Aleksandr Şarovski, İlahiyyat İnstitutunun rektoru Ceyhun Məmmədov, Azərbaycan Respublikasının Alban-Udi xristian dini icmasının sədri Robert Mobili və digərləri çıxış edərək yeni nəşrin önəmindən danışılar. Qeyd olunub ki, kitabda həmçinin Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, Ermənistanın ölkəmizə qarşı hərbi təcavüzü, 20 Yanvar faciəsi və Xocalı soyqırımını kimi xalqımızın başına gətirilən dəhşətli faciələr haqqında ətraflı məlumat verilir.

Daha sonra kitabın müəllifi Milix Yevdayev çıxış edərək bildirib ki, Azərbaycandakı bütün xalqların nümayəndələri özlərini yaşadıkları ölkənin layiqli vətəndaşları hesab edirlər, çünki ölkədə bunun üçün kifayət qədər yaxşı şərait, xoş münasibət var. Müəllif kitabında da bu məsələlərin xüsusi qeyd olunduğunu deyib.

Azərbaycan milli mətbuatının 143 illiyi münasibətilə iyulun 19-da BBMM-də "Media və multikulturalizm" mövzusunda dəyirmi masa keçirilib.

BBMM-də dəyirmi masa. Çıxış edir Mərkəzin icraçı direktor əvəzi Rəvan Həsənov

Mərkəzin icraçı direktor əvəzi Rəvan Həsənov deyib ki, 1875-ci il iyulun 22-də "Əkinçi" qəzetinin nəşrə başlaması ilə böyük maarifçi və nəşir Həsən bəy Zərdabi tərəfindən əsas qoyulmuş Azərbaycan milli mətbuatı həmişə qabaqcıl ideyaların carçısı, öz dövrünün güzgüsü olub. İctimai fikrin digər ifadə vasitələrinin kifayət qədər inkişaf etmədiyi bir zamanda mətbuat xalqın geniş dairələrini düşündürən problemləri diqqət mərkəzinə gətirib, ictimaiyyətin müzakirəsinə çıxarıb.

Prezident Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin məsul işçisi Pənah Cahangirov Azərbaycanda kütləvi informasiya vasitələrinin sərbəst fəaliyyəti üçün yaradılan əlverişli şəraitdən, milli mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanmasında və təbliğində medianın rolundan danışib.

Sonda Azərbaycan dövlətinin multikulturalizm siyasətini həyata keçirməkdə və onun təbliğində BBMM-lə sıx əməkdaşlıq edən KİV nümayəndələri mükafatlandırılıblar.

İyulun 24-də Qazax rayonunun Gənclər Mərkəzində "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında" kitabı qərb bölgəsi rayonlarının ictimaiyyət nümayəndələrinə təqdim olunub.

Qazax rayonunda “Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında” kitabının təqdimatı

Təqdimatdan öncə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Qazax şəhərinin mərkəzində ucaldılmış abidəsi ziyarət olunub, abidənin önünə gül dəstələri düzülüb.

Sonra tədbir rayonun Gənclər Mərkəzində davam etdirilib. Tədbiri Qazax Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Rəcəb Babaşov açaraq qonaqları salamlayıb.

BBMM-in şöbə müdiri Yadigar Məmmədli, Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun rektoru Ceyhun Məmmədov tədbirdə çıxış ediblər.

Sonra Qazax rayon ictimaiyyətinin nümayəndələri və dindarlar Azərbaycanda tarixən formalaşmış tolerant mühit və multikultural dəyərlər haqqında öz fikirlərini bölüşüb, ölkəmizdə həyata keçirilən dövlət-din münasibətlərinin yüksək səviyyədə olduğunu əyani misallarla tədbir iştirakçılarının diqqətinə çatdırıblar. Bununla yanaşı, çıxışçılar multikulturalizm və tolerantlığın ölkəmizdə sabitliyin əsasını təşkil etdiyini, bu siyasətin bundan sonra da qorunub saxlanmasının vacib olduğunu vurğulayıblar.

Qeyd edək ki, kitabın ideya müəllifi Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri akademik Ramiz Mehdiyev, məsləhətçisi Azərbaycan Prezidentinin ictimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi, tarix elmləri doktoru, professor Əli Həsənov, tərtibçiləri Prezident Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin müdiri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Etibar Nəcəfov, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Himayəçilik Şurasının sədri akademik Kamal Abdulla, AzərTAcın baş redaktoru Cavid Bədəlov və BBMM-in şöbə müdiri Sərxanbəy Xuduyevdir.

İyulun 25-də BBMM-in icraçı direktor əvəzi Rəvan Həsənov fransız yazıçı, “Beynəlxalq Reyn Dərnəyi”nin prezidenti Jerar Kardon ilə görüşüb. R.Həsənov Azərbaycandakı tolerant və multikultural mühitdən, ölkə rəhbərliyinin həyata keçirdiyi multikulturalizm siyasətinin uğurlarından, eləcə də BBMM-in bu sahədə gördüyü işlərdən ətraflı söhbət açıb. Multikulturalizmin Azərbaycan və Avropa modelləri arasındakı fərqdən danışan icraçı direktor əvəzi bu gün “Azərbaycan multikulturalizmi” fənninin 20 nüfuzlu xarici ölkə universitetində tədris olunduğunu da vurğulayıb. O, ölkə başçısının təşəbbüsü ilə təşkil olunan beynəlxalq forumlar, habelə “Bakı prosesi”nin 10 illiyi haqda da geniş məlumat verərək, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin bünövrəsini qoyduğu multikulturalizm siyasətinin onun layiqli siyasi varisi Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirildiyini qeyd edib.

Fransız yazıçı Jerar Kardon BBMM-in qonağıdır

Ölkəmizə hər səfərində davamlı inkişafın şahidi olduğunu vurğulayan fransız yazıçı Azərbaycanı tolerantlıq mühitini təqdirəlayiq hal kimi qiymətləndirib. Jerar Kardon Azərbaycan multikulturalizm modelinin uğurlu olduğu fikrini təsdiqləyərək, bu fənnin xarici ölkələrin ali məktəblərində tədrisini müsbət hal kimi dəyərləndirib. O, həmçinin BBMM-in Avropadakı fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək, gələcək yazılarında bu məsələlərə xüsusi yer ayıracağını qeyd edib.

Görüşdə Azərbaycandakı multikultural mühit və humanitar siyasətlə yanaşı, Azərbaycan–Fransa dostluq əlaqələri haqqında qarşılıqlı fikir mübadiləsi aparılıb.

Amerika Sefard Federasiyasının icraçı direktoru Ceyson Qubermanın rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin qonağı olub. BBMM-in icraçı direktor əvəzi Rəvan Həsənov amerikalı qonaqlara Mərkəzin fəaliyyəti, həyata keçirilən layihələr və ölkəmizdə uğurla qorunan multikultural mühit haqqında ətraflı məlumat verib.

R.Həsənov bildirib ki, Prezident İlham Əliyev multikultural atmosferin qorunub saxlanması böyük önəm verir. Azərbaycanda tolerantlıq mühitinin hazırkı səviyyəyə gəlib çatması dövlətimizin başçısının apardığı siyasətin, dinindən, dilindən və milli məsuliyyətindən asılı olmayaraq hər bir vətəndaşımıza bərabər münasibətinin nəticəsidir: "Multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir, həyat tərzidir. Azərbaycan öz multikultural və tolerant yaşam tərzilə dünyaya nümunədir. Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi tolerantlıq siyasəti ölkəmizdə yaşayan etnik və dini icmalar arasında dostluğun, qardaşlığın daha da möhkəmlənməsinə zəmin yaradır. Bütün bunlar Ümummilli Lider Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu siyasətin uğurla davam etdirilməsinin nəticəsidir".

İcraçı direktor əvəzi qeyd edib ki, azərbaycançılıq məfkurəsinə uyğun olaraq tolerantlığın və mədəni, dini, linqvistik müxtəlifliyin qorunmasını təmin etmək, eləcə də Azərbaycanı dünyada multikulturalizm mərkəzi kimi tanımaq, mövcud multikultural modelləri tədqiq və təşviq etmək Mərkəzin əsas məqsədidir. R.Həsənov amerikalı qonaqların diqqətinə çatdırıb ki, bu gün Azərbaycan multikulturalizmi fənni dünyanın iyirmiyyə yaxın universitetində tədris olunur. BBMM-in doqquz ölkədə filiali var.

Amerika Sefard Federasiyasının icraçı direktoru Ceyson Qubermanın rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti BBMM-in qonağıdır

Amerika Sefard Federasiyasının icraçı direktoru Ceyson Quberman rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətinin ölkəmizə səfəri çərçivəsində bir sıra qurumlarda, eləcə də bölgələrdə yaşayan yəhudi icmasının nümayəndələri ilə görüşlər keçirmək, ölkəmizdəki multikultural mühit, xalqımızın tolerantlıq ənənələri ilə yaxından tanış olmaq istədiklərini bildirib. Qonaq qeyd edib ki, Azərbaycan multikulturalizminin fənn kimi dünya elm ocaqlarında tədris olunması təqdirəlayiqdir və bu iş davam etdirilməli, müxtəlif xalqların, dini konfessiyaların birgəyaşayış mədəniyyəti bütün dünyaya çatdırılmalıdır. C.Quberman bildirib ki, Azərbaycan öz nümunəsi ilə digər ölkələri həvəsləndirir və onun təcrübəsindən istifadə olunması vacibdir.

Sonda qonaqlara Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin hədiyyələri təqdim olunub.

** * **

Belqrad Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində MELİSSA – İpək Yolu Üzərində Kitabxanalar (MELISSA – LIBRARIES ALONG THE SILK ROAD) adlı beynəlxalq elmi konfrans keçirilib.

Sözügedən konfransın açılış mərasimi Azərbaycan Dillər Universitetinin təşəbbüsü və Azərbaycanın Serbiyadakı səfirliyinin dəstəyi ilə Serbiyanın Belqrad Universitetinin Filologiya fakültəsində yaradılmış Azərbaycan Dili və Mədəniyyəti Mərkəzində baş tutub. Azərbaycan Dillər Universitetinin də təşkilatçılarından biri olduğu konfransda İran, Bolqarıstan, Bosniya və Herseqovina, Serbiya, ABŞ, Monteneqro, İtaliya, Azərbaycan və digər ölkələrdən bir çox elm adamı iştirak edib.

Konfransın açılışında akademik M.Vuksanoviç, universitet kitabxanasının direktoru professor A.Yerkov, Belqrad şəhər kitabxanasının direktoru Y.Ninkov və filologiya fakültəsinin dekanı L.Markoviç çıxış edib.

Konfransda xüsusi qonaq qismində Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru, akademik Kamal Abdullanın videolink vasitəsilə yayımlanmış çıxışı iştirakçılar tərəfindən böyük maraqla qarşılanıb.

Belqrad Dövlət Universitetində keçirilmiş beynəlxalq elmi konfransdan görüntü

K.Abdulla konfransın nəinki iqtisadi sahədə, həmçinin mədəniyyət sahəsində qarşılıqlı əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi baxımından vacibliyini vurğulayıb və gələcəkdə bu konfransın İpək Yolu üzərində yerləşən digər dövlətlər və universitetlərdə keçirilməsi arzusunda olduğunu bildirib.

Tədbir çərçivəsində "Dövlətlərin mədəniyyət siyasəti və kitab mədəniyyəti", "Rəqəmsal humanizm kontekstində transkulturalizm", "Yeni semantik qətnamə üçün cəmiyyət, kommunikasiya və inkişaf", "İpək Yolu mədəniyyətində Azərbaycan və Serbiyanın perspektivləri" və digər mövzularda müzakirələr aparılıb.

Konfransın açılış mərasimində Belqrad şəhərində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin direktoru, eyni zamanda Novi Sad Universitetinin professoru Zərifə Əlizadə, mərkəzin əməkdaşı Samirə Ağayeva və Azərbaycanın Serbiyadakı səfirliyinin əməkdaşları iştirak ediblər.

VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbinin gündəliyi

İyulun 29-da Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin (BBMM) təşkilatçılığı ilə “Bakı Prosesi 10 il: Mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafına töhfə kimi” adlı VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbi layihəsinə start verilib.

“Azərbaycan multikulturalizmi” və “Multikulturalizmə giriş” fənlərinin tədris olunduğu xarici və yerli universitetlərdə təhsil alan tələbələrin qatıldığı VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbi iyulun 29-dan avqustun 9-dək Bakı şəhəri ilə yanaşı Oğuz, Şəki, Qəbələ və İsmayilli rayonlarında fəaliyyət göstərib.

Qeyd edək ki, Beynəlxalq multikulturalizm qış və yay məktəbləri layihəsi BBMM-in “Azərbaycan multikulturalizmi” fənninin xaricdə və ölkə universitetlərində tədrisi” layihəsinin məntiqi davamıdır. Tədris layihəsi çərçivəsində hazırda dünyanın 19, Azərbaycanın isə 38 nüfuzlu ali təhsil ocağında Azərbaycan multikulturalizmini öyrənən tələbələr üçün təşkil olunan qış və yay məktəblərinin məqsədi həmin gənclərin nəzəri şəkildə öyrəndiklərini multikultural və tolerant dayərlərin qorunub yaşandığı ölkəmizdə öz gözləri ilə görüb şahid olmasına şərait yaratmaqdır.

VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbində Azərbaycan və Gürcüstan, Hindistan, Latviya, İsrail, Moldova, Yaponiya, Qazaxıstan, Rusiya, Rumıniya, Almaniya, Belarus, Xorvatiya, Bolqarıstan, Kolumbiya, Ekvador, İndoneziya, Serbiya, Portuqaliya, Slovakiya, Tacikistan, Monteneqro, Çexiya, Ukrayna, İtaliya, Türkiyə, Fələstin, Meksika, Çin, Estoniya kimi ölkələrin aparıcı universitetlərindən 35 tələbə iştirak edib.

Yay məktəbinin iştirakçılarında Azərbaycanın multikultural durum, tolerant mühit, etnik-dini müxtəliflik, ölkəmizdə müxtəlif xalqların nümayəndələrinin, fərqli konfessiyaların dinc yanaşı yaşaması haqqında mühazirələr təqdim edilib.

Yay məktəbi müddətində iştirakçılar BBMM-in Himayəçilər Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev, Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin müdiri professor Etibar Nəcəfov, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Mübariz Qurbanlı, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə və Azərbaycanda fəaliyyət göstərən diplomatik nümayəndəliklərin rəhbərləri və üzvləri ilə görüşüblər.

Tələbələr Şəhidlər xiyabanı və Fəxri xiyabana, Qobustana, Atəşgaha, İçərişəhərə, Oğuzda Yuxarı və Aşağı məhəllə sinəoqlarına, Xalxal meşəsinə, Şəkidə Karvansara, Xan sarayı kompleksinə, Qəbələdə udilərin yaşadığı Nic qəsəbəsinə, Alban-Udi xristian kilsəsinə, “Tufandağ” yay-qış turizm istirahət kompleksinə, İsmayilli rayonunda molokanların yaşadığı İvanovka kəndinə səfər ediblər.

* * *

İyulun 30-da Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin (BBMM) təşkilatçılığı ilə keçirilən “Bakı Prosesi 10 il: Mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafına töhfə kimi” adlı VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbinin iştirakçıları Fəxri xiyabana gələrək xalqımızın Ümummilli Lideri, müasir müstəqil Azərbaycanın memarı Heydər Əliyevin xatirəsini ehtiramla yad edib, məzarı önünə tər güllər düzüblər.

VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbinin iştirakçıları Ulu Öndərin məzarını ziyarət edirlər

Görkəmli oftalmoloq alim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın da xatirəsi anılıb, məzarı üzərinə tər güllər düzülüb.

Sonra Şəhidlər xiyabanına gedən qonaqlar ölkəmizin azadlığı və suverenliyi uğrunda mübarizədə canlarından keçmiş qəhrəman vətən övladlarının xatirəsini ehtiramla yad edib, məzarları üzərinə tər güllər düzüblər.

VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbinin iştirakçıları Şəhidlər xiyabanını ziyarət edirlər

Bakının ən hündür nöqtəsindən Azərbaycan paytaxtının mənzərəsini seyr edən layihə iştirakçılarına Şəhidlər xiyabanının tarixi və şəhərimizdə görülən abadlıq-quruculuq işləri barədə ətraflı məlumat verilib.

* * *

VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbinin iştirakçıları Oğuz rayonuna səfər ediblər.

Yay məktəbi layihəsi çərçivəsində iyulun 31-də Oğuzda AMEA-nın Şərqsünaslıq İnstitutunun şöbə müdiri Fərda Əsədovun "Azərbaycanda etnik müxtəliflik" mövzusunda mühazirəsi dinlənib.

AMEA-nın Şərqsünaslıq İnstitutunun şöbə müdiri Fərda Əsədov yay məktəbinin iştirakçılara mühazirə oxuyur

F.Əsədov Azərbaycan əhalisinin etnik müxtəlifliyinin formalaşmasının tarixindən danışıb. Bildirib ki, Azərbaycanda etnik müxtəlifliyi formalaşdıran həm coğrafi məkan, həm də tarixi şəraitdir. Etnik müxtəliflik ölkəmizdə fərqli mədəniyyətlərin, dillərin qavranması bacarığını artırır, tolerantlığı formalaşdırıb.

Sonra Rusiyanın Ural Federal Universitetinin professoru Aleksandr Nesterovun "Miqrasiya və multikulturalizm: tarix və müasirlik" mövzusunda mühazirəsi dinlənib. A.Nesterov bildirib ki, "multikulturalizm" sözü bir termin kimi 50 il bundan əvvəl yaransa da, multikulturalizmin özü hər zaman mövcud olub. Rusiyalı professor qeyd edib ki, Azərbaycanda olan multikulturalizm ənənəvi multikulturalizmdir. Burada müxtəlif etnik, konfessional qruplar sülh şəraitində birlikdə yaşayırlar.

Mühazirələrdən sonra iştirakçıları maraqlandıran suallar ətrafında geniş müzakirələr aparılıb.

Proqrama uyğun olaraq yay məktəbinin iştirakçıları Oğuz rayonunda Yuxarı və Aşağı məhəllə sınaqoqları ilə tanış olublar. Həmçinin Xalxal meşəsində onlar üçün gəzinti təşkil edilib. Sonra "Öz xalqını təqdim et" adlı musiqili axşamda yay məktəbi iştirakçılarının təqdimatları olub.

* * *

VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbi avqustun 1-də öz işini davam etdirib.

Yay məktəbinin üçüncü günü Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin şöbə müdiri Nicat Məmmədlinin "Azərbaycandakı dini müxtəliflik", Mədəniyyət Nazirliyinin Beynəlxalq layihələr və innovasiyalar sektorunun müdiri Ramil Abbəkirovun "Bakı Prosesi 10 il" mövzularında mühazirələri dinlənilib.

Yay məktəbinin iştirakçıları "Bakı Prosesi 10 il" mövzusunda mühazirə dinləyərkən

Nicat Məmmədli mühazirəsində Azərbaycan ərazisində qədim zamanlardan bəri müxtəlif dini etiqadların təşəkkül tapdığını diqqətə çatdırıb. Bildirib ki, qədimdə azərbaycanlılar arasında əcdadların ruhlarına, qayalara, ağaclara, müxtəlif təbiət hadisələrinə, xüsusən də səma cisimlərinə pərəstiş güclü olub.

Ramil Abbəkirov mühazirəsində Bakı prosesi haqqında ətraflı məlumat verib. Bildirib ki, 2008-ci ilin dekabrında Bakıda Avropa Şurasına üzv dövlətlərin mədəniyyət nazirlərinin "Mədəniyyətlərarası dialoq Avropa və ona qonşu regionlarda davamlı inkişafın və sülhün əsasıdır" mövzusunda konfransında İslam və Qərb sivilizasiyaları, eləcə də xalqlar və mədəniyyətlər arasında dialoq və əməkdaşlığın inkişafı məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən "Bakı Prosesi" təşəbbüsü irəli sürülüb. Həmin konfransda "Mədəniyyətlərarası dialoqu təşviq etmək naminə Bakı bəyannaməsi" qəbul edilib.

Mühazirələrdən sonra iştirakçıları maraqlandıran suallar ətrafında müzakirələr aparılıb.

Proqrama uyğun olaraq yay məktəbinin iştirakçıları Şəkinin tarixi məkanları – Kiş kəndindəki qədim Alban məbədi, Şəki xanlarının sarayı və Yuxarı Karvansara mehmanxana kompleksi ilə tanış olublar. Sonra "Öz xalqını təqdim et" adlı musiqili axtşamda yay məktəbi iştirakçılarının təqdimatları olub.

* * *

VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbi avqustun 2-də öz işini davam etdirib. Yay məktəbinin dördüncü günü Rusiyanın Ural Federal Universitetinin professoru Tatyana Nesterovanın "Avropa dövlətlərinin müasir miqrasiya siyasəti", BBMM-in şöbə müdiri Rəşad İlyasovun "Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm siyasəti və BBMM-in fəaliyyəti" mövzularında mühazirələri dinlənilib.

T.Nesterova mühazirəsində qeyd edib ki, Avropa İttifaqı XXI əsrin ikinci onilliyində misli görünməmiş böhranla qarşılaşıb. Bu böhran qitənin sosial, iqtisadi və siyasi sferalarına təsir göstərir. Avropaya Afrika ölkələrindən və Asiyadan köçən miqrantların sayı kəskin artıb.

Yay məktəbinin iştirakçıları professor Tatyana Nesterovanın mühazirəsini dinləyirlər

R.İlyasov mühazirəsində BBMM-in fəaliyyəti haqqında iştirakçılara geniş məlumat verib. O, Azərbaycan rəhbərliyinin bu istiqamətə xüsusi diqqət ayırdığını, Mərkəzin 2014-cü ildə Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə yaradıldığını diqqətə çatdırıb. O, BBMM-in yaradılmasında əsas məqsədin Azərbaycanın multikulturalizm ənənələrinin öyrənilməsi, bu sahədə dünya təcrübəsinin araşdırılması və Azərbaycan multikulturalizmi modelinin bütün dünyada təbliğinin həyata keçirilməsindən ibarət olduğunu deyib.

Mühazirələrdən sonra iştirakçıları maraqlandıran suallar ətrafında müzakirələr aparılıb.

Daha sonra tələbələr Qəbələ rayonunun Nic qəsəbəsində Alban-Udi kilsəsi ilə tanış olub, yerli əhalinin nümayəndələri ilə görüşüblər. Gənclər Tufandağ yay-qış turizm istirahət kompleksi ilə də tanış olublar. Sonra "Öz xalqını təqdim et" adlı musiqili axsamda yay məktəbi iştirakçılarının təqdimatları olub.

* * *

VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbinin iştirakçıları avqustun 3-də İsmayilli rayonuna gediblər.

İsmayilli rayonundakı Heydər Əliyev Mərkəzində BBMM-in Himayəçilər Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayevin yay məktəbinin iştirakçıları ilə görüşü

Tələbələr Heydər Əliyev Mərkəzində BBMM-in Himayəçilər Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev, Amerika Birləşmiş Ştatlarının Azərbaycanadakı müvəqqəti işlər vəkili Uilyam Gil və rayon icra hakimiyyətinin başçısı Mirdaməd Sadiqovla görüşüblər.

Görüşdə akademik K.Abdullayev Azərbaycanın qədim və zəngin tarixə, multikulturalizm ənənələrinə malik bir ölkə olduğunu, bu gün multikulturalizmin dövlət siyasətinə çevrildiyini diqqətə çatdırıb. O, qeyd edib ki, Azərbaycan xalqı sülhsevərdir və ölkəmizdə azsayılı xalqlar hər zaman dostluq şəraitində yaşayıb.

U.Gil çıxışında vurğulayıb ki, Azərbaycan bir sıra etnik azlıqların azad yaşadığı ölkədir. ABŞ-da da etnik qruplar var, lakin onlar Amerikaya miqrant kimi gəliblər. Azərbaycandakı multikulturalizm dəyərlərinin öyrənilməsinin xarici ölkə gəncləri üçün faydalı olduğunu deyən Gil multikulturalizmin insanları bir araya gətirən dəyər olduğunu diqqətə çatdırıb.

Sonra yay məktəbinin iştirakçıları, o cümlədən portuqaliyalı Joao Mestre, indoneziyalı İmas Fuciate, fələstinli Farah Erekat öz təəssüratlarını bölüşüb, Azərbaycandakı multikultural dəyərlərin dünya üçün nümunə olduğunu bildiriblər.

Rayon icra hakimiyyətinin başçısı M.Sadiqov 10-dan çox millətin yaşadığı İsmayillıda insanların mehriban və qarşılıqlı hörmət şəraitində birgə həyat sürdüklerini diqqətə çatdırıb.

Sonda iştirakçılar molokanların yaşadığı İvanovka kəndində olub, folklor qruplarının çıxışlarını dinləyiblər.

* * *

VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbi avqustun 4-də işini davam etdirib.

Yay məktəbinin altıncı günündə Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi nəzdində Beynəlxalq İnkişafa Yardım Agentliyinin (AIDA) atasəsi Taleh Əliyevin "AIDA və fəaliyyəti" mövzusunda təqdimatı keçirilib.

Tələbələr XİN nəzdində Beynəlxalq İnkişafa Yardım Agentliyinin atasəsi Taleh Əliyevin təqdimatını izləyirlər

T.Əliyev bildirib ki, iqtisadi cəhətdən sürətlə inkişaf edən, dünya xalqları və dövlətləri arasında getdikcə daha böyük nüfuz qazanan Azərbaycan Respublikası uzun müddətdir donorluq missiyası həyata keçirir, qlobal inkişaf prosesində yaxından iştirak edir. Döv-

lätimiz dünyanın müxtəlif bölgələrində baş vermiş təbii və insanlar tərəfindən törədilmiş fəlakətlərə, eyni zamanda iqtisadi çətinliklərlə üzləşmiş ölkələrə yardım alini uzadır.

Məruzəçi qeyd edib ki, AIDA 2011-ci ilin sentyabr ayının 14-də Azərbaycan XİN-in tərkibində yaradılıb. Agentliyin yaradılmasında əsas məqsəd dünyanın müxtəlif bölgələrində hökm sürən sosial problemlərlə mübarizədə beynəlxalq ictimaiyyətin göstərdiyi səylərə ölkəmiz tərəfindən dəstəyin verilməsini təmin etməkdir. Son 10 ildə ölkəmiz iqtisadi inkişaf nəticəsində yardım alan ölkədən yardım edən ölkəyə çevrilib.

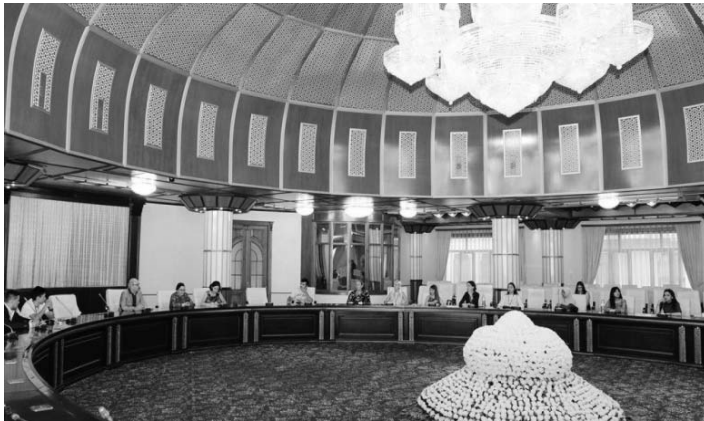
T.Əliyev diqqətə çatdırıb ki, əməkdaşlıq, səmərəlilik, şəffaflıq və hüquq bərabərliyi prinsiplərini əsas götürən AIDA təsis olunduğu vaxtdan öz fəaliyyətini iki istiqamətdə qurub: humanitar yardımın göstərilməsi və beynəlxalq inkişafa dəstək. Hazırda agentlik tərəfindən göstərilən beynəlxalq yardım proqramlarından faydalanan ölkələrin sayı 40-ı ötüb və yaxın gələcəkdə bu proqramların şaxələndirilməsi, eləcə də faydalanan ölkələrin sayının artırılması nəzərdə tutulur. Ölkələr arasında siyasi, iqtisadi, mədəni və digər sahələrdə beynəlxalq əməkdaşlığın, sülhün və bərabərliyin gücləndirilməsi məqsədilə xarici dövlətlərə Azərbaycan xalqının yardımını çatdıran AIDA ölkəmizin xarici siyasət prioritetlərinin uğurla həyata keçirilməsinə xidmət edir.

Sonra "Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu"nun İdarə Heyətinin üzvü, Portuqaliya-dan olan Joao Mestrenin klubun fəaliyyətinə dair təqdimatı keçirilib.

J.Mestre bildirib ki, "Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu"nun yaranması özlüyündə çox əhəmiyyətli addımdır və qurumun fəaliyyəti üçün artıq çoxdan geniş sosial baza formalaşılıb. "Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu" 2016-cı ildə BBMM-in və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən, 16 ölkədən tələbələr qatıldığı "Multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzini kimi: milli və dini dəyərlər" adlı III Beynəlxalq multikulturalizm məktəbi layihəsi çərçivəsində yaradılıb. Klubun üzvləri Azərbaycanın multikulturalizm modeli, mədəniyyəti, tarixi və bütövlükdə haqq işinin dəstəklənməsi, Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması istiqamətində fəaliyyət göstərir, müxtəlif tədbirlər həyata keçirirlər. "Biz hamının diqqətinə çatdırmağa çalışırıq ki, Azərbaycan xalqı və dövləti ölkə ərazisində əsrlərdən bəri mövcud olan etnik, dini fərqliliyə bəslədiyi şəfqət, sevgi və qayğıya görə, ümumiyyətlə, milsiz multikultural dəyərləri, nadir multikulturalizm modeli ilə dərin ehtirama layiqdir".

* * *

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsində (QMİ) VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbinin iştirakçıları ilə görüş keçirilib.

Yay məktəbinin iştirakçıları Qafqaz Müsəlmanları İdarəsində

QMİ-nin aparat rəhbəri Simran Həsənov idarənin tarixi, hüquqi statusu və fəaliyyəti barədə iştirakçılara məlumat verib.

Azərbaycanda müsəlmanların 65 faizinin şiə, 35 faizinin isə sünni olduğunu deyən aparat rəhbəri qeyd edib ki, tarixən Azərbaycanda dinlərarası, məzhəblərarası anlaşılmaqlıq olmayıb. Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin uğurlu dövlət-din siyasətinin nəticəsi kimi ölkəmizdə dini tolerantlıq mühitinin yaradıldığını bildirən S.Həsənov dinə dövlət qayğısından, dini icmaların fəaliyyəti üçün yaradılan şəraitdən bəhs edib.

QMİ-nin sədr müavini Qəmər Cavadlı Beynəlxalq multikulturalizm yay və qış məktəblərinin iştirakçıları ilə keçirilən görüşlərin əhəmiyyətindən danışaraq deyib ki, bu cür görüşlər məktəb iştirakçılarının Azərbaycan haqqında daha dolğun məlumat almağına imkan yaradır.

Sonra tələbələrin sualları cavablandırılıb.

* * *

Avqustun 6-da Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsində (DQİDK) VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbinin iştirakçıları ilə görüş keçirilib.

Yay məktəbinin iştirakçıları DQİDK sədrinin müavini Gündüz İsmayılova görüşdə

DQİDK sədrinin müavini Gündüz İsmayılov xalqımızın tolerantlıq ənənələrindən, bu sahədə dövlət siyasətindən, eləcə də təmsil etdiyi komitənin fəaliyyət istiqamətlərindən söz açıb.

G.İsmayılov bildirib ki, əhalisinin 96 faizini müsəlmanlar təşkil edən Azərbaycanda bütün dinlərin nümayəndələri əsrlərdir sülh və qardaşlıq şəraitində yaşayırlar. Ölkəmizdə yüzlərlə müsəlman və onlarla qeyri-müsəlman dini icmasının dövlət qeydiyyatına alındığını deyən sədr müavini bütün dinlər və dini qurumların qanun qarşısında bərabər olduğunu bildirib.

Təmsil etdiyi qurumun fəaliyyəti haqqında danışan G.İsmayılov DQİDK-nın hökumətin din siyasətini həyata keçirdiyini, dini qurumların dövlət qeydiyyatına alınması, onlara lazımi köməyin göstərilməsi, müvafiq icra hakimiyyəti orqanları ilə dini qurumlar arasında vasitəçilik kimi işləri həyata keçirdiyini qeyd edib.

Görüş tələbələri maraqlandıran sualların cavablandırılması ilə yekunlaşıb.

* * *

VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbinin iştirakçıları avqustun 7-də Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində olublar.

Yay məktəbinin iştirakçıları BBMM-də

Burada yay məktəbi iştirakçılarının Prezident Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin müdiri professor Etibar Nəcəfovla görüşü keçirilib.

BBMM-in icraçı direktor əvəzi Rəvan Həsənov deyib ki, yay məktəbinin iştirakçıları bu günlər ərzində Azərbaycanın qədim tarixi, mədəniyyəti, siyasəti haqqında dolğun məlumatlar əldə edib, ölkəmizdəki multikultural mühitlə yaxından tanış olublar. Layihə iştirakçıları Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsində, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsində olublar.

Prezident Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin müdiri Etibar Nəcəfov yay məktəbi iştirakçılarının Bakı şəhərinə, Qəbələ, İsmayılı, Oğuz və Şəki rayonlarına səfərlərinin onlarda xoş təəssüratlar yaratdığına əminliyini ifadə edib. O bildirib ki, Azərbaycanın ən gözəl bölgələrindən sayılan bu ərazilərdə müxtəlif millətlərin, etnik qrupların nümayəndələri sülh şəraitində birgə yaşayırlar.

Natiq çıxışında "Bakı Prosesi" çərçivəsində həyata keçirilmiş digər mühüm tədbirləri – ölkəmizdə 2010-cu ilin 26-27 aprel tarixlərində keçirilmiş Dünya Dini Liderlərinin Sammitini, 2011-ci ildən indiyədək keçirilən beş Beynəlxalq Humanitar Forumu və 2016-cı ilin 25-27 aprel tarixlərində keçirilmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumunu xüsusü diqqətə çatdırıb.

Sonra tələbələrin sualları cavablandırılıb.

Avqustun 8-də Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə reallaşan "Bakı Prosesi 10 il: Mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafına töhfə kimi" adlı VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbinin başa çatması ilə bağlı tədbir keçirilib.

BBMM-in icraçı direktor əvəzi Rəvan Həsənov tədbirdəki çıxışında mərkəzin fəaliyyətindən söz açıb. Bildirib ki, BBMM yarandığı gündən Prezident İlham Əliyevin qarşıya hədəf kimi qoyduğu Azərbaycan multikulturalizminin dünyada tanınması, beynəlxalq arenada təbliği və təşviqi ilə bağlı əhəmiyyətli layihələr reallaşdırır. Mərkəzin önəmli layihələrindən biri də artıq ənənəyə çevrilən, mütəmadi olaraq ildə iki dəfə təşkil edilən Beynəlxalq multikulturalizm qış və yay məktəbləridir.

BBMM-in Himayəçilər Şurasının sədri akademik Kamal Abdullayev çıxışında qeyd edib ki, bu layihə vasitəsilə dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan gənclər bir araya gələrək Azərbaycan haqqında biliklərini möhkəmləndirir, ölkəmizdəki multikultural, tolerant mühitlə yaxından tanış olur, yaşlıları ilə ünsiyyət qururlar. BBMM-in 8 ölkədə filialı olduğunu diqqətə çatdıran akademik K.Abdullayev Azərbaycanın qədim və zəngin tarixə, multikulturalizm ənənələrinə malik bir ölkə olduğunu, bu gün multikulturalizmin ölkəmizdə dövlət siyasətinə çevrildiyini deyib. O, qeyd edib ki, Azərbaycan xalqı sülhsevərdir və ölkəmizdə onlarla azsaylı xalq dostluq şəraitində yaşayır.

Prezident Administrasiyasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin müdiri professor Etibar Nəcəfov isə bildirib ki, multikulturalizm cəmiyyətdə mövcud olan etnik, dini, irqi, mədəni müxtəlifliklər arasında əlaqələrin tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. E.Nəcəfov multikulturalizmin tarixindən danışaraq deyib ki, Azərbaycan multikulturalizmi dövlət siyasətinin tərkib hissəsi elan edən çox az ölkələrdən biridir: "Azərbaycanda multikulturalizmin dövlət siyasətinin tərkib hissəsi olması barədə danışarkən iki məsələni qeyd etmək lazımdır. Birincisi, multikulturalizm Azərbaycanın daxili dövlət siyasətinin ayrılmaz hissəsidir. İkincisi isə multikulturalizm Azərbaycanın uğurlu xarici siyasətidir. Multikulturalizmin daxili siyasətdə rolundan danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, bu model ölkədə dini əlaqələrin tənzimlənməsində mühüm amildir. Azərbaycan bu sahədə böyük uğur qazanıb. Ölkədə dini azadlıq tam təmin olunub. Ölkə əhalisinin 90 faizindən çoxu müsəlman olsa da, burada müxtəlif dinlərin nümayəndələri sülh şəraitində yaşayırlar. Dövlət bütün dinlərə lazımı yardımlar, o cümlədən maliyyə yardımı göstərir".

Sonra tədbir bədii hissə ilə davam edib, yay məktəbinin iştirakçlarına sertifikatlar verilib.

Daha sonra yay məktəbinin iştirakçıları adından Prezident İlham Əliyevə müraciət ünvanlanıb:

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATI-ALİLƏRİ CƏNAB İLHAM ƏLİYEVƏ

Zati-aliləri, cənab Prezident!

Biz 29 iyul–9 avqust 2018-ci il tarixlərində VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbində iştirak etmək üçün 30 ölkədən bir araya gələrək Azərbaycanda toplaşmışıq.

Sizin Sərəncamınızla 2016-cı ilin Azərbaycanda “Multikulturalizm İli”, 2017-ci ilin isə “İslam Həmrəyliyi İli” elan olunması Azərbaycanda müxtəlif milli, etnik, dini və mədəni mənsubiyyətli insanlar arasında heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədiyinin bariz göstəricisidir. 2018-ci il Sizin təşəbbüsünüzlə başlanılan və mədəniyyətlərarası dialoqun dünyada təşviqinə yönəlmiş Bakı Prosesinin 10-cu ildönümüdür.

Yay məktəbi çərçivəsində iştirak etdiyimiz tədbirlər, görüşdüyümüz insanlar və getdiyimiz yerlər bütün etnik qrupların və dini təriqətlərin sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşadığı bir ölkə olaraq Azərbaycan haqqında bizim nəzəri və praktiki biliklərimizi dərinləşdirmiş və gücləndirmişdir.

Biz, Azərbaycandan və 30 xarici ölkədən olan tələbələr “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu”nun üzvləriyik. Biz bu məktəbdə multikulturalizmin Azərbaycan modeli, bu ölkədəki tolerantlıq mühiti, eləcə də bu istiqamətdə aparılan uğurlu siyasət haqqında öz fikirlərimizi və təsəvvürlərimizi bölüşmək məqsədilə iştirak etdik.

Hörmətli cənab Prezident!

Nəzərinizə çatdırmaq istərdik ki, biz Azərbaycandan ilham alaraq və Sizin ölkəniz haqqında, eləcə də onun multikulturalizm siyasəti, qədim tarixi və mədəniyyəti ilə bağlı dünyada doğru məlumatların yayılması üçün öz fəaliyyətlərimizi davam etdirmək əzmi ilə gedirik.

Biz sizə olan yüksək ehtiramımızı göstərmək məqsədilə bu imkandan yararlanırıq.

Dərin hörmətlə,

VII Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbinin iştirakçıları

“Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu” adından:

Portuqaliyalı həmsədr – Joao Mestre

Almaniyalı həmsədr – Christine Bossauer Gross

Multikultural tariximiz

Tiflis Cümə məscidi, 1864-cü il

Tiflisdə Şeytanbazar məhəlləsi

"Multikulturalizm" təqdim edir:
BORÇALIDAN GƏLƏN SƏSLƏR

Vətənin qıraqda qalan yeri – Borçalı.....	108
Səməd QARAÇÖP	
Boşluq.....	109
Son söz	109
Ağlanası	110
Yatım	111
Son nöqtə	111
Fikrət MURSAQULOV	
Vətənə təsəlli	112
Xatirələrim.....	112
Tale əkizləri	113
Allahverdi TƏHLƏLİ	
Bir söz iməkləyir içimdə, Allah!	114
İsa İsmayilzadəyə	115
Necə hər yaz alov kimi	116
Mən bir neyin naləsi tək	116
İBRAHİM XƏLİL	
"Qürbətdə estetikə dərsləri" silsiləsindən	117
Rafiq HÜMMƏT	
Kimi öz dərdinə	119
Bir azar gəlmişdi haqdan.....	119
Salam, dünyanın yiyəsi.....	120
Mən daha kimsədən umub-küsmürəm.....	120
Çobanın arvadı	121
Xaqani QAYIBLI	
Yağdır gileyini	122
Özgə atı bəsləyənin	123
Səndən o tərəfə... ..	123
Qapını ki ölüm kəsdi	124

İmir MƏMMƏDLİ

Bir şəhərdə	125
Dərd	126
Balalar sədası uzaqdan gəlir.....	126
Mən sənin haqqında	127

Lətif MUSTAFAOĞLU

Şala bürün də sürün	128
Qonan uçar, açan solar	128
Yarpaqda gizlənən maraq.....	129

Etimad BAŞKEÇİD

qəflə-qatırına hay vuruldumu.....	130
saqi, dolan, tutuşduraq badəmizi	130
Bu hər üzü bəlli dünyada	131
İçim bir sovrulmuş xırman, bilirəm	131
öz yanından ürkən dosta söyləyin	132

NURAFİZ

Hər ev bir ağacdı.....	133
Qapı kimi örtüldüm.....	133
Mən hamıya inandım	134

Kamandar MAMOCOĞLU

İçimdə qoç olub baş-başa duran	135
Hardasan, hardasan, hardasan, harda	135
İnsan gülü dərər, qoxlayıb atar	136
Mən içimi alt-üstünə çevirdim	136

Valeh HACILAR

Başına dolanım, Vətən.....	137
Tənhalıq.....	138
Təkcə özünü bəyənən.....	138

Afiq MUXTAROĞLU

Yaşımı çatmır ki, bələd olmayam.....	139
Köksümün altını alınca ağrı	139
Darağı itdi gündüzün.....	140

Yunus NOVRUZ

Yoxdu	141
Gedənlər, gələnlər.....	141
Bu payız.....	142

Məmməd HƏSƏNLİ

Avtoportret	143
Ölüm	143
Ayrılığın əlində	144

Nizami MƏMMƏDZADƏ	
Yaşa, Azərbaycan, yaşa!.....	145
Dağlar.....	146
Tapdıq YOLÇU	
Taleyə sual.....	147
Gətirdi.....	148
Biləydim, Tanrım.....	148
Fərhad AMUR	
Arayış.....	149
Havada və suda.....	150
Qadında yazılı.....	150
Eyvaz ƏLLƏZOĞLU	
Bıçlı Kərəm.....	151

VƏTƏNİN QIRAQDA QALAN YERİ – BORÇALI

İnzibati vahid kimi Gürcüstanın vilayətlərindən biri olan Borçalı bizim üçün əslində mənəvi ərazidi – Dağ Borçalısı, Bolus-Kəpənəkçisi, Sarvanı, Qarayazısı, Qaraçöpü, Qabalı, Zalqası, Kaspi-Msxeta bölgəsi qarışıq. Bu torpaqların hər qarışında, hər daşında əcdadlarımızın ayaq izləri, hər kəlməsində ruhumuzun ləngəri var.

Borçalıda yaranan Azərbaycan ədəbiyyatı haqqında araşdırmalar aparılıb, dissertasiyalar yazılıb, kitablar nəşr olunub. Abbas Hacıyevin, Əflatun Saraclının, Valeh Hacıların, Elxan Məmmədlinin, Fərhad Xubanlınnın, Şurəddin Məmmədlinin, Rafiq Hümmeətin... araya-ərsəyə gətirdikləri nəşrləri oxuyanda, Şair Nəbinin, Təhləli Novruzun, Nəriman Nərimanovun, Abdulla Şaiqin, Ömər Faiq Nemanzadənin, Tahir Hüseynovun, Eyvaz Borçalının, Abbas Abdullanın, Arif Mustafazadənin, İsa İsmayılzadənin, Zəlimxan Yaqubun... yaradıcılığını göz önündə canlandıranda bu arealda yaranan Sözüümüzün siqlətini açıq-aydın görmək olur.

Çağdaş ədəbiyyatımızı da Borçalı adlandırdığımız mənəvi məkanda doğulub-böyümüş qələm adamlarının yaradıcılığı olmadan təsəvvür eləmək çətindir. Onların hər biri öz nəfəsi, deyim tərz, üslubu, söz yatırması ilə fərqlənir, oxucu sevgisini haqq eləyir. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Gürcüstan bölməsinə rəhbərlik edən Rafiq Hümmeətlə bir neçə il əvvəl tərtib elədiyimiz, son 350 il ərzində o arealda yaranmış ədəbi nümunələrdən ibarət antologiya fikrimizin bariz təsdiqi idi.

“Multikulturalizm” jurnalının bu sayında təqdim olunan seçmələrin də bütövlükdə Azərbaycan ədəbiyyatını zənginləşdirən bədii nümunələr kimi oxucuların yaddaşında iz salacağına ürəkdən inanırıq.

Nəriman Əbdülrahmanlı

Səməd QARAÇÖP

(Qaraçöp mahalı, Keşəli kəndi)

BOŞLUQ

Daş yığıb daşlığa daş atırdılar,
Boşluqdan boşluğa daş atırdılar.
Dönmüşdü başları ayaqlarına,
Ayaq atırdılar, baş atırdılar.

Birdən boş-boşuna yürüşürdülər,
Birdən bir boşluqda ilişirdilər.
Boş köpük buraxıb ağızlarından,
Baxıb dalınca da gülüşürdülər.

Vallah, uşaqlıqdan beləydi onlar,
Eh, mən ki onda da key idim belə.
Ağzı havalıca böyüdü onlar,
Mən dilsiz-ağızsız böyüdüm belə.

...İndi böyüyübdü oyunları da,
Çatıb qələmləri kağızlarına.
Boşluqnan indi də dil tapır onlar,
Dinməzcə baxıram ağızlarına...

SON SÖZ

Bu dünya hər yandan gəlir üstümə,
Dərdi dərd dalınca gəlir düzümnən.
Nə yaxşı, sözümün odu var hələ,
Hələ qorunuram odlu sözümünən.

Mən düşmən əlinə əsir düşməyəm,
Son gündə özümə çatacaq gücüm.
...Hələ son sözümlə son güllə sayaq
Sıxıb saxlamışam öz sinəm üçün.

Bu dünya hər yandan gəlir üstümə,
Mənə heç bir yandan yoxdu bir kömək...
Yox, mən bu dünyaya əsir düşməyəm,
Sözüm tükəndimi – sonumdu, demək.

AĞLANASI

Bəlkə ölümünə bir addım qalıb,
Nədi ki bir ömrün uzununu, canım!
Niyə gözləyirsən ölüb gedəsən,
Niyə ağlamırsan özünü, canım?

Bir də o gözlərin dərd biləcəkmə,
Bir də gözlərinə yaş gələcəkmə,
Bu can bir də sənə veriləcəkmə,
Niyə ağlamırsan özünü, canım?

Sənə qəbir qədər – həyat daracaq,
Tökülür üstünə dərd qucaq-qucaq...
Səni səndən yaxşı kim ağlayacaq,
Niyə ağlamırsan özünü, canım?!

Öldünmü – gözünü bağlamaq asan,
Eh, nə var, öləni ağlamaq – asan...
Sən ki diri-diri ağlanasın,
Niyə ağlamırsan özünü, canım?!

YATIM

Dünyaya gəlidiyi gündən
Əlim heç nəyə yatmadı;
Əlim asıldı çiynimdən,
Dünyaya əlim çatmadı.
Özünə yer tapmadıqca
Əlim asıldı çiynimdən;
Dünyadan asılı qaldım,
Özüm asıldım çiynimdən...

Dünyada əlimnən üzüm
Axır bir-birini tapdı;
Əlimi üzümə qoydum,
Əlim öz yerini tapdı.

Başım yer tapdı dizimdə -
Tapdım özümü özümdə...
Durmuşam – əlim üzümdə,
Axır öz yerimi tapdım.

SON NÖQTƏ

Bir güllə sıxam alnıma,
Bir şeir üstə uyuyam;
Nöqtə boyda bir gülləynən
Hər şeyə bir nöqtə qoyam.

Axır qurtaram özümənən,
Qalmaya daş üstə daşım.
Düşə iri nöqtə kimi
Bir kağızın üstə başım.

...Bir kağız – üzü üzümə,
Bir qələm – gözü gözümə...
Bir şeirin son nöqtəsitək
Bir nöqtə qoyam özümə.

Fikrət MURSAQULOV
(1952-1989)
(Marneuli, Qızılhacılı kəndi)

VƏTƏNƏ TƏSƏLLİ

Dinə bilməsəm də bir cürə sazda,
Nəğməm olmasa da dildə, avazda,
Bir ayağı yazda, biri payızda –
Hələ ki köçəri quşunam sənin.

Əslim bəlli yerdən, manşır obadan,
Elcanlı olmuşam ata-babadan,
Torpağın altında marığa yatan,
Yada atılası daşınam sənin.

Uzalı qalıbdır övlad qolları,
Bağlanıb ürəyin muraz yolları.
Açıla torpağın Araz yolları,
Biryolluq qoynuna daşınam sənin.

XATİRƏLƏRİM

Hər şeydən əzizdir, hər şeydən doğma,
Hamıdan yaxındır xatirələrim.
Qəlbim xatirəylə doludur, dolu,
Sanma ki yoxumdur xatirələrim.

Hələ qurumayıb gözünün nəmi,
Hələ silinməyib gözünün yaşı,
Bax, odur qəlbimin yaxın həmdəmi,
Bax, odur qəlbimin əziz sirdaşı.

Bal kimi şirindir, zəhərtək acı,
Bəs nə tez deyirəm qəlbim dolubdur?
Xatirələrimdir qəlbimin tacı,
Nə yaxşı qəlbimdə boş yer qalıbdır.

Hələ bundan belə neçə günlərim
Xatirəyə dönüb tənha qalacaq.
Həyatımla bağlı çoxqəhrəmanlı
Bir "Xatirə" adlı əsər qalacaq.

TALE ƏKİZLƏRİ

İl ayrı, gün ayrı doğulsaq da biz,
Taledə əkizik, qəmdə yaşıdıq.
Umub dan üzünə gedən yolları,
Könlümüz içində işıq daşdıq.

Bizi tox saxladı umacağımız,
Umudun cavabı sorğuda gəldi.
Ələ tikan batdı, ürək qanatdı,
Bunu bir əl bildi, bir ürək bildi.

Biz kimə uduzduq, kim bizi uddu,
Sındı damar-damar ömrün yolları.
Günə yanan olduq, kölgədə yaman,
Bizə qalan oldu ürək xalları.

Bizə veriləsi var əsirgəndi,
Kimsə isinəndə gün yaxdı bizi.
Fəllər, al dillər bitməz işlərin
Görünməz qoynuna buraxdı bizi.

Bir qismət qaldımı bizə çatası,
Doğmamız daş atdı, başını tutdu.
Gah ürək aldatdıq, gah da baş qatdıq,
Yenə könlümüzü günlər ovutdu.

Hərəməz bir yanda duran olsaq da,
Mən sənə ortağam, sən mənə şərik,
Qaranlıq yolları yoran olsaq da,
Əzəldən yazılmış faciələrik.

Allahverdi TƏHLƏLİ
(*Qardabani, Qaratəhlə kəndi*)

BİR SÖZ İMƏKLƏYİR İÇİMDƏ, ALLAH!

Bir söz iməkləyir içimdə, Allah!
O söz ürəyimdə ayağa dursa,
Çətin ki, çətin ki, ola biləsən
Sən özün də mənim gücümdə, Allah!

Ayağa durdumu sinəmdə o söz,
Meydan oxuyacam yazın ətrinə,
Meydan oxuyacam qara buluda.
Selləmə yağışın kirənliyinə,
Ağaca, yarpağa, torpağa, ota.

(İstər lağa qoyub huylayın məni,
Ya dərin dərəyə quylayın məni).
O söz ürəyimdə şahə qalxdımı,
Güləcəm dəlixana dəliləritək
Sabunlu iplərin sıyırtmasına.
Nə vaxtsa mehtərlik eləyənlərin
İndi at oynadıb səyirtməsinə.

Ya başdaşı kimi, ya türbə kimi
Nola dikələydi o söz içimdə.
...Ölümdən oyanar ölülərimiz,
Oxşama eşitsə, ağı eşitsə,
Bayatı eşitsə o söz içimdə.

...Bir söz iməkləyir içimdə, Allah!
O söz ürəyimdə ayağa dursa,
Çətin ki, çətin ki, ola biləsən
Sən özün də mənim gücümdə, Allah.

İSA İSMAYILZADƏYƏ

İsa, bir ev qalib Qarayazıda,
Yastı balabana oxşayan bir ev.
Elə görkəmindən, boy-buxunundan,
Sənin arabana oxşayan bir ev.

Yovşan bitirərdi o evin damı,
Yoxdu kirəmidi – suyun axıda.
Yoxdu navalçası, ona ilhamı
Yağışlı günlərdə nəgmə oxuda.

Deyərdim, ay Allah, bu yekəlikdə
Torpaq balabanı kim dindirəcək?
Kəl qoşub, yol yorub dədəm dağlara
Bu cür arabanı kim göndərəcək,
Orda kim olacaq qarşılаны?

Daha nə gəlməzgi ağıma, İsa,
Ötən gün sözə də bənd olan deyil.
Nə köyrəl, nə də ki, ağlama, İsa,
Çox da çox arzumuz kənd olan deyil –
Uşağın çör-çöpdən tikdiyi evtək.

Eh, hanı o cürə bağlama indi,
Eh, hanı o cürə sovqat göndərən...
Hərdən istəyirəm şəhərlilərə
Bir yovşan ətrini sovqat göndərəm.

Nə isə sinəmdə ləngərlənirdi,
Nə isə...
məni də tarazladılar.
O ev papağıydı Qarayazının,
Başından götürüb tolazladılar.

Bağışla, könlünü sıxdım nar kimi,
Sözüm ahıl oldu yaşımdan, deyən.
Yastı balabana oxşayan evtək
Tüstünü çıxardım başından, deyən.

Necə hər yaz alov kimi
Otlar yerdən baş qaldırır,
Hər ölən ömründən ağır
Çiyini üstə daş qaldırır.

Dərd ki atıb-tuttur bizi,
Zanbaqtək açılır üzü.
Qovuşan kirpiyimizi
Aralayıb yaş qaldırır.

Quş olmadıq – Simurq olaq,
Gül olmadıq – somruq olaq.
Gəl düyülək yumruq olaq,
Qardaşı qardaş qaldırır.

MƏN BİR NEYİN NALƏSİ TƏK

Neyçün budağından qopanda yarpaq
Dönür bir kəpənək qanadlarına?
Görən, yuvasını yuyan yağmuru
Arının könlündən sancmaq keçibmi?
Niyə Qarabağı qaytarmağı biz
Qədirin səsindən öyrənməyirik?
Şəhlə silələnmiş gözünü lələ
Şərab badəsimi sanır, görəsən?
Nədən qanadını yelpik eyləyən
Quşları çarmıxa çəkir göy üzü?
Dərisi qavala üz olan oğlaq,
Niyə mələrtini eşidəmmirəm?
Görən kəfən biçə bilərmə kimsə,
Mənə bu gecənin ay işığından?
Kim deyər, canına çöl yovşanının
Məmləkət qoxusu hanjari hopub?

İBRAHİMXƏLİL
(*Bolnisi, Dallar kəndi*)

“QÜRBƏTDƏ ESTETİKA DƏRSLƏRİ” SİLSİLƏSİNDƏN

Məni qürbət doğdu, ana doğmadı...
Son payız yanında saxlasın, qalım.
Yenə qürbət yerdə anama qurban, –
Yenə də anamın qadasın alım.

Mən yarı adamam, yarı da kitab...
Bir vaqiflər bilir, bir sən bu yerdə.
Qürbətçilərindi – qərib havalər;
Bir ağız oxuyam, gəlsən, bu yerdə!

Bu dünya qəriblik olan yerdə, bax,
Günəş də kor bəxtdən yana doğmadı.
Çapçılara çatdır, sən Allah, orda:
Məni qürbət doğdu, ana doğmadı...

Vətən deyiləndi elə –
dərdi dirildən gözəllik.
Belə ağladıb-ağladıb,
Sonra güldürən gözəllik.

Vaqiflər öpər gözünü,
Qeybdən gələn sözünü.
Bunca saxlayıb özünü
Birdən bildirən gözəllik.

Yolçunu yoldan əyləyən,
Havayı qızıl ələyən...
Hey səni xilas əyləyən,
Məni öldürən gözəllik...

Evdən dərs adıyla çıxırsan payız...
...nəmdən, rütubətdən yer Odlə çıxır.
Hər gecə bəllidi bəhanən sənin...
...səhər hərə evdən bir adla çıxır.

Mən evdən çıxmıram... evim ha yoxdu...
Qürbətçi dilimi bilirsən mənim.
Yazı taxtasının önüdü dünya;
Dərsimi verməyə gəlirsən mənim?..

Evdən dərs adıyla çıxırsan payız...
Bilsən necə keçir gecə dərslərim!
İmtahan nədir ki, onun yanında –
Mənim Təbriz dərşim...
Göyçə dərslərim...

Nişangah altında yaşayır vətən...
Ağ günü yenə də kəfəndədir mi?
Dərdini Araza daşıyır vətən...
Çevik nişançılar kefindədir mi?

Bu da yalın bəxtin yalın payızı...
Get ağ bayraqları yellə – yeri var.
Düzəliş istəsə alın yazısı,
Alında həmişə güllə yeri var...

Uc qar – qəbir yerim, qarovul yerim...
Anama çatdırın: üşümürəm mən.
Salıb nişangahı üzüaşağı
gələn Tanrı olar... düşünürəm mən.

Rafiq HÜMMƏT
(*Bolnisi, Darvaz kəndi*)

Kimi öz dərdinə,
kimi
Düşüb səs-küyə ağlayır.
Qocalar son mənzilinə,
Körpə – beşiyə ağlayır.

Birisi ağlar acından,
Birisi ağlar suçundan,
Ağıllı – ağılı ucundan,
Dəlilər nəyə ağlayır?

Qara donda dolan saza,
Qorqudumdan qalan saza,
Barmaqlarım çalan saza
Ürəyim niyə ağlayır?

Bir azar gəlmişdi haqdan,
Ölüm baxırdı qıraqdan,
Allah açan ağ işıqdan
Canım özümə qayıtdı.

Ölüm uçub getdi hara,
Vücudumda dərin yara...
Gözüm sataşdı divara,
Rənglər gözümə qayıtdı.

Beş barmaq daraq saçıma,
Gücüm – qoluma, qıçıma,
Sözüm – dilimin ucuna,
Fikrim sözümə qayıtdı.

Sonmu nəfəs idi, Tanrım,
Saniyə bəs idi, Tanrım,
O səs nə səs idi, Tanrım:
– Canım-gözüm, ee, qayıtdın!..

Salam, dünyanın yiyəsi,
Salam, ay Allah deyilən.
Gündə min yol yalvarılan,
Gündə min yol da söyülən.

Biləmmirəm hara gedir –
Milyon-milyon dua gedir.
Durub sənə dua edir
Durduğu yerdə döyülən.

Sənin ruzini yeyənlər,
Sənin bəndəni döyənlər
Göz yumub sənə söyəndə
Az qalır ağzım əyilə.

Mən daha kimsədən umub-küsmürəm,
Mən daha kimsəyə tərəf əsmirəm.
Mən daha gecələr səhərə kimi
Özümü fikrimdə asıb-kəsmirəm.

Gileyə-güzara ixtiyarım yox,
Misralar dözürsə hələ ahıma.
Bəlkə də sınaqdı bu saxta dünya
Tanrıya sarmaşan qəmli ruhuma.

Yuxumu ömrüm tək kəsə bilirəm,
Gecəylə gündüzün arasındayam.
– Ay məni axtaran,
mən ömrümdəyəm,
Amma biləmmirəm harasındayam.

Nəsihət istərsən, ölüm bəsindi,
Mən şahdan aralı, Tanrıya yaxın.
Mənim işığımdı, mənim səsimdi –
Bir az da şeytandan anrıya baxın.

ÇOBANIN ARVADI

Gecəni yatmadı çobanın arvadı.
Termosda itburnu çayı dəmlədi,
Yumşaq fətirləri sellofana qoydu,
Ərinin çəkməsini, yapıncısını qurutdu,
Tüyündü irəli-geri səhərə kimi –
Əcəba nə yadından çıxdı, nəyi unutdu...

Dan üzü açılar-açılmaz
Ərini uğurladı çobanın arvadı.
Çantasını, çomağını gətirdi,
Yapıncısını kürəyinə sərdi.
"Havalar yağmurludur,
Göy guruldayanda, şimşək çaxanda,
Telefonunu söndür,
Tanrı səni ıldırımdan qorusun", – dedi...

Xaqani QAYIBLI
(Qaraçöp mahalı, Ləmbəli kəndi)

YAĞDIR GİLEYİNİ

Yağdır, gileyini üstümə yağdır,
Hərdən adamınkı gələndə gəlir.
Onsuz da sevincim ağırayaqdır,
Kədərım – ətəyi belində gəlir.

Bir gözüm işıqlı, biri sönükdü:
Vaxtımın belimə vurduğu yüküdü.
Hələ ki dünyamın üzü dönükdü,
Nəyə əl atdımsa, əlimdə gəlir.

Üzümüz öyrənib – üzə nə var ki...
Demə əlli ötdü, yüzə nə var ki?
Düzü – köçəcəyik, düzə nə var ki,
Qasırğa həmişə bələmdə gəlir.

Köhləni bədoydü, kürdü bu yolun,
Körpüsü, keçidi birdi bu yolun.
Di gəl ki, son ucu sirdi bu yolun,
Bilməyən də gəlir, bilən də gəlir.

Özgə atı bəsləyənin
Qantarğası əldə qalar.
Cütcü baba ha qışqıra,
Zor yenə də kəldə qalar.

Boşa çıxsə ya gülləsi,
Boş tutmasa bir bərəsi,
Ovcu olsa, ov hərisi
Gecələyib çöldə qalar.

Bal əmdirər pətəyindən.
Öyüd verər kötəyinnən.
Bərk yapış ki, ətəyindən
Elin haqqı əldə qalar!

SƏNDƏN O TƏRƏFƏ...

Səndən o tərəfə nə var, görəsən –
Arzunun sonumu, şirin həyatımı?
Sən elə zirvəsən, elə zirvəsən,
Yanına qalxmağa bir ömür çatmır.

Qoru bu zirvənin zirvəliyini,
Baxma ki, hicranın fəryad səsiyəm.
Əllərim vüsala yetişən günü
Mən səni ömürlük itirəsiyəm!

İtən nəyimiz yox, ömürümü, günümü –
Kaş sən olmayaydın bircə itənim.
Səndən o tərəfə dünya görünmür,
Dünya gözlərinə sığınıb sənin.

Səndən o tərəfə... illər ötüşə,
Nə qarlı qış görəm, nə güllü bahar.
Səndən o tərəfə elə həmişə
Biləm ki, sən adlı əlçatmazım var.

QAPINI Kİ ÖLÜM KƏSDİ

Şaiq Vəliyə

Qapını ki ölüm kəsdi,
Yaşamaq da bir həvəsdı...
Sən addımı sən nəfəsdə
Atmağa inam yoox... yox!

Yarı otam, yarı çiçək,
Qeyb olacam bir gün gerçək
Ölsəm, məni göyçək-göyçək
Ağlayası sənəm yoox... yox!

Kim deyir yoxdum? Vəriydım!
Bir iflic baxtım vəriydı...
Dirəksiz taxtım vəriydi,
Yarıncıq xanəm yoox... yox!

Özümə gəldim, bayıldım,
Yox, mən yenə gedər oldum!
Döndərmə məni bu yoldan,
Döndərmə, Anam, yoox... yox!

İmir MƏMMƏDLİ
(*Kaspi, Zemo Xandaki kəndi*)

BİR ŞƏHƏRDƏ

Bir şəhərdə yaşayırıq ikimiz də.
Olan işmi,
inanarmı buna bir kəs?!
Nə bir səda,
nə bir səs!

Bir şəhərdə yaşayırıq ikimiz də,
Çiyimizdən sallanıblar qollarımız.
Dalğalarımız hey qarışan bir dənizdə,
Görüşürlər qayğı dolu yollarımız.

Bir şəhərdə yaşayırıq...
Bəlkə elə
mən düşdüyüm trolleybusa sən minirsən,
mən girdiyim kinolardan sən çıxırsan.
Ayağının izi təzə,
oturduğun bu yer isti.
Ətrafımı gəzə-gəzə
sıxır məni həsrətindən qalxan tüstü...

Bir şəhərdə yaşayırıq ikimiz də,
İkimiz də
bir şəhərdə yaşayırıq.

DƏRD

Hamının dərini çəkməkdən
dərd də ucuzlaşdı gözümdə,
Üzü üzümə öyrəşdi,
gözü gözümə.
Az qala
dərdsiz bir insana çevrildim.

Hər şeyin dərini çəkməkdən,
dərdin də gözündən düşdüm,
gözündən döşünə düşdüm,
dərdin də yazından düşdüm,
yazından qışına düşdüm.

Dərd də bezdi əlimdən –
hamının dərini çəkməkdən,
hər şeyin dərini çəkməkdən.

Balalar sədası uzaqdan gəlir,
Deyinir,
deməsə ürək bərkimdir.
Anamı dinləyir ağzı yemşəli
Çiçəklər – dinməzcə gəlinlər kimi.

Fikirli könüllər sönür içindən,
Qürbətdən yel əsir pis xəbər kimi.
Atamı dinləyir sükut içində
Ağaclar – kədərli kişilər kimi.

Danışır dərini özü-özünə,
Ürək qəmli-qəmli çalır tar kimi.
Anamı dinləyir bu axşam yenə
Mal-qara – qüssəli qadınlar kimi.

Evdəcə oturub kişi hərdən tək
Söyləyir dəridi züryət bar kimi.
Dinləyir atamı tüstüdə tək-tək
Divarlar – çoxgörmüş babalar kimi.

Aya, ulduzlara yalvarır anam,
Yalvarır torpağa atam yar kimi...
Dinləyir onları,
dinləyir, inan,
Bu yer-göy – həqiqi insanlar kimi.

Mən sənin haqqında
deyəmmədiyimi,
Oxu şairləri,
onlar deyiblər.
Ya da gələcəkdə
deyəcək kimsə.
Məhəbbət haqqında,
gözəl haqqında,
Deyilmiş, deyilən
və deyiləcək
Sənin haqqındadır,
sənin haqqında.

Lətif MUSTAFAOĞLU
(*Marneuli, Mollaoğlu kəndi*)

Şala bürün də, sürün,
Tuzaqdır sağın-solun.
Yarana duz sür sürün –
Budur ərkanı yolun.

Ağa bürün, Ona sürün,
Dirin olsun, ya ölün.
Üz sür torpağa, sürün –
Budur ərkanı yolun.

Təni cana binək bil,
Su kimi bol çuxur bil.
Üz sür torpağa, sürün –
Budur ərkanı yolun.

Qonan uçar, açan solar,
Bir gün batar, bir gün doğar.
Tən alıb, biri can satar
Vaxtı – səhər seyr eləsən.

Ağaclar təkbir almış,
Ərmişlər seyrə dalmış.
Quşların mömini varmış
Vaxtı – səhər seyr eləsən.

Görür gözlər görməz Onu,
Tutar əllər tutmaz Onu,
Sağır dillər söylər Onu,
Yalan biçər dil-dil ötən
Vaxtı – səhər seyr eləsən.

Yarpaqda gizlənən marağ,
Səbrimdən asılan çıraq,
Nədi bu hay, bu taqtaraq,
Mənə aşkar olmazmı ola?

Qəribləri bizim elli,
Ağacları insan dilli,
Quş sevgisi, torpaq sirri
Mənə aşkar olmazmı ola?

Gözümə nur axasıdır,
İldırımlar çaxasıdır.
Bu yas kimin yasıdır –
Mənə aşkar olmazmı ola?

Qulağıma gələr bir səs:
Danışma, sus, səsinə kəs!
Dünya mənə nədən qəfəs –
Sana aşkar olmazmı ola?

Etimad BAŞKEÇİD

(Dmanisi, Kirovisi kəndi)

qəflə-qatırına hay vuruldumu,
nə davran, nə dalan, nə cinas eylə.
bir şəhər verilsin sultan könlünə,
endir, Allahından iltimas eylə.

bu Haqqın divanı, bu da tufanı,
hul gedir gələnlər dəli-tərsinə.
yalvarıb Allahdan aldığım canı
verdim bu çöllüyün haramisinə.

ağlaya-ağlaya öldü Tamaşa,
oxşadım, kiritdim, olmadı, lələ.
Gözəgörünməzin özündən haşa,
hansı gül açdı da solmadı, lələ.

saqi, dolan, tutuşduraq badəmizi,
külli-aləm dəngəsindən dönür-dönsün,
kor quruşa altun kisə tutanlara
bir məmləkət türküsü de, qulaq assın.

gəl, müridim,
gəl, mürşidim,
gəl, vəfalım,
gəl, tamarzı məclisinə baş vuralım,
bir balaca misiridir ərzi-halım,
bilən bilir, bilməyənlər yayaq gəlsin.

ha dəhmərlə, ha mahmızla yatan baxtı,
olacağa çarə yoxsa, olan haqdı,
bu faninin məcrasında gözü m axdı,
deyən, bəxtim küsdü məndən, ötür getsin.

Bu hər üzü bəlli dünyada,
dünyada, dün...
usandım açıq qapılara təpilməkdən.
Nə gördün,
hey, qara öfkə mənə ulaşan?
Gedib də geriyə dönməyəcəyim günün
sağlığına içmək istəyirəm bu axşam.
Gəl, sevdiciyim dost,
bəs hal bu, qəziyyə bu,
qeybolmuş birdən-birə,
heç olmamış kimi,
ikram qəbilindən endirilmiş o xüsus.
Buyur, oysa, bu mən, bu yeyib-içəcəklər,
könül süfrəsi deyil, əlbət, deyil əfsus,
...bu qara-qısa qənim tumurcuq alayı,
ağacın dalları səpmiş üzdən dolayı.
Tumurcuq kimisən sən də,
hələlik tən içrə tənsən.
Don vürmasa,
ya sərçələr dimdikləməsə,
xəyallar necə şəkillənir, görəcəksən...

İçim bir sovrulmuş xırman, bilirəm,
sitəm eləyirsən –
dərman bilirəm.
nə gördüm, nə çəkdim – bir mən bilirəm,
tək bir mən bilirəm, bir Allah bilir.

O nəydi, yeridi, yendi taxtnı,
ağı de, asılan, qına baxtnı,
yüz fal aç, yüz kərə sına baxtnı,
tək bir mən bilirəm, bir Allah bilir.

Yollara dikilmiş gözlər yatammaz,
həddini aşsa da, yerini almaz,
mənim yaralarım nədən sagalmaz –
tək bir mən bilirəm, bir Allah bilir.

öz yanından ürkən dosta söyləyin,
elə getsin, geri daha dönməsin,
düyün düşsün hədyan deyən dilləri,
la ilahə illəllaha dönməsin.

mən demirəm qalsın yavan, yalınçaq,
ilan yürsün, balası da dalınca,
tərəfimdən deyin ta mən öluncə,
peşimana verməm baha, dönməsin.

Başkeçid der, ələlbaşdı qol, sinə,
dəcəal minər ulağını tərsinə,
axır-əvvəl dönər, əlbət, yol sinə,
ha bulansın, imana ha dönməsin.

NURAFİZ

(Qardabani, Ağtəhlə kəndi)

HƏR EV BİR AĞACDI

Şəhərdən gəlmişəm, qapımız bağlı,
Ay qonşu, de, bizim açar sizdəmi?
Anam sağ olsaydı, gileylənərdi:
“Eybinə kor olmuş niyə gözləmir...”

Hər ev bir ağacdı, suyu kəsilib,
Ömrü ovub gedən “eh”di ac dərdi.
Günə çıxan yoxdu, ağzıgünədi
Boşalan evlərin ehtiyac dərdi.

Boş qalan evlərin işığı yetim,
Qaranlıq eymənir divardan-daşdan.
İt səsi kəsilib, həyəət-bacanın
Sükutu dağılmır daha obaşdan.

Evlər öz içinə sıxılıb qalıb,
“Ay qonşu” səsinə hay verən yoxdu.
Meyvələr ağacda qız qarayıbdı,
Yetimə-yesirə pay verən yoxdu.

QAPI KİMİ ÖRTÜLDÜM

Bu gün gələcəm dedim,
Çatmadım, bu gün ötdü.
Bu günümü vaxt-vədə
Dünənə sürgün etdi.

Daha ah da çəkmə sən,
Sinən altda tər saxla.
Ağrıların üstünə
Ürəyini sər saxla.

Qapı kimi örtüldüm,
Öz üzümə bu axşam.
Bu gün gələ bilmədim,
Yaddan çıxıb qalmışam.

MƏN HAMIYA İNANDIM

Hamı yalan danışır,
Aldadır bir-birini.
Bu yalanın-yanlışın
Açammadım sirrini.

Kimi var-dövlət yığdı,
Mən şeirlə baş qatdım.
Çoxu kefdən oyaqdı,
Mənsə yoxumdan yatdım.

Düz olmaq, düzdə qalmaq –
İkisi də bir şeymiş.
İtirdiyim illərin
Sonu şirin gileymiş.

Mən hamıya inandım,
Əl verdim əl tutmağa.
Bir ömür bəs etmədi
Özümü aldatmağa.

Kamandar MAMOCOĞLU
(*Qardabani, Ağtəhlə kəndi*)

İçimdə qoç olub baş-başa duran
Ağılla tamahın arasındayam.
Qorxum yox zərrəcə Haqq divanından,
Savabla günahın arasındayam.

Arzu-istək məndə, ixtiyar Onda,
Mənim göy ruhuma geydiyim don da.
Elə bu saatda, elə bu anda
Bugünlə sabahın arasındayam.

Bilmirəm qarayam, bilmirəm ağam,
Bilmirəm təpəyəm, bilmirəm dağam.
Nəfəsim üstümdə, neçə ki sağam,
Şeytanla Allahın arasındayam.

Hardasan, hardasan, hardasan, harda,
A mənim baxtımın qaraçuxası?
Ömrümün günləri an-an talanır,
A mənim vaxtımın qaraçuxası.

Qaloğlu qal kimi niyə qal oldun,
Dalda gedənlərə niyə dal oldun?
Niyə dillənmişən, niyə lal oldun,
A mənim baxtımın qaraçuxası?

Yandıran oldumu, özünmü söndün,
Döndərən oldumu, özünmü döndün,
Səni yıxdılarmı, özünmü çöndün,
A mənim taxtımın qaraçuxası?..

İnsan gülü dərər, qoxlayıb atar,
Mətini dilbilməz, ax, arı çəkər.
Tanımaz özünü nadan, sərsəri,
Özgəni özündən yuxarı çəkər.

Saf olar zirvəsi qar dağın suyu,
Bar olar sulasan hər bağın suyu,
İy verər, axmasa ırmağın suyu,
Suyu da saflığa axarı çəkər.

Mən içimi alt-üstünə çevirdim,
Fikirlərim pərən-pərən dağıldı.
Haqqam deyib haqq gəzəndə içimdə
Baş qaldırıb neçə yalan bağırdı.

Duyğusuna, istəyinə alışan,
Öz ömrünə vurğun olub yaşayan,
Həm yalanı, həm doğrunu daşıyan,
Daşıməsın, ikisi çox ağırdı.

Tez öldürdüm tamahımı, nəfsimi,
Qırılmadı ömrün-günün tilsimi.
Neyləsəm də duyan yoxdu səsimi,
Ya mən lalam, ya da dünya sağırdı.

Valeh HACILAR

(1951-2009)

(Bolnisi, Darvaz kəndi)

BAŞINA DOLANIM, VƏTƏN

Başına dolanım, Vətən,
Bağrının başı teylənib,
Gedənlərin yaman çoxalıb,
Gələnlərin seyrəlib.
Ürəyinə dəyməsin,
Könlün xoş olsun, Vətən,
Torpağında gəzir,
Havandan udur,
Suyundan içirik.
Qışın həmin qış,
Baharın həmin bahar ki,
Dolanım başına, ay Vətən,
Gözəlliyindən savayı
Səndə nə var ki!
Nisgil üzməsin səni,
Dərdlənmə için-için,
Dar günündə səni qoyub getdilər,
Gen günündə sənə qayıtmaq üçün.

TƏNHALIQ

Bu il tez sona yetdi
yarpaq tükümü,
özünü tez yetirdi soyuq, sazaq;
göz yaşlarına döndü torpaq
sapsarı, apacı...

Əyniçılpaq ağacların yanında
gülünc göründü
yarpaqları yamyaşıl
tənha dəfnə ağacı.

Təkcə özünü bəyənən
Çətin ki səni bəyənə.
Ağ eyvanıyla öyünən
Girməz alaçıq-dəyənə.

Çox gedənlər dönər yurda,
Çox irilər olar xırda,
Zər baftalılar axırda
Baş əyər çarıq geyənə.

Çoxları buyurdu buyruq,
Gözlərini tutdu soyruq.
Bu dünya bir yağlı quyruq,
Qəhətədi halal yeyənə.

Dünya heçi üç eyləyər,
Dünya üçü heç eyləyər;
Gec eyləyər – güc eyləyər
Hər mənəm-mənəm deyənə.

Afiq MUXTAROĞLU
(*Qardabani, Nəzərli kəndi*)

Yaşımın çatmır ki, bələd olmayam
Dərdin altdan-üstədən gəlişlərinə.
Açılıb sinəmdə dərdin sərgisi,
Baxırsan, buyur bax əl işlərinə.

Dedim alar məni dərdin əlindən –
Çağurdım köməyə əkil-bəkili.
Dərdimi alanım olmadı, neynim,
Cızıldı sinəmə dərdin şəkili.

Baxanı çaşdıran bilirsən nədi? –
Yaxamın sayrısan qızıl düyməsi.
Açınca yaxamı döyükmə, çəşmə,
Bəzəyir sinəmi dərdin döyməsi.

Köksümün altını alınca ağrı,
İnandım açılıb baxtımın uğru,
Payızda tələsən ömrümə doğru –
zamanın içindən, vaxtın içindən.

Boyayır hər gecə Ay üzə sarı,
Yol alıb gedirəm payıza sarı,
Yağışa, yağmura, ayaza sarı –
zamanın içindən, vaxtın içindən.

Alıb köç harayı yolları ələ,
İnanmırdım payız belə tez gələ,
Payızı seçmişəm özüm, ay lələ,
zamanın içindən, vaxtın içindən.

Yellərin yolduğu kimin saçdı,
Payıza dönməyim kimin suçudu?..
Qoy görək bu gedən kimin köçüdü
zamanın içindən, vaxtın içindən?

Darağı itdi gündüzün,
Saçımı gecə daradı...
Alınma nədir yazılan -
Oxunmur, cızma-qaradı.

Boşuna yorub özümü,
İtirdim niyə vaxtımı?
Oxuyan-bilən olmadı,
Qınadım qara baxtımı.

Tapılar, dedim, bir bilən,
Gənəşdim neçə yolçuya;
Oxunmur, neynim, oxunmur,
Göstərdim min yol falçıya...

Oxunmur, baxın, yazdığı,
Deyəsən, gecə yazılıb.
Çağırın yazan oxusun –
Bu yazı necə yazılıb?..

Yunus NOVRUZ
(*Laqodexi, Qabal kəndi*)

YOXDU

Güzdən görünən adam,
Heç mənə oxşarın yoxdu.
Hey məni yamsılayırsan,
Yoxsa namus-arın yoxdu?

Sənin canın, cəsədin yox,
Kökün, əslin, nəsəbin yox,
İnsafın yox, qəzəbin yox,
Ürəyin yox, qanın yoxdu.

Çağırısam, gələ bilməzsən,
Öldürsəm, ölə bilməzsən.
Gülməsəm, gülə bilməzsən,
Öz düşüncən, aqlın yoxdu.

Güzdən görünən adam,
Mən özümə indi yadam.
Nə baxırsan o dünyadan –
Bir söhbətlik halın yoxdu...

GEDƏNLƏR, GƏLƏNLƏR

Yollarım yolların içindən keçir,
Ömürdü sürürəm alovla, qanla.
Hər ölüb gedənlə mən də gedirəm,
Qayıda bilmirəm hər doğulanla.

Bir az o tərəfdə qalırım hər il,
Ayağım aparır, gətirə bilmir.
Torpağa düşdümü ağırlaşıram,
Əllərim özümü götürə bilmir.

Hər ürək bir əsim küləyə bənzər,
Hər ömür bir ağız ötəri nəfəs.
Gedənlər dünyanı yığıb aparır,
Gələnlər dünyaya nə gətirir bəs?

BU PAYIZ

Bu payız yarpaqlar ucuzlaşacaq,
Bu payız çiçəklər ucuzlaşacaq,
Yağışlar, küləklər ucuzlaşacaq,
Hər şeyin qiyməti düşəcək birdən –
Payıza saxlasın özünü hamı.

Kim yağış istəyir, külək istəyir,
Sevinmək istəyir, gülmək istəyir,
Bu uzun yolları əlinə alsın;
Kim yağış istəyir, yarpaq istəyir –
Hələ tələsməsin, payıza qalsın.

Bu payız dövlətli görünür yaman,
Bu payız sel kimi aşib-daşacaq.
Payıza saxlasın özünü hamı –
Küləklər, yağışlar ucuzlaşacaq.

Məmməd HƏSƏNLİ
(*Qardabani rayonu*)

AVTOPORTRET

Gecələrin birində
Mən söz deməliydim bir gözəl qıza,
Mən söz deməliydim köklənmiş saza,
Mən söz deməliydim uzaq ulduza –
Deyə bilmədim.

Uddu gözəl qızın inadı məni,
Uddu köklü sazın sükutu məni,
Uddu uzaq göyün buludu məni –
Deyə bilmədim.

Deyilməyən sözün özü bir yükdü,
Çalxanan, çırpışan küydü-kələkdi,
Küləyə qoşuldu, bil ki, küləkdi –
Ha yeri, ha yüyür, çatmazsan, Məmməd!

ÖLÜM

Mən də var idim bir vaxt,
Dənizdə bir gəmiydim.
Dəniz uddu gəmini,
Eh, nə bilim kim idim?

Dəniz unutdu məni,
Məni unutdu səhər.

Səhər məni neyləyir,
Məni unutdu şəhər.

Şəhə məni neyləyir,
Şəhərlə dolu adam.
Ruhumu qovdu külək,
Daha hamıya yadam.

AYRILIĞIN ƏLİNDƏ

Ayrılığın əlində
Çırpınmaqda ürəyim.
Yerə gəlməzdi bir vaxt –
Yerə gəldi kürəyim.

Dağdan-dərədən uzaq
Mən bir çayam bu yerdə.
Qərib-qərib axıram
Bu yabançı şəhərdə.

Əriyir məndə nə var,
Məndə nə var – tükənir.
Söykənməyə bir yer yox,
Dərdlər mənə söykənir.

Uzanır uzun gecə,
Sərxoş küləklər əsir,
Dağ hara, dərə hara,
Yollarımı qar kəsir.

Getməyə bir yerim yox
Ayrılıq gecəsindən.
Qulaqlarım tutulur
Tənhalığın səsindən.

Ayrılığın əlində
Çırpınmaqda ürəyim.
Yerə gəlməzdi bir vaxt –
Yerə gəldi kürəyim.

Nizami MƏMMƏDZADƏ
(*Marneuli, Yuxarı Saral kəndi*)

YAŞA, AZƏRBAYCAN, YAŞA!

Ucal qartal kimi, ucal göylərə,
Şöhrətin yayılsın dogma ellərə,
Düşsün ağızlara, düşsün dillərə,
Yaşa, Azərbaycan, yaşa!

Dünya boyda arzularım səndədir,
Hər davadan, hər şavadan gəndə dur,
Hələ başın sənin duman-çəndədir,
Yaşa, Azərbaycan, yaşa!

Bir babam var – babaların babası,
Odlar yurdu – igidlərin yuvası,
Torpağım var – suyu, saf dağ havası,
Yaşa, Azərbaycan, yaşa!

Ellərimin şən çağları gözəldir,
Burda hər qonağa hörmət əzəldir.
Sənin şah damarın şeir-qəzəldir,
Yaşa, Azərbaycan, yaşa!

Fəxr edirəm hər oğlunla, qızınla,
Dolaşdın dünyanı müdrik sözünlə,
Elə Heydər babamızın özüylə,
Yaşa, Azərbaycan, yaşa!
Yaşa, Azərbaycan, yaşa!

DAĞLAR

Ay sinəsi dağlı dağlar,
Ay qaralı, ağı dağlar,
Yolların var – bağı, dağlar,
Yerindəmi gülüm, dağlar?

Baş endirim ətəyinə,
Ağ çalmalı örpəyinə.
Bənövşəli çiçəyinə,
Çatmır, aman, əlim, dağlar!

Sinən üstə dərdim kaman,
Dar yolların çiskin, duman.
Səndən dərdə çarə uman –
Mənim obam, elim, dağlar.

Mənə gəlsin sənə qadan,
Dağ döşündən hava udam.
Mən ayrılıq dedim müdam,
Yandı ağzım, dilim, dağlar!

Düşmən bağı dələn sənsən,
Gah ağlayıb, gülən sənsən,
Dərd-azarı bilən sənsən –
Sirri-sübhan, alim dağlar.

Sinən mənə min möcüzə,
Çataram lap əlli-yüzə.
Gül-çiçəyi üzə-üzə
Qoynundaca ölüm, dağlar.

Tapdıq YOLÇU
(*Qardabani, Vaxtangisi kəndi*)

TALEYƏ SUAL

Tələsən kəslərə yol verirəm mən,
Uğur da deyirəm xoş bir avazla.
Şir kimi atılmaq gəlmir əlimdən,
Davakar deyiləm... belə, bir az da...

Qaçhaqaç... qaçhaqaç... mən bacarmıram,
Bu qəm axırıma çıxacaq bəlkə?
Məndən çıxmayacaq qatarda gedən,
Durub əl eləyən çıxacaq bəlkə?

Gözə dəyməmişəm alçaq boyumla,
İri gövdələrdən əzəmət yağıb.
Sevgi bağçasından ilk bahar günü
Mən həsrət, onlarsa məhəbbət yığıb.

Of, necə ağırmış ömür yükü də,
Çiynimdə qarışqa dözümü yoxdur.
Bu əfəl tərpeniş, bu kəm fürsətlə
Bəlkə yaşamağın lüzumu yoxdur?

Kimsə böləcəkmə dərdimi mənim,
Tənhalıq sonuma çıxacaq bəlkə?
Məndən çıxmayacaq qatarda gedən,
Durub əl eləyən çıxacaq bəlkə?

GƏTİRDİ

Dərdimdən dərd xəbərsizdi,
Dərdi mənə eşq gətirdi.
Dünyada vecsiz gəzirdim,
Durdu bir yox, beş gətirdi.

Dərdim varsa – dərinləydi,
Bilmirəm heç nə gündəydi...
Hansı fəslim, günündəydi?
İndi yayda qış gətirdi.

Qəlbə doldu dərd – boşalmaz,
Solan yarpaq yaşıl olmaz.
Sanırdım Tapdıq qocalmaz,
Ömrü başa yaş gətirdi!

BİLƏYDİM, TANRIM...

Çoxdu dərd-sərin Sənin də,
Təksən – bir dünya əlində...
Nə var fikrində-zikrində,
Biləydim, Tanrım, biləydim.

Haqq gəzirəm, Haqq – yerində,
Vaxtım itir Vaxt heyində.
Baxt verəydin Baxt ilində,
Güləydim, Tanrım, güləydim.

Ömür verdin – ölmək üçün?
Göz – görənək görmək üçün?
Hüzuruna gəlmək üçün
Öləydim, Tanrım, öləydim.

Fərhad AMUR
(*Bolnisi*)

ARAYIŞ

göz dolduran arzuların əli mənə uzanmış
səsi çıxmayan sular
ölçü həssaslığım
ağlımdan ani
içimdən çapıǵı çıxarmaq üçün
olmazın alət
əzib üzüb divarları yüksəldim
kiçik unuduluşlardan
söz xətası mahnısı
sikkə cizilən qulaqlarımda
səs
altım cizilməzsə deyir
kövrəlmiş qadının səsi
anlamı ki gül qoxusu böyüdür
durduqca
olmayanın rəngi qaralır
açıq mavi gözlərdir
sevmək yuxulardır
aya doğru süzülür
uclar arasından çılpalıq
gözümə yaraşan bəyaz
indi burda
memari qara uzun bir plaş
yolları soyunuruq
yağmur əynimizdə göl
adamların abartdığı
ölçüsüz qaranlığın ucları

kirpik
dodaq tozundan öpüş
darmadağın anılar
ucum bucağım
hər yerimdən arayış
ağlımda bir acı var
sıcağını öpdüyüm
əsnək dəri parçası
yanağından bir qızın

HAVADA VƏ SUDA

gitar çalanların
barmaqlarında
dırnaqlar necə də
bir-birinə bənzəyir
tüpür ortaya ki
sevgilər də belədir
bir-birinə bənzəmir
hər kəs özünü sevir
sevməksə gözəl dərsdir
ama səssizdir
külək suyu sovurdu
gitar çalanların
barmaqlarından
dırnaqları soyuldu

QADINDA YAZILI

bir hərfdən
sonra bir də
yavrusu üçün
tişörtünü çıxaran qızın
südü unudulmazdır
gözlərimizi sildiyimiz
səbəbini bulmadıq qadın
aman bulaşmayaq
artıq suya düşdükdən sonra
uzağa düşür

Eyvaz ƏLLƏZOĞLU

(1956-2011)

(Qardabani, Muğanlı kəndi)

BIĞLI KƏRƏM

(Hekayə)

Muğanlılı Bıǵlı Kərəm səhər Arxaşandakı bütün arxlara baş çəkdi; su səsi vardı arxlarda, bir də Arxaşanın yastı-yapalaq təpələrinin üstündə həmin sükut idi ki, neçə-neçə illər ərzində bu sükutu nə quş səsi, nə qoyun-quzu mələrtisi, nə at kişnərtisi, nə də hərdənbir buralardan ağır-ağır gəlib keçən tıbağa yerişli traktorların səsi poza bilirdi.

Bıǵlı Kərəm neçə il idi bu arxların qarovulçusuydu, neçə il idi Muğanlıdakı topdağıtmaz evini oğlanlarının umuduna qoyub Arxaşan kimi ilan-çayanlı, kol-kosunda quş yaşayan yerdə məskən salmışdı, ev tikib binə olmuşdu, at-mal saxlayırdı, bir şeydən əskikliyi yox idi, səhərlər arvadı asta-asta samovara od salırdı, biş-düş eləyirdi, hərdən-hərdən qapılarını döyən qonaq-qara üçün süfrə açıb kişisinin üzünü ağardırı. Sabahın gözü açılmamış Bıǵlı Kərəmin atın belinə qalxıb belə şəstlə durmasının, bıǵını burub Arxaşan təpələrinə ağayana baxmasının səbəbi vardı. Bu gecə onun atına oğru gəlmişdi. Bıǵlı Kərəmin Qaşqasının qədirbilənlər yanında adı-sanı vardı. Qaşqanı daylaq vaxtı bir gürcüdən su qiymətinə – altmış manata almışdı, onu da ələ dadamal öyrədib böyütmüşdü. Hər dəfə Arxaşana yaz gələndə, otlar iynə-iynə torpaqdan qalxıb təpələrin cod görkəmini dəyişəndə Bıǵlı Kərəmin qulağına suyun səsi bir az daha xoş gəlirdi. Quşlar bir az daha şən oxuyurdular və Bıǵlı Kərəm on-on beş inəyinə, bir bölük qoyununa, davarına baxanda sevinmirdi, amma yerlə-göylə əlləşən, axşamtərəfi düşər-düşməz madyanları qabağına salıb dişləyə-dişləyə gətirib xalxala dolduran ürgəsinə baxa-baxa fərəhindən dünyaya sığmırdı.

Bıǵlı Kərəm cavan olmasa da, özünü bir zərrə qoca saymırdı. Qaşqa miniləsi olanda onun belinə yəhər qoydu, ağzına yüyən verdi. Ürgə fələknən əlləşirdi: yorulanacan atıldı-düşdü, sonra sahibinin istəyinə tabe olub yel kimi Arxaşan torpağında seyrək toz qaldıraraq yumru təpələrin arxasında yox oldu.

İkidən-birdən bir də görürdün Bıǵlı Kərəmin oğlanları gülüzlü Muǵanlıdan gəldilər, sonra isə: “Ay lələ, qoy Qaşqaya minək”, – deyə kişiyə minnətə düşdülər. Bıǵlı Kərəmin dodaqları qaçırdı, deyirdi ki, bacarırsınızsa gedin minin, amma gözdüyün başınızı-gözünüzü əzib şilküt eləməsin.

Bıǵlı Kərəmin oğlanları cavanlıqlarına güvənirdilər, güclərinə, dəliqanlıqlarına güvənirdilər. Amma Qaşqanın təpik atıb onları yaxın buraxmamasından məlum olurdu ki, güc də, dəliqanlıq da öz yerində, ürgə, doğrudan da, yüyəni özgəyə verən deyil.

...Bıǵlı Kərəmin atı yolnan sona kimi süzə-süzə gəlirdi. Həmin gün Bıǵlı Kərəm Qaratəpəyə həftəbazarına getmişdi, bir az ayın-oyun alıb xurcunun gözünü doldurmuşdu, bir də kababxanada toqqanın altını bərkidib iki yüz qram da araq başına çəkmişdi, kefi saz idi, at da sahibindən şokolad payını alıb aşırmışdı.

Kosalılı Qəməndər sürünün ağzını yola sarı salıb ağaca söykənmişdi, gördü ki, gələn qarovulçu Bıǵlı Kərəmdi, altındakı at da oyur-oyur oynuyur, gözü tutdu atı. Bıǵlı Kərəm bərabərinə çatar-çatmaz:

– Ay dayı, – dedi, – gəl bu atı mənə sat.

Bıǵlı Kərəm urcayına çıxmış çobana baxdı, uşaq-muşağın yekə-xana-yekəxana danışmağından xoşu gəlmədi:

– Yeri, ə, – dedi, – yeri yolunna get. Sən mənim atıma minəmməzsən.

İki gün sonra kosalılı Qəməndər Bıǵlı Kərəmlə üz-üzə oturmuşdu, bir sini qurudlu xəngəl yeyib araq içmişdi, ağzının yanını silib mətləb üstünə gəldi ki, ay dayı, məqsədim Allahdan gizli deyil, bəndədən nə gizli, gəl atı mənə sat, iki boğaz inək verim.

Bıǵlı Kərəm bu sözlərin müqabilində gülümsündü: bir yandan Qəməndərin Qaşqadan xoşu gəlməsindən fərəhləndisə də, o biri yandan tərs damarı tutdu: bineyi-başdan qılıq-mılıqla suyulan deyildi.

– Ə, məni kimi səy olma, – dedi, – arvad-uşaq yiyəsisən, damazlığın özünə qalsın, amma sən mənim atımı minəmməzsən.

– İki boğaz inək, üstündə bir erkək verim, – Qəməndər sövdələşmədə razılığa gəlmək əzmi ilə əlini irəli uzatdı.

Bıqlı Kərəm qır-saqqız olub dediyini deyib duran gədəyə baxıb qı-mışdı, amma cavab vermədi, bilirdi: hər uşaq-muşaq onun atına minəm-məz, bir də Qaşqanı durduğu yerdə satmaq ağına belə gəlmirdi. O, Qəməndəri yola salanda Arxaşan təpələrinə vahiməli bir qaranlıq çö-kürdü, bir də təpələri sıyırıp keçən, yalquzaq səsinə andıran külək əsirdi.

Gündüz Bıqlı Kərəm arxın üstündə doyunca yatdığından oyaq idi, şıqqılıtdan bildi ki, gecə bura ayaq basan xeyirliyə gəlməyib, əlini beş-açılana uzatdı.

İt kəsik-kəsik hürüb səsinə kəsdi. Yaraqlı-yasaqlı aşağı düşəndə ona agah oldu ki, oğru ata gəlib, oradaca ürəyinə damdı ki, bu, hər kim-disə, Qəməndər deyil. Xalxalın böyrünə sinib beşaçılanı qaldırdı, qan tö-küb qada salmaq istəmədiyindən sağdan-soldan atdı, dalınca da qeyzə gəlib bağırdı:

– Ay anasını satdığım, əyə, siz Muğannı Kərəminmi üstünə gəlibsiniz?!

Beşaçılanın səsinə qaranlıq gecə uddu. Bıqlı Kərəmin zəhmli səsinə küləklər götürüb Arxaşanın yumru təpələrinin yamaclarına çırpdı. Sükut oldu. Gecə bütöv, lal, tərpnəmz idi. O tərəfdə, yataqlar olan yer-də ölü sükut vardı. Bıqlı Kərəm dinşəyib ətrafa qulaq verəndə təpələrə sarı gedən tövşüyü eşitdi: oğrular qaçırdı. Qeyzə gəldi, patronu çaxma-ğın ağzına verib tətiiyi çəkdi. Beşaçılanın lüləsindən çıxan köz kimi qır-mızı alovlar qaranlığa ox kimi sancılıb yox oldular. Bıqlı Kərəm istəyirdi, dağlarda olduğu kimi, beşaçılanın əks-sədasını eşitsin, səslər qayalara çırpılıb üstünə qayıtsın, ona qol-qanad versin, havalansın, amma Arxaşanın palazqulaq, yastı-yapalaq təpələri güllə səslərini udurdu; elə bil boşluqda qamçı şaqquldayırdı.

Bu an Bıqlı Kərəm bir də istədi ki, qardaşlarını, oğlanlarını sağ-so-lunda görə, hayına hay verən ola, amma həmin ki qaranlıq gecə, həmin ki zülmət gözüne dayanmışdı, öz-özünə:

– Ay nə təkləndim, – dedi, – müxənnət zamana.

Təpədəki qaraltıları seçdi, beşaçılanı sinəsinə qaldırdısa da, yenə oğrulara qıymadı; sağdan-soldan atdı, döyüşdən qalib çıxmış adam tən-tənəsi ilə:

– Əyə, – deyə bağırdı, – qıraqda yüz özünüzdən deyəndə bir də mənən deyini! Bilin, analar oğullar doğub. Muğannılı Bıqlı Kərəm deyirlər mənə! Qıymadım, gedin kişi olun!

Qaranlıq o səsləri də uddu, cavab gəlmədi.

Təpədə iki papiros közərirdi. Bıqlı Kərəm bilirdi oğrular döşdə oturub nəfəslərini dəriylər. Bıqlı Kərəm bir də onu bilirdi ki, oğrular daha qayıdıb gəlməyəcəklər. Birdən özünün belə qocaldığındanmı, Qaşqanı təkbaşına saldırdığındanmı, nədənsə ürəyi kövrəldi, yadına yaylaqlarda at oynadıb ad çıxardığı vaxtlar düşdü, ağır-ağır yığnaqların nəməri asılardı onda atının tərlı boynundan.

Bıqlı Kərəmin belə qəm-qüssəyə batıb yalqızlıq hiss eləməsi bir də sürülər yaylağa köçəndə olurdu. Onda tərəkəmə Bıqlı Kərəmin ruhunu dağlar çəkirdi. Yüklü ulaqlara, alapaça atlara, dağlara sarı üz qoyan köçə baxa-baxa gözündə Arxaşanın təpələri kövrəlirdi, yazıqlaşırıdı. Həmin günün axşamı Bıqlı Kərəm başının üstündən asdığı sazın tozunu silib bir az dınqıldadırdı. İndi birdən-birə oğruların peyda olmasından, dağların-daşların yadına düşməsindən qanı qaynadı, sidq ürəkdən oğrulara yazığı gəldi, üzünü təpəyə sarı tutub:

– Əyə, – dedi, – indi bu gecə vaxtı əliboşmu gedəcəksiniz? Enin, bir yaxşı erkəyim var, kəsək, öpüşüb-barışıb qardaş olaq.

Təpədən boğuş səsləri gəldi, oğru burnunu əli ilə tutmuşdu:

– Sağ ol! Sağ ol! Başın uca olsun!

Sonra təpənin döşündəki o papiros közərtiləri yox oldu, oğrular təpəni aşib getmişdilər. Bıqlı Kərəm oğruların haralı olmasını yüz yerə yoza-yoza onu gözləyən qarısının yanına qayıtdı.

...Təpələrin arasından günəş boylanırdı. Bıqlı Kərəm atın üstündə şəstlə oturub Arxaşana ağayana baxa-baxa geri qayıdırdı. Təpələrdən o yanda Kosalıydı, Nazarlıydı, Qaratəpə, Təhlə idi, bu tərəfdə Qaraçöp – yeddi oymaq, o tərəfdə – Alvan dağının alt yanında, gürcü kəndlərinin içində də Muğanlı.

Bir traktor tısbağa yerışıylə enişi enirdi. Bıqlı Kərəm Muğanlı səmtə baxdıqca gözünün qabağına kəndin arasında başına papaq qoyub gəzən arvad yosunlu kişilərin sifəti gəlirdi. Adamların suyu dəyişmişdi. Yadlar o yana, qohumların içində hoppanıb-düşəni, dinib-duranı, divandərəyə yanyanları vardı.

Həyətdə arvadı samovara od salmışdı. Atı xalxala qatıb yuxarı qalxdı. Nəvəsi oyanmışdı, gözünü ovurdu – mehrini uşağa salmışdı, gətirib yanında saxlayırdı.

Bıçlı Kərəm nəvəsinin alnından öpdü, üzünü samovarın yanında qurdalanan arvadına sarı tutdu ki, oğul olsa, bundan olacaq, amma dili gəlmədi deməyə ki, ölsəm, vəsiyyəət eləyəcəm atımı Mansıra versinlər. Başını qaldıranda gördü yolnan təhnəsinin taxtaları silkələnə-silkələnə bir maşın gedir.

Baş redaktordan:

*Təqdim etdiyimiz ədəbi nümunələrin bəyənildiyinə ümid edirik.
"Region" əlavəsinin növbəti səfəri Göyçə mahalına olacaq.
Mətnlərinizi gözləyirik.*

«RS Poliqraf» MMC-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.

Çapa imzalanıb: 15.11.2018. Ofset çap. Ofset kağızı.
Format: 70x100 1/16. Həcmi 9,75 ş.ç.v. Tiraj: 1000 nüsxə.
Qiyməti razılaşma yolu ilə.

"RS Poliqraf" MMC
Bakı şəh., A.Məmmədov küç., 113
Tel./faks (+994 12) 437 08 20